

**Η
ΕΚΤΕΛΕΣΗ
ΤΟΥ
ΡΗΓΑ**

Η ΕΚΤΕΛΕΣΗ ΤΟΥ ΡΗΓΑ, ΑΘΗΝΑ 2000

ISBN: 960-86387-5-5

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΔΟΣΕΩΣ:

Δημήτριος Καραμπερόπουλος
Διδάκτωρ Ιστορίας της Ιατρικής
Πρόεδρος Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα

© ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΦΕΡΩΝ - ΒΕΛΕΣΤΙΝΟΥ - ΡΗΓΑ

Μιλιάδου 3, Κηφισιά 145 62 - Αθήνα, τηλ. 80.11.066

www: rhigassociety.gr • e-mail: karamber@otenet.gr

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ:

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΤΑΜΟΥΛΗ Α.Ε.

ΓΡΑΦΕΙΑ - ΧΟΝΑΡΙΚΗ ΠΩΛΗΣΗ:

ΑΘΗΝΑ: ΑΒΕΡΩΦ 2 Τ.Κ. 104 33 ΤΗΛ.: 5238305 (4 γραμμές) FAX: 5238959

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΑ:

ΑΘΗΝΑ: ΑΒΕΡΩΦ 2 Τ.Κ. 104 33 ΤΗΛ.: 5238305 (4 γραμμές) FAX: 5238959

ΠΕΙΡΑΙΑΣ: ΚΑΡΑΟΛΗ & ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ 87 Τ.Κ. 185 34 ΤΗΛ.: 4227504 FAX: 4227577

E-mail: info@stamoulis.gr http://www.stamoulis.gr

ΕΚΔΟΣΕΙΣ "ΔΩΔΩΝΗ"

Ασκληπιού 3, Αθήνα, 10679

ΤΗΛ: 36.37.973 - 36.30.312

ΝΤΟΥΣΑΝ ΠΑΝΤΕΛΙΤΣ

Η
ΕΚΤΕΛΕΣΗ
ΤΟΥ
ΡΗΓΑ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΑΠΟ ΤΑ ΣΕΡΒΟΚΡΟΑΤΙΚΑ: ΠΑΣΧΑΛΙΝΑ ΣΠΥΡΟΥΔΗ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ: ΙΩΑΝΝΗΣ Α. ΠΑΠΑΔΡΙΑΝΟΣ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΚΑΡΑΜΠΕΡΟΠΟΥΛΟΣ

ΕΚΔΟΣΗ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΜΕΛΕΤΗΣ
ΦΕΡΩΝ - ΒΕΛΕΣΤΙΝΟΥ - ΡΗΓΑ

ଓହିଲେ କଥାରେ ଆଖିପାତା,
ଆଖିପାତା ନେବା ।

ପିତା ବେଶୀଳାନ୍ତି

ΠΡΟΛΟΓΙΚΑ

ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ

Η μετάφραση και έκδοση του βιβλίου του καθηγητού Ντούσαν Πάντελιτς, «Η εκτέλεση του Ρήγα», που είχε δημοσιευθεί στο Βελιγράδι το 1931, εμπλουτίζει τον κατάλογο των εκδόσεων της Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα και κατ' αυτόν τον τρόπο καθίσταται ευρύτερα γνωστό στο ελληνικό κοινό. Παράλληλα δίνεται η δυνατότητα να κατανοηθεί η εικόνα που είχαν οι Σέρβοι ιστορικοί για τον Ρήγα Βελεστινλή και το επαναστατικό του έργο.

Η έκδοσή μας δεν θα είχε πραγματοποιηθεί χωρίς τη συμπαράσταση του κ. Ιωάννου Παπαδριανού, καθηγητού Ιστορίας του Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης, στον οποίο εκφράζονται οι ευχαριστίες μας για την πρόταση του να μεταφρασθεί και να συμπεριληφθεί στις εκδόσεις της Επιστημονικής μας Εταιρείας το βιβλίο του Πάντελιτς καθώς επίσης και για το εμπεριστατωμένο εισαγωγικό του σημείωμα. Ευχαριστίες, ωστόσο, εκφράζονται στην κ. Πασχαλίνα Σπυρούδη, ιστορικό, για την μετάφραση του κειμένου από τα σερβοκροατικά και την απόδοσή του στα ελληνικά.

Τα έγγραφα, τα οποία δημοσιεύσε ο Πάντελιτς στο βιβλίο του, είναι στα γερμανικά, εκ των οποίων τα δύο εξ αυτών, τα υπ. αρ. 4 και 5, είχαν δημοσιευθεί και στον *Nέον Ελληνομνήμονα*¹. Όμως, στην έκδοσή μας τώρα όλα τα έγγραφα μεταφράζονται στα ελληνικά, με την ευγενική προσφορά της δρος Ιουλίας Χατζηπαναγιώτη - Sangmeister, η οποία επί πλέον έχει αναλάβει αφιλοκερδώς τη μετάφραση στα γερμανικά των "Επαναστατικών" του Ρήγα Βελεστινλή.

Στην έκδοσή μας αναγράφεται το πραγματικό όνομα "Ρήγας Βελεστινλής" και προστέθηκαν ορισμένες διευκρινιστικές υποσημειώσεις, οι οποίες κρίθηκαν αναγκαίες να αναγραφούν μετά από τα καινούργια δεδομένα της έρευνάς μας σχετικά με τα πρότυπα της Χάρτας, την

1. Βλ. *Νέος Ελληνομνήμονα*, τόμ. 21, 1927, σελ. 171-173. Πρβλ. Κων. Αμάντου, "Ρήγας Βελεστινλής. Νέα βιβλία περί αυτού", *Ελληνικά*, τόμ. 5, 1932, σελ. 39-60.

ερμηνεία των συμβολισμών, τους οποίους ο Ρήγας χρησιμοποίησε στα έργα του και την γνώση του επαναστατικού του σχεδίου².

Συγκεκριμένα: - Ο Ρήγας στήριζε την επανάστασή του στις ντόπιες δυνάμεις και όχι στη ξένη βοήθεια. - Ο χώρος της Χάρτας του ήταν χώρος του κράτους του και όχι της Ελλάδας, όπως έχει αναγράψει στον τίτλο της για να παραπλανήσει την αυστριακή λογοκρισία. Η Χάρτα του ήταν ο πολιτικός χάρτης του κράτους του με τις διαιρέσεις σε επαρχίες και τοπαρχίες για να είναι δυνατόν να εκλεγούν οι αντιπρόσωποι μετά την επανάσταση. - Η προετοιμασία του επαναστατικού σχεδίου είχε αρχίσει πριν από την παρουσία του Βοναπάρτη στην Ιταλία. - Η χρησιμοποίηση της ελληνικής γλώσσας ως επίσημης γλώσσας του κράτους του έγκειται στο γεγονός ότι ήταν η πλέον διαδεδομένη στον βαλκανικό χώρο. - Ο Ρήγας δεν σχεδίαζε την ανασύσταση του Βυζαντίου, όπως υποστηρίζεται. Απλά ήθελα να αντικαταστήσει την απολυταρχική εξουσία του σουλτάνου με την δημοκρατική αντιπροσωπευτική εξουσία. - Η ανακοπή του επαναστατικού σχεδίου έγινε μετά από την προδοσία Έλληνος εμπόρου και όχι από την αποκάλυψη του σχεδίου του από την αυστριακή αστυνομία, την οποία ο Ρήγας κατόρθωσε να παραπλανήσει και να αποκρύψει τους επαναστατικούς του σκοπούς. - Ο τίτλος "Έλληνική Δημοκρατία", που αποδίδει στο κράτος του, στηρίζεται στο πολιτικό πρότυπο των κλασσικών χρονών της αρχαιότητος, μοναδικό στην ιστορία των λαών και δεν έχει εθνικιστική χροιά. Στο κράτος του Ρήγα το ελληνικό στοιχείο ήταν μηδά μειοψηφία και δεν θα ήταν δυνατόν να επικρατούσε, διότι οι αντιπρόσωποι θα εκλέγονταν αναλογικά από κάθε επαρχία.

Τα σχόλια και οι προσθήκες του επιμελητή εκδόσεως περικλείονται σε αγκύλες και υποσημειώνονται με αστερίσκο. Επί πλέον στην έκδοσή μας τέθηκαν μερικοί μεσότιτλοι στα κεφάλαια του κειμένου, ένας αριθμός εικόνων σχετικές με τη ζωή και το έργο του Ρήγα και ένα ευρετήριο κυρίων ονομάτων.

Αθήνα, Δεκέμβριος 2000 Δρ Δημ. Καραμπερόπουλος

2. Δημ. Καραμπερόπουλος, «Η "Χάρτα της Ελλάδος" του Ρήγα. Τα πρότυπά της και νέα στοιχεία», στην έκδοση της Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα με την συμπαράσταση της Ακαδημίας Αθηνών *H. Χάρτα του Ρήγα Βελεστινλή*, επιμ. Δημ. Καραμπερόπουλος, Αθήνα 1998.

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗ ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑ ΤΟΥ ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΑΗ ΚΑΙ Η ΣΕΡΒΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΑ

Με την ευκαιρία της συμπλήρωσης 200 ετών από τον τραγικό θάνατο του Ρήγα του Βελεστινή υπέδειξα στον Πρόεδρο κ. Δημ. Καραμπερόπουλο και στο Διοικητικό Συμβούλιο της Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα τη σπουδαιότερτα που έχει για τη γνώση της ζωής και του έργου του εθνομάρτυρα Ρήγα η μονογραφία του Σέρβου ιστορικού και ακαδημαϊκού Ντούσαν Πάντελιτς (Dušan Pantelić), η οποία με τον τίτλο *H εκτέλεση του Ρήγα Φεραίου* είδε το φως της δημοσιότητας στο Βελιγράδι το έτος 1931, και υπογράμμισα την ανάγκη της μεταφράσεως της στην ελληνική γλώσσα. Οι παραγοντες της παραπάνω Εταιρείας δέχτηκαν με ευχαρίστηση τις υποδείξεις μου και με παρακάλεσαν να βρω το κατάλληλο πρόσωπο για τη σχετική μετάφραση. Τελικά, τη μετάφραση της μονογραφίας του Πάντελιτς την ανέθεσα στη φιλόλογο κ. Πασχαλίνα Σπυρούδη, η οποία με υπευθυνότητα μας έδωσε την παρούσα ωραία μετάφραση.

Ωστόσο, έκρινα φρόνιμο να πλαισιώσω την ωραία αυτή μετάφραση με το παρόν εισαγωγικό σημείωμα, στο οποίο κατατοπίζω με συντομία τον αναγνώστη πάνω στο ζωηρό ενδιαφέρον, που έδειξαν γενικά οι Σέρβοι ιστορικοί για την επαναστατική φυσιογνωμία του Ρήγα Βελεστινή. Συγκεκριμένα:

Δεν υπάρχει καμιά αμφιβολία ότι ο Ρήγας, κατά την καταγωγή και τη γλώσσα του, ανήκει αποκλειστικά στους Έλληνες· το επαναστατικό του όμως έργο αφορούσε όλους τους βαλκανικούς λαούς. Έτσι μόνο μπορεί να ερμηνευτεί το γεγονός ότι η μνήμη του Θεσσαλού επαναστάτη διατηρήθηκε ως τις μέρες μας ζωντανή

στους Χριστιανούς της Χερσονήσου του Αίμου και χυρίως στους Σέρβους, η γη των οποίων ποτίστηκε με το αίμα του. Η σερβική λογοτεχνία και ποίηση ασχολήθηκαν από νωρίς με τη ζωή και το έργο του Ρήγα Βελεστινλή και ιδιαίτερα με τον τραγικό του θάνατο. Το ίδιο παρατηρούμε και στη σερβική ιστοριογραφία, την οποία εκπροσωπούν σπουδαίοι ερευνητές των τελευταίων ετών του 19ου και των πρώτων δεκαετιών του 20ου αιώνα.

a) Η μονογραφία "Ρήγας Φεραίος" του Σβετομίρ Νικολάγιεβιτς

Ο πρώτος από τους Σέρβους ιστορικούς, που ασχολήθηκε με τον Ρήγα Βελεστινλή, είναι ο Σβετομίρ Νικολάγιεβιτς (Svetomir Nikolajević). Έτσι, στις 19 Μαρτίου του 1889, ο γνωστός αυτός Σέρβος ιστορικός έδωσε μια διάλεξη στην αίθουσα της Μεγάλης Σχολής του Βελιγραδίου με θέμα: *Ο Ρήγας Φεραίος, Έλληνας πατριώτης και ποιητής (Riga iz Fere, Grk patriota i pesnik)*. Η διάλεξη αυτή δημοσιεύτηκε το ίδιο έτος στο ιστοριολογοτεχνικό περιοδικό *"Πατρίδα"* (*Otdžbina*), τ. 22, σσ. 104-122, με τον τίτλο *Ρήγας Φεραίος (1753-1798)*. Το εν λόγω δημοσίευμα αποτελεί στην ουσία την πρώτη μονογραφία που έχουμε στον κόσμο των Σέρβων για τον Έλληνα εθνομάρτυρα. Το γεγονός δε ότι ο συγκεκριμένος Σέρβος αποφάσισε τόσο νωρίς, ήδη από τα τέλη του 19ου αιώνα, να ασχοληθεί με τον Ρήγα Βελεστινλή δεν μας εκπλήσσει, γιατί από άλλα στοιχεία γνωρίζουμε ότι ο Σβετ. Νικολάγιεβιτς υπήρξε ένας από τους πιο θερμούς Σέρβους φιλέλληνες. Γι' αυτό κρίνουμε σκόπιμο, πριν προβούμε στην ανάλυση της μονογραφίας *"Ρήγας Φεραίος"*, να δώσουμε μια γενική εικόνα της ζωής και της δράσης του συγγραφέα της.

Ο Σβετομίρ Νικολάγιεβιτς γεννήθηκε στο χωριό Ράντουσι (Raduši) της επαρχίας του Βάλιεβου στις 27 Σεπτεμβρίου του 1844 και πέθανε στις 18 Απριλίου του 1922. Σπουδασε ιστορικές επιστήμες στα πανεπιστήμια του Βελιγραδίου, της Βέρονης, του Βερολίνου, των Βρυξελλών, του Παιρισιού και του Λονδίνου. Όταν δε στα 1873, έπειτα από εισήγηση των σπουδαίων επιστημόνων Djura Danicić και Stojan Novaković, ιδρύθηκε στη Μεγάλη Σχολή ειδική έδρα για τη Γενική Ιστορία της Λογοτεχνίας, ο Σβετ. Νικολάγιεβιτς άρχισε να εργάζεται στην παραπάνω έδρα ως καθηγητής και τη θέ-

ση αυτή την κράτησε περισσότερο από είκοσι χρόνια¹. Κατά τις έ-ρευνες του γύρω από την Ιστορία της Λογοτεχνίας, στράφηκε απο-κλειστικά προς τα λογοτεχνικά πρότρεπτα (Τάκιτος, ορισμένοι ποι-ητές της Αναγεννήσεως, Μοντεσκιέ, Ρήγας Βελεστινλής, Βύρων, Ί-ψεν κ. ά.) και καλλιέργησε το στομφώδες ρητορικό ύφος. Προσπα-θώντας να κάνει γνωστές τις ξένες λογοτεχνίες στη Σερβία, έστρε-ψε την προσοχή του προς την αγγλική και σκανδιναβική λογοτεχνί-α και κυρίως προς τη νεοελληνική. Έγραψε μελέτες για την αρχαί-α εκκλησιαστική αρχιτεκτονική, για την ιστορία της Μεγάλης Σχο-λής του Βελιγραδίου, καθώς και για άλλα πολλά ζητήματα της πο-λιτιστικής και της πολιτικής ιστορίας.

Στην πολιτική εμφανίστηκε στα 1881 ως βουλευτής του κόμμα-τος των Ριζοσπαστών, του οποίου υπήρξε από τους πρώτους ιδρυ-τές του και ένας από τους πιο δεινούς ρήτορες του. Στα 1883 όμως αποχώρησε από το Κεντρικό Συμβούλιο του κόμματος και λίγο αργότερα διέκοψε κάθε σχέση με τους Ριζοσπαστικούς: από τώ-ρα δε και εφεξής ο Σβετ. Νικολάγιεβιτς θα καταστεί παράγοντας και θερμός εκφραστής του βασιλέα Μιλάνου. Από πολύ νωρίς, ή-δη από τα 1875, θα αναδειχτεί σ' έναν από τους πρωταγωνιστές της Ελεύθερης Στοάς στη Σερβία. Ακόμη ο Σβετ. Νικολάγιεβιτς θα καταλάβει ανώτερα και ανώτατα αξιώματα: Πρόεδρος του Δι-καστηρίου του δήμου του Βελιγραδίου (1887), μέλος του Κρατι-κού Συμβουλίου (1893), υπουργός των Εσωτερικών και λίγο αρ-γότερα πρωθυπουργός (1894), Κρατικός Σύμβουλος (1895), μέλος της Συγκλήτου (1901) και πρεσβευτής στην Αθήνα (1903)². Ση-μειώνουμε εδώ ακόμη ότι, εκτός από τη μονογραφία του, ο Σβετ. Νικολάγιεβιτς αφιέρωσε στα ελληνικά θέματα επιπλέον δύο ερ-γασίες του: 1) *To diήγημα στους Έλληνες* (1904) και 2) *'Ena ελλη-νικό στιχουργημα για τη σερβική επανάσταση* (1902)³.

1. Βλ. στο άρθρο "Katedra za opštu knjizevnost i teoriju knjizevnosti" (Η έδρα της Γενικής Λογοτεχνίας της Θεωρίας της Λογοτεχνίας), στο συλλογικό έρ-γο: *Sto godina Filozofskog Fakulteta* (Η εκατονταετηρίδα της Φιλοσοφικής Σχολής), Beograd 1964, σ. 464.
2. Ivo Tartalia, "Svetomir Nikolajevć", *Enciklopedija Jugoslavije*, τ. 4, Zagreb 1965, σ. 289.
3. Πρόκειται για την παρουσίαση του ιστορικού στιχουργήματος "Ιστορία των

Όπως αναφέραμε ήδη, η μονογραφία "Ρήγας Φεραίος" αποτελεί στην πραγματικότητα διάλεξη που έδωσε ο Σβετ. Νικολάγιεβιτς την 19η Μαρτίου του 1889 στην αίθουσα της Μεγάλης Σχολής του Βελιγραδίου. Τη διάλεξη παρακολούθησε και ο Έλληνας πρεσβευτής στη σερβική πρωτεύουσα Ιωάννης Μουσικός, ο οποίος έσπευσε στις 23 Μαρτίου του ίδιου χρόνου να την γνωστοποιήσει στο "Βασιλικόν επι των Εξωτερικών Υπουργείον" στην Αθήνα με τις εξής λέξεις:

"Επί της παρούσης πρυτανείας του κου Σβετομίρ Νικολάγιεβιτς - προέδρου του συλλόγου "Άγιος Σάββας" - και τη ενεργεία αυτού ανέλαβεν έκαστος καθηγητής ίνα εντός του λήγοντος χειμώνος διδάξῃ εν τη αιθουσῃ της Μεγάλης Σχολής Βελιγραδίου ανά εν δημόσιον μάθημα.

Ο κος Νικολάγιεβιτς την παρελθούσαν Κυριακήν, 19 Μαρτίου, εδίδασκε (sic) και αυτός το δημόσιον του μάθημα ως θέμα λαβών τον εν τω φρουρίω Βελιγραδίου θανατωθέντα Ρήγαν Φεραίον, και προς τον σκοπόν ανεγέρσεως υπό των Σέρβων μνήματός τινος (σήματος) ενθυμίζοντος τον τόπο της θανατώσεώς του. Την ιδέαν του ταύτην περί ομιλίας και ανεγέρσεως μνημείου του Ρήγα συνέλαβεν ο κος Νικολάγιεβιτς έτι προ τριετίας, αλλά τα εν τω μεταξύ επελθόντα εξωτερικά γεγονότα και άλλαι εσωτερικαί περιστάσεις παρεκάλυσαν αυτόν να θέση αυτήν εις χρήσιν.

Κατά το μάθημα τούτο εκτάκτως επληρώθη εκλεκτού κόσμου η μεγάλη αιθουσα του Πανεπιστημίου⁴ διεκρίνοντο δε ο κος Πρωθυπουργός, ο Αυλάρχης κος Ιάγκοβιτς· οι Στρατηγοί Λεσσιάνιν, Χορβάτοβιτς, ο κος Πιροτσάνατς και πολλοί διακεκριμένοι άλλοι πολιτικοί άνδρες, Ακαδημαϊκοί, Καθηγηταί κ.λ.π. μετά των Κυριών παρήσαν, ως εικός, και οι πλείστοι των εν Βελιγραδίῳ Ελλήνων.

Σλοβενοσέρβων" του Τριανταφύλλου Δούκα. Βλ. Ιωάννης Α. Παπαδριανός, *Oι Έλληνες πάροικοι του Σεμλίνου (18ος - 19ος αι.)*, Θεσσαλονίκη 1988, σ. 201, σημ. 64.

4. Της Μεγάλης δηλαδή Σχολής που χρησίμευε σαν ένα είδος Πενεπιστημίου (βλ. σχετικά στο συλλογικό έργο: *Slo godina Filozofskog Fakulteta*, passim).

Ο κος Νικολάγιεβιτς ωμῶνησε μετ' ακραιφνούς αγάπης προς τον ήρωα και μετ' ενθουσιασμού υπέρ της ιδέας της συνεργασίας και του συνδέσμου των λαών της Ανατολής, ήτις εγεννήθη πρότον εν τη διανοίᾳ του Ρήγα. Το μάθημα ηρουσθή μετ' άκρας προσοχής, το δ' ακροατήριον συμπαθέστατα ανταπεκρίθη εις την φωνήν του ρήτορος, ούτως ώστε, ως βραδύτερον αυτός ούτος ο ρήτωρ μοι ἐλέγε, το φιλοσοφικό του συμπέρασμα της ημέρας εκείνης είναι ότι η ιδέα του πολιτικού συνδέσμου των εθνών του Αίμου, και τουλάχιστον μεταξύ Σέρβων και Ελλήνων, τυγχάνει εν τη πεφωτισμένη Σερβική κοινωνία ώριμος. Διά τούτο, προσέθηκε μοι, κατ' αυτάς θέλει ενεργήσει να συσταθή επιτροπή τις Κυριών και Κυρίων εκ των ανωτέρων τάξεων προς συλλογήν εράνων και σύσκεψιν περί του είδους του προς ίδρυσιν μνημείου του Ρήγα, εάν δηλ. δύναται να είναι απλή τις πλαξή ή τις βράχος ή οβελίσκος, ως και περί του τόπου και τρόπου της διεξαγωγής του έργου· όταν δ' έλθη η στιγμή, τότε βεβαίως θα έπρεπε, είπε, και εξ Ελλάδος αν ουχί και έτι των λοιπών Βαλκανικών εθνών να ἔλθωσι αντιπρόσωποι όπως παραστώσι εις την κοινήν εορτήν της ανεγέρσεως του σήματος τούτου, Εις τον Κον Νικολάγιεβιτς είπον ότι αν ήθελε ξητηθή και ημών των Ελλήνων η συνδρομή είτε εις χρήμα είτε εις μάρμαρον, ευχαρίστως θα προσφέρωμεν αυτήν, κι' όμως είπε ότι πάντα ταύτα αφίνονται εις την σύσκεψιν της επιτροπής...⁵.

Ο Σβετ. Νικολάγιεβιτς στην αρχή της μονογραφίας του παραθέτει, όπως ήταν φυσικό, τη βιβλιογραφία που χρησιμοποιήσε, η οποία είναι η εξής: Χριστοφόρου Περαιωβού, Σύντομος βιογραφία των αοιδίμου Ρήγα Φεραίου, Αθήναι 1860. Αναστασίου Ν. Γούδα, Παράλληλοι Βίοι, Αθήναι 1870. Γεωργίου Θεοφίλου, Βιογραφία του Ρήγα Φεραίου, Λάρισα 1887, και τέλος Κωνσταντίνου Παπαδρηγοπούλου, Ιστορία των Ελληνικού Έθνους, τ. 5, Αθήναι 1888⁶.

Αμέσως κατόπιν ο Σέρβος ιστορικός περνάει στην εξήγηση των

5. Μ. Μ. Σ(πυρομήλιος), "Ο Ρήγας", *Ο νέος Κουβαράς*, έτ. Γ' (1965), Αθήναι 1966, σσ. 7 - 9.

6. Svet. Nikolajevć, "Riga iz Fere, 1753 - 1798", *Otdzbina* 32 (1889), σ. 104.

λόγων που τον ώθησαν να επιλέξει τον Ρήγα ως θέμα της μελέτης του και διευκρινίζει ότι έπραξε τούτο, γιατί ο παραπάνω επαναστάτης μπορεί κατά την καταγωγή και τη γλώσσα να ανήκει στους Έλληνες, οι επαναστατικές του όμως ιδέες και το έργο του αφορούσε όλους τους λαούς της χερσονήσου του Αίμου. Η τελευταία προφητεία, κατά τον Σβετ. Νικολάγιεβιτς, του εθνομάρτυρα την ώρα που ξεψυχούσε "εγώ έσπειρα, έρχονται άλλοι να θερίσωσι", επαληθεύτηκε ως προς αυτό το σημείο, ότι δηλαδή σήμερα οι Έλληνες, οι Σέρβοι, οι Ρουμάνοι, οι Βούλγαροι και οι Αλβανοί βλέπουν το ιδεώδες της φιλοπατρίας, όπως ο Ρήγας, και επιθυμούν, δπως και εκείνος, τα έθνη της χερσονήσου του Αίμου συνεννοούμενα, ομονοούντα και σεβόμενα το ένα το άλλο να εργαστούν από κοινού για την απελευθέρωση και την ένωσή τους.

Ο Σβετ. Νικολάγιεβιτς στη συνέχεια της μονογραφίας του «Ρήγας Φεραίος» εξετάζει το βίο, τη μόρφωση και την πολιτική σταδιοδρομία του Έλληνα επαναστάτη, ενώ παράλληλα ερευνά και την ανθηρή πνευματική κατάσταση που επικρατούσε σε αρκετές περιοχές της Ελλάδας κατά τον 18ο αιώνα. Η πενιχρότητα όμως των πηγών που υπήρχε κατά τον χρόνο της σύνθεσης της εν λόγω μονογραφίας οδηγεί στον Σέρβο ιστορικό στη διατύπωση ανακριβών απόψεων και στην εξαγωγή λανθασμένων συμπερασμάτων. Έτσι, αναφερόμενος στη χρονολογία γεννήσεως του εθνομάρτυρα, υποστηρίζει τα εξής: «Ο Ρήγας γεννήθηκε κατά το δεύτερο μισό του περασμένου αιώνα (κατ' άλλους μεταξύ των ετών 1751 και 1753, κατ' άλλους μεταξύ του χρονικού διαστήματος 1760 και 1762)». Η άποψη όμως αυτή του Σβετ. Νικολάγιεβιτς δεν ανταποκρίνεται καθόλου στα πράγματα, γιατί, όταν στα 1797 τον συνέλαβαν και τον ανέκριναν οι αυστριακές αρχές, ο ίδιος ο Θεοσαλός εθνεργέτης δήλωσε ότι ήταν τότε σαράντα ετών⁷, πρέπει δηλαδή να γεννήθηκε γύρω στα 1757.

Ο Σέρβος ιστορικός εξετάζει κατόπιν στη μονογραφία του το

7. Βλ. Nikolajević, δ. π., σ. 105.

8. Τη σχετική πηγή βλ.: *Ανέκδοτα έγγραφα περί Ρήγα Βελεστινλή και των συν αυτώ μαρτυρησάντων εκ των εν Βιέννη αρχείων εξαχθέντα και δημοσιευθέντα υπό Αιμιλίου Λεγράνδ μετά μεταφράσεως ελληνικής υπό Σπυρίδωνος*

πολιτικό πρόγραμμα του Ρήγα Βελεστινλή, το οποίο απέβλεπε στη συνεργασία και στον σύνδεσμο όλων των λαών της Ανατολής, ακόμη και αυτών των Τούρκων, των Συρίων και των Αιγυπτίων. Κατά παράδοξο τρόπο, τονίζει ο Σβετ. Νικολάγιεβιτς, ενώ ο Ρήγας αναφέρει στον Θούριο του τους Μαυροβουνιώτες⁹, δεν κάνει καθόλου λόγο για τους Σέρβους της περιοχής της Σουμαντίγια - της σημερινής Σερβίας- οι οποίοι διεξήγαγαν πολλούς αγώνες κατά το παρελθόν και ήταν γνωστοί ήδη στη διεθνή κοινή γνώμη σαν λαός. Προσπαθώντας δε να δώσει ερμηνεία της παραπάνω παραλειψης εκφράζει την άποψη ότι τούτο έγινε σκόπιμα, γιατί οι Σέρβοι των μερών εκείνων πολεμούσαν τότε εναντίον του Πασβάνογλου, αποστάτη πασά του Βιδινίου, ο οποίος ήταν επιστήθιος φίλος του Ρήγα και είχε μυηθεί στα επαναστατικά του σχέδια¹⁰. Και όμως ο Ρήγας μνημονεύει στον Θούριο του ωητά τους Σέρβους όλων των μερών και μάλιστα όχι μια φορά, αλλά δύο¹¹ από την άλλη δε πλευρά, οι σχέσεις του Θεσσαλού επαναστάτη με τον αποστάτη πασά του Βιδινίου, στον οποίο αφιερώνει και στίχους¹², ακόμη και σήμερα δεν έχουν διευκρινιστεί πλήρως¹³.

Το τελευταίο μέρος της μονογραφίας του Σέρβου ιστορικού καλύπτεται από τα θλιβερά γεγονότα της σύλληψης του Ρήγα και

Π. Λάμπρου, Αθήνησιν 1891, φωτομηχανική επανέκδοση από την Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, με την προσθήκη ευρετηρίου, Αθήνα 1996, σσ. 58 - 59.

9. *Μαυροβουνιού καπλάνια, Ολύμπου σταυραετοί* (στίχος 65).

10. Nikolajević, "Riga iz Fere", σ. 116.

11. Βλ. Λ. I. Βρανούσης, *Ρήγας Βελεστινλής*, έκδ. β', Αθήνα 1963, σ. 169, όπου υπάρχουν οι σχετικοί στίχοι: Βουλγάροι και Αρβανίτες, Σέρβοι και Ρωμοί (στίχος 45)... του Σάβα και Δουνάβου αδέλφια χριστιανοί (στίχος 69).

12. "Τί στέκεις, Πασβαντζόγλου, τόσον εκστατικός;

Τινάξου στο Μπαλκάνι, φώλιασε σαν αἴτος·

τους μπούφους και κοράκους καθόλου μη ψηφάς·

με το ραγιά ενώσου, αν θέλεις να νικάς.

Σιλίστρα και Μπραΐλα, Σμαήλι και Κιλή,

Μπενδέρι και Χοτίνι εσένα προσκαλεί·

στρατεύματα σου στείλε κι' εκείνα προσκυνούν,

γιατί στην Τυραννίαν να ξήσουν δεν μπορούν". (βλ. Θούριος, στίχους 87 - 94).

13. Λεπτομέρειες για το θέμα αυτό βλ. Βρανούσης, *Ρήγας Βελεστινλής*, ο. π. σ σ. 65 κ. ε.

των βασανιστικών ανακρίσεων από την πλευρά των Αυστριακών, καθώς και του τραγικού θανάτου του εθνομάρτυρα και των συντρόφων του στο Βελιγράδι¹⁴, τους οποίους ο Σβετ. Νικολάγιεβιτς λανθασμένα ανεβάζει μόνο σε πέντε¹⁵.

Εκτός από αυτό, ο Σέρβος ιστορικός, όπως και οι προηγούμενοι βιογράφοι του Ρήγα, δέχεται "ελαφρά τη καρδία" τις προφορικές παραδόσεις που αναφέρονται στις τελευταίες στιγμές του θανάτου του εθνομάρτυρα. Έτσι, εντελώς αβασάνιστα και αυτολεξεί επαναλαμβάνει¹⁶ τη διήγηση που μας άφησε ο γλύπτης Ιωάννης Κόσσος, δημιουργός του αδριάντα του Ρήγα μπροστά στο Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο, ο οποίος στα 1861 επισκέφτηκε, ως φιλοξενούμενος του ηγεμόνα Μίλος Ομπρένοβιτς, το Βελιγράδι. Εδώ, στη σερβική πρωτεύουσα, ο Έλληνας γλύπτης συνάντησε κάποιον γέροντα Τούρκο, ο οποίος διατείνονταν ότι ήταν δεσμοφύλακας του Ρήγα και ένας από τους δύο δήμιους που φόνευσαν τον Ρήγα και τους συντρόφους του. "Όταν δε ήλθεν η σειρά του Ρήγα", αφηγήθηκε ο δεσμοφύλακας και δήμιος στον Κόσσο, "ο σύντροφός μου είχε την ανοησίαν να λύσῃ των δεσμών την δεξιάν χείρα του δεσμώτου, ν' αφήσῃ μάλιστα επ' αυτής τον χαλκά και επ' αυτού κρεμάμενον ένα κρίκον της αλύσου. Ενώ δε εγονάτισε να λύσῃ και τον πόδα, ο Ρήγας δι' ενός γρόνθου της δεξιάς του έρριψεν εκτάδην νεκρόν τον σύντροφόν μου. Έντρομος γενόμενος, έσπευσα εις τον φρούραρχον· ούτος δε έ-

14. Βλ. Nikolajević, "Riga iz Fere", σσ. 111 - 113.

15. Οι Έλληνες πατριώτες, που μαρτύρησαν μαζί με τον Ρήγα στο Βελιγράδι την 24η Ιουνίου του 1798 (νέο ημερολόγιο), ήταν συνολικά οκτώ. Και δύο στο άνθος και στην ακμή της ηλικίας τους. Συγκεκριμένα, ο Ρήγας, ετών 41, ο Ενστράτιος Αργέντης, έμπορος από τη Χίο, ετών 31, ο Δημήτριος Νικολάδης, γιατρός από τα Γιάννενα, ετών 32, ο Αντώνιος Κορωνιός, έμπορος και λόγιος από τη Χίο, ετών 27, ο Ιωάννης Καρατζάς, λόγιος από τη Λευκωσία της Κύπρου, ετών 31, ο Θεοχάρης Γεωργίου Τουρούντζας, έμπορος από τη Σιάτιστα, ετών 22, ο Ιωάννης Εμμανουήλ, φοιτητής της Ιατρικής από την Καστοριά, ετών 24 και, τέλος, ο Παναγιώτης Εμμανουήλ, αδελφός του προηγουμένου, υπάλληλος στο κατάστημα του Αργέντη, ετών 22 (βλ. Βρανούσης, *Ρήγας Βελεστινλής*, σ. 130).

16. Nikolajević, "Riga iz Fere", σ. 113.

πεμψεν οπλοφόρους να πυροβολήσωσι μακρόθεν τον Ρήγαν. Πριν δε εκπνεύσῃ ούτος, είπε τουρκιστί τας εξής λέξεις: Ἐτοι αποθηήσονται οι γίγαντες· εγώ ἐσπειρα, ἔρχονται άλλοι να θερίσουν. Πεσών δε επί του πτώματος του συντρόφου μου, εσχημάτισε μετ' αυτού σταυρόν. Τούτο οθεωρήθη δυσοίωνον, και διετάχθη ο διαμελισμός του γκιαούρη και η καταπόντισης αυτού εν τω ποταμώ, όπου ερδύφθησαν και των ετέρων τα πτώματα"¹⁷.

Ο γέροντας όμως εκείνος Τούρκος, ο και δήθεν δήμιος του Ρήγα, ζούσε ακόμη στα 1875 και δήλωσε απερίφραστα στον γνωστό Γάλλο ερευνητή Αιμ. Λεγράνδ, που τον επισκέφτηκε τότε, ότι διερχόταν το 79ο έτος της ήλικίας του· συνεπώς, στα 1798, βέβαιο έτος του θανάτου του Ρήγα, έπρεπε να ήταν μόνο δύο ετών. Η ομολογία αυτή του γέροντα Τούρκου, αλλά και η σύλληση που είχε μαζί του ο Γάλλος ερευνητής, οδήγησε τον τελευταίο στο εύλογο συμπέρασμα ότι η διήγηση του παραπάνω Τούρκου για τις τελευταίες στιγμές του θανάτου του Ρήγα αποτελούσε καθαρά αποκύημα της φαντασίας του¹⁸.

Ο Σέρβος ιστορικός τελειώνει τη μονογραφία του με μια συγκινητική προτροπή προς τους συμπατριώτες του, την οποία μεταφέρω εδώ σε μετάφραση αυτολεξεί: "Θα επιθυμούσα σε στιγμές περισυλλογής για το μέλλον της πατρίδας μας να επισκεφτόμαστε συχνά τον τόπο, όπου έπεσε ο Ρήγας, γιατί είμαι πεπεισμένος ότι στον ιερό αυτόν χώρο θα βρίσκουμε πάντοτε παρηγοριά και παραίνεση"¹⁹.

Την έρευνα της μονογραφίας "Ρήγας Φεραίος" θα θέλαμε να κλείσουμε με το θέμα της ελληνομάθειας του συγγραφέα της Σβετ. Νικολάγιεβιτς. Ευτυχώς, για το θέμα αυτό διαθέτουμε επαρκή και διαφωτιστικά στοιχεία. Συγκεκριμένα, από αξιόπιστες πηγές πληροφορούμαστε ότι ο Σβετ. Νικολάγιεβιτς διατέλεσε μαθητής του Σερβικού Γυμνασίου του Βελιγραδίου κατά τα έτη 1866-1870, όπου, εκτός από τα άλλα μαθήματα, διδάχτηκε και την Ελληνική γλώσσα. Η πρόοδος του στην εκμάθηση της γλώσσας αυτής υπήρξε εκπλη-

17. Αναστάσιος Ν. Γούδας, *Παράλληλοι Βίοι*, τ. 2, Αθήναι 1870, σσ. 146 - 147.

18. Βλ. σχετικά: Λεγράνδ - Λάμπρος, *Ανέκδοτα έγγραφα...*, σσ. β' - δ'.

19. Nikolajević, "Riga iz Fere", σ. 120.

κτική, γιατί, εκτός από την εργατικότητα και επιμέλεια του, είχε την τύχη να έχει ως δάσκαλο ένα σοφό Έλληνα εκπαιδευτικό, τον Παναγιώτη Παπακωστόπουλο²⁰. Έτοι, θα μπορέσει αργότερα να χρησιμοποιήσει στις συγγραφές του ελληνική βιβλιογραφία και μάλιστα κατά τρόπο άμεσο· γι' αυτό ακριβώς δεν υπάρχουν παρερμηνείες κατά την αξιολόγηση των μαρτυριών της παραπάνω βιβλιογραφίας. Επίσης φαίνεται ότι ο Σβετ. Νικολάγιεβιτς δέχτηκε από τον Έλληνα δάσκαλό του και τα πρώτα ερεθίσματα της μετέπειτα θερμής αγάπης του για τη συνεργασία των βαλκανικών λαών, αφού είναι γνωστό ότι ο Παν. Παπακωστόπουλος ήταν θιασώτης της συνεργασίας αυτής και κυρίως της ελληνοσερβικής φιλίας. Ιδού τι αναφέρει ο Σέρβος μαθητής για τον Έλληνα δάσκαλο του: "Όταν κατά τα πρώτα έτη του αιώνα μας άρχισε να ανατέλλει ο ήλιος της ελευθερίας στα Βαλκάνια, οι βαλκανικοί λαοί είχαν μια κοινή πίστη, η οποία θα μπορούσε να καταστεί δύναμη· πίστευαν δηλαδή οι λαοί αυτοί ότι η μεταξύ τους συνεργασία αποτελεί ιστορική αναγκαιότητα. Δυστυχώς, οι εχθροί τους στο εξωτερικό, καθώς και στερούμενοι πατριωτισμού λογοτέχνες και πολιτικοί τους στο εσωτερικό, κατόρθωσαν να κλονίσουν την πίστη αυτή και σχεδόν να την γκρεμίσουν. Ο Παναγιώτης Παπακωστόπουλος όμως δεν έπαιυσε ως το τέλος της ζωής του να είναι, και μέσα και έξω από το σχολείο, ο διερμηνευτής της ιερής ιδέας για την αλληλεγγύη ανάμεσα στους Έλληνες και στους Σέρβους· η ιδέα αυτή υπήρξε η ζωή του και πέθανε πιστεύοντας στην αλήθειά της"²¹.

20. Βλ. Ioannis A. Papadrianos, "Der griechische Gelehrte Panagiotis Papakostopoulos und die Serben (1820 - 1879)", *Collection of Reports from the Second Greek - Serbian Symposium: Greek - Serbian Cooperation, 1830 - 1908*, Belgrade 1982, σ. 120. Του ίδιου, "Οι μεταφράσεις αρχαίων ελληνικών κειμένων στα σερβικά από τον Παναγιώτη Παπακωστόπουλο", *Βαλκανικά Σύμμεικτα 2* (1983), σσ. 98 - 99.

21. *Odisija*, Omirov spev n XXIV pesme. Preveo s jelinskog + Dr Panajot Papakostopoulos (Προδόλογος του Svet. Nikolajević), Beograd 1881, σσ. IV-V.

β) Το ιστορικό έργο του Ντούσαν Πάντελιτς

Το 1931 βλέπει το φως της δημοσιότητας μια δεύτερη μονογραφία για τον Θεσσαλό εθνομάρτυρα, που φέρει τον τίτλο "*H ektélesi του Rήγα Φεραίου*". Συγγραφέας της είναι ο Σέρβος καθηγητής Ντούσαν Πάντελιτς (Dušan Pantelić)²².

Ο Ντούσαν Πάντελιτς γεννήθηκε στο χωριό Ζβέζνταν (Zvezdan) της επαρχίας Ζάγιετσαρ την 3η Νοεμβρίου του 1879. Τελείωσε το Δημοτικό και το Γυμνάσιο της γενετειράς του και καπόπιν συνέχισε τις ανώτερες σπουδές του στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου της Βιέννης, όπου υποστήριξε και τη διδακτορική του διατριβή με θέμα "*Österreich und das Papsttum*" ("Η Αυστρία και ο Παπισμός"). Μετά το τέλος των σπουδών του στο εξωτερικό, επέστρεψε στη Σερβία και άρχισε στα 1902 να εργάζεται ως καθηγητής στο Γυμνάσιο Αρρένων του Ζάγκετσαρ. Τη θέση αυτή θα την κρατήσει ως το έτος 1913 και καπόπιν θα περάσει στο Β' Γυμνάσιο Αρρένων του Βελιγραδίου, όπου θα εργαστεί πάλι ως τα 1923. Παράλληλα, και συγκεκριμένα κατά το χρονικό διάστημα 1919-1922, θα διδάξει Γενική Ιστορία στη Στρατιωτική Ακαδημία²³.

Το έτος 1923 αποτελεί σταθμό στη διδασκαλική σταδιοδρομία του Ντούσαν Πάντελιτς, γιατί τότε ο Σέρβος καθηγητής θα κληθεί να διδάξει Ιστορία των Γιουγκοσλαβικών Λαών στην Ανώτερη Παιδαγωγική Σχολή του Βελιγραδίου. Ο Πάντελιτς θα διδάξει με επιτυχία στο πνευματικό αυτό ίδρυμα ως τα 1944, οπότε και συνταξιοδοτήθηκε²⁴. Μετά τη σύνταξη, εργάστηκε στη Σερβική Ακαδημία των Επιστημών ως έκτακτος επιστημονικός συνεργάτης. Στα 1951 διορίστηκε ανώτερος αρχειονόμος στο Αρχείο της Σερβικής Ακαδημίας των Επιστημών και το επόμενο έτος διευθυντής του ίδιου αρχείου. Προσέβη σε έρευνες κατά τα έτη 1908-1910 και 1912-1913 στα Αρχεία της Βιέννης και του Βερολίνου, κατά τις ο-

22. Dusan Pantelić, "Pogibija Rige iz Fere", *Brastvo* 25 (1931), σσ. 130-174.

23. Vladimir Stojancević, *Iz srpske istorije i istoriografije* (Από τη σερβική ιστορία και ιστοριογραφία), Leskovac 1996, σσ. 188.

24. M. Stanic, "Pantelić Dušan", *Enciklopedija Srpske Iсториографије* (Beograd, 1997), στήλη 558.

ποίες συνέλεξε άφθονο υλικό για τη Νεότερη Ιστορία της Σερβίας. Επίσης, ο Ντούσαν Πάντελιτς διετέλεσε μέλος του Συμβουλίου για την έκδοση εγγράφων σχετικά με την Α΄ Σερβική Επανάσταση, μέλος του Συντακτικού Συμβουλίου για τη συλλογή και έκδοση αρχειακού υλικού αναφορικά με το κίνημα των Σέρβων στη Βοϊβοντίνα κατά τα έτη 1848-1849 και πρόεδρος της Ένωσης των αρχειακών συλλόγων της Γιουγκοσλαβίας. Στις 15 Φεβρουαρίου του 1932 εξελέγη αντεπιστέλλον μέλος της Σερβικής Βασιλικής Ακαδημίας και στις 14 Ιουνίου του 1955 τακτικό μέλος της Σερβικής Ακαδημίας Επιστημών²⁵.

Ο Ντούσαν Πάντελιτς ανήκει στη γενιά εκείνη των Σέρβων ιστορικών, που χρησιμοποίησαν το αρχειακό υλικό σαν βάση για τη σύνθεση των επιστημονικών τους έργων. Όπως και οι άλλοι δύο μεγάλοι ιστορικοί, οι οποίοι ήταν συμπατριώτες του, δηλαδή ο Μιχαήλ Γκαβρόλοβιτς και ο Ντραγκολιούμπ Πάβλοβιτς, έτσι και ο Ντούσαν Πάντελιτς επέλεξε, για να ερευνήσει, ορισμένες άγνωστες πτυχές της νεότερης ιστορίας της Σερβίας και κυρίως την περίοδο που προηγήθηκε της Α΄ Σερβικής Επανάστασης. Ορισμένες από τις σπουδαιότερες εργασίες του είναι οι εξής: "Austrijski pokusaji Za oslobojenje Beograda 1787 hi 1788 godine" (Οι προσπάθειες των Αυστριακών να απελευθερώσουν το Βελιγράδι στα 1787 και 1788), *Glas Srpske Kraljevske Akademije* XC VIII (1921), σσ. 1-88. -*Beogradski pašaluk posle Svištovskog mira, 1791-1794* (Το πασαλίκι του Βελιγραδίου μετά την ειρήνη της Σιστόβης, 1791-1794), Ειδικές Εκδόσεις της Σερβικής Βασιλικής Ακαδημίας, Beograd 1927. -*Kocina Krajina* (Η επανάσταση του Κότσο (Koco Andjeljković)), Ειδικές Εκδόσεις της Σερβικής Βασιλικής Ακαδημίας, Beograd 1930.- "Pokret k severozapadnoj Srbiji i backi episkop Jovan Jovanović, 1788-1790" (Το κίνημα στη βορειοδυτική Σερβία και ο επίσκοπος της Μπάτσκα Γιόβαν Γιοβάνοβιτς, 1788-1790), *Glas Srpske Kraljevske Akademije* CXXXVIII (1930), σσ. 147-208. -"Popis pogranicnih nahijsa Srbije posle Pozarevackog mira" (Απογραφή των συνορια-

25. Stojančević, Iz srpske istorije, σ. 188.

κών επαρχιών της Σερβίας μετά την ειρήνη του Πασάροβιτς), *Spomenik XCLVI* (1948), σσ. 5-40. -*Beogradski pašaluk pred Prvi srpski ustanačak, 1794-1804* (Το πασαλίκι του Βελιγραδίου στις παραμονές της Σερβικής Επανάστασης), Ειδικές Εκδόσεις της Σερβικής Ακαδημίας Επιστημών, Beograd 1949²⁶.

Ανάμεσα στις παραπάνω αξιόλογες εργασίες του Ντούσαν Πάντελιτς συγκαταλέγεται και η μονογραφία του, η οποία μεταφράζεται εδώ. Ο Σέρβος καθηγητής για τη σύνθεση της μονογραφίας του αυτής στηρίχθηκε στα έγγραφα που προέρχονται από τα αρχεία της Βιέννης και που εξέδωσαν στα 1891 οι Σπ. Λάμπρος-Αιμίλιος Λεγράνδ²⁷ και στα 1930 ο Κωνσταντίνος Άμαντος²⁸. Τις συλλογές αυτές των εγγράφων ο Ντούσαν Πάντελιτς τις προμηθεύτηκε²⁹, όταν είχε ήδη κάνει ο ίδιος έρευνες στα αρχεία της αυστριακής πρωτεύουσας, όπου επεσήμανε και αντέγραψε πολύτιμα έγγραφα για το θέμα του. Τα έγγραφα αυτά ο Σέρβος ιστορικός τα αξιοποιεί και τα εκδίδει στο τέλος της μονογραφίας του.

Η μονογραφία του Ντούσαν Πάντελιτς διαφωτίζει αρκετές πτυχές από τη ζωή και τη δράση, και χυρίως από τον μαρτυρικό θάνατο του Ρήγα Βελεστινλή, οι οποίες ήταν άγνωστες από άλλες μαρτυρίες. Θα αναφέρουμε εδώ ενδεικτικά, ένα πρόβλημα χρονολογικής φύσης: μέχρι τα 1931 δηλαδή οι ερευνητές δεν είχαν ακόμη διευκρινίσει την ακριβή ημερομηνία του χαμού του Ρήγα. Ο Σέρβος όμως ιστορικός, στηριγμένος σ' ένα ανεκμετάλ-

26. Radmilo Stefanović, "Bibliografija dr Dušana Pantelića" (Βιβλιογραφία του Δρ. Ντούσαν Πάντελιτς), *Istoriski Glasnik*, έτους 1955, τεύχ. 3-4, σσ. 225-227.

27. Για τον πλήρη τίτλο της συλλογής των εγγράφων αυτών, βλ. στη σημείωση υπ' αριθ. 8.

28. K. Άμαντος, *Ανέκδοτα έγγραφα περὶ Ρήγα Βελεστινλή*, Αθήναι 1930, φωτομηχανική επανέκδοση με την προσθήκη ευρετηρίου από την Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, επιμέλεια Δημ. Καραμπερόπουλου, Αθήνα 1997.

29. Στη μια μάλιστα από τις συλλογές αυτές, δηλαδή στη συλλογή του καθηγητή K. Άμαντου, άσκησε διεξοδική κριτική, βλ. Dušan Pantelić, "Ανέκδοτα έγγραφα περὶ Ρήγα Βελεστινλή. Αθήναι, Βιβλιοπωλείον I. N. Σιδέρη, 1930", *Prilozi za knjizevnost, jezik, istoriju i folklor, knj XI* (1930), σσ. 227-230.

λευτο αυστριακό έγγραφο της 29ης Ιουνίου 1798, έδειξε ότι η στυγερή δολοφονία του Έλληνα επαναστάτη και των επτά συντρόφων του έλαβε χώρα ακριβώς στις **24 Ιουνίου του 1798** (νέο ημερολόγιο) ή 13 Ιουνίου, κατά το παλαιό ημερολόγιο, που ακολουθούσαν τότε οι Έλληνες³⁰.

Ιωάννης Α. Παπαδριανός
Βαλκανιολόγος - Καθηγητής του
Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης

30. Pantelić, "Pogibija Rige iz Fere", σ. 174.

ДР. ДУШАН ПАНТЕЛИЋ

ПОГИБИЈА РИГЕ ИЗ ФЕРЕ

Отпечатано из „Браства“ XXV

БЕОГРАД
Народна Штампарија, Пасикареова 24 — Телефон 44-57
1931

Η σελίδα τίτλου της μελέτης του Ντούσαν Πάντελιτς (*Dušan Pantelić*), "Η εκτέλεση του Ρήγα Φεραίου" (*Pogibija Rige iz Fere*), που δημοσιεύτηκε στο περιοδικό *Brastvo* 25 (1931), σσ. 130-174 και κυκλοφόρησε σε ανάτυπο, σελ. 1-48, φωτοτυπία του οποίου μας προσφέρθηκε από τον ιατρό Έντοναρτ Νιάϊτς.

РИГА ВЕЛЕСТИНАЦ

РЕВОЛУЦИОНАРНИ СПИСИ

РЕВОЛУЦИОНАРНИ ПРОГЛАС
ПРАВА ЧОВЕКА
УСТАВ

Превео и приредио: Мирослав Вукелић
Предговор: Димитриос Ап. Карамберопулос

НАУЧНО ДРУШТВО ЗА ПРОУЧАВАЊЕ
ФЕРЕ, ВЕЛЕСТИНА И РИГЕ

БАЛКАНОЛОШКИ ИНСТИТУТ
СРПСКЕ АКАДЕМИЈЕ НАУКА И УМЕТНОСТИ

БЕОГРАД 2000

Ο τίτλος της Σερβικής έκδοσης του Συντάγματος του Ρήγα Βελεστινλή, που πραγματοποιήθηκε με τη συνεργασία της Επιστημονικής Εταιρίας Μελέτης Φερών-Βελεστίνον-Ρήγα και του Βαλκανιολογικού Ινστιτούτου της Σερβικής Ακαδημίας Επιστημών και Τεχνών, Βελιγράδι 2000, σε μετάφραση και επιμέλεια του Μίροσλαβ Βούκελιτς και προλογικά του Δημ. Καραμπερόπουλου.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ο Ρήγας Βελεστινλής* δεν είναι άγνωστος στην ιστορική μας βιβλιογραφία. Εκτός από τις άλλες αναφορές, σ' αυτόν αφιέρωσε μια διάλεξη για το ευρύ κοινό ο αείμνηστος Σβετομίρ Νικολάγιεβιτς (Svetomir Nikolajević), την οποία και τύπωσε στο περιοδικό "Otadizna" (Πατρίδα), τ. 22 του έτους 1889, με τον τίτλο "Ρήγας Φεραίος". Ο Νικολάγιεβιτς χρησιμοποίησε τότε χυρίως την υπάρχουσα βιβλιογραφία για τον Ρήγα, η οποία την εποχή εκείνη δεν ήταν πλούσια σε αξιόπιστα στοιχεία.

Δύο χρόνια όμως αργότερα είδε το φως της δημοσιότητας η πρώτη συλλογή ντοκουμέντων, τα οποία συνέλεξε ο Αιμ. Λεγράνδ και εξέδωσε ο Σπ. Λάμπρος. Πρόκειται για τη συλλογή, που φέρνει τον τίτλο "Ανέκδοτα έγγραφα για τον Ρήγα Βελεστινλή" και που δημοσιεύτηκε στο περιοδικό "Δελτίον της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος", τ. 3, έτος 1891. Τα εν λόγω έγγραφα επισημάνθηκαν στο Αρχείο του Υπουργείου των Εσωτερικών και στο Κρατικό Αρχείο, που βρίσκονται στη Βιέννη **. Μετά την έκδοση της παραπάνω συλλογής, ο Σπ.

* [Το σερβικό κείμενο αναγράφει "Κωνσταντίνος Ρήγας Φεραίος", όνομα το οποίο για πρώτη φορά μάλλον χρησιμοποιήθηκε από τον Ιταλό ποιητή Luigi Mercantini, ο οποίος διέμενε στη Ζάκυνθο και έγραψε τον ύμνο "Cotantino Riga Fereo". Έκτοτε αναγράφεται σε γερμανικά δημοσιεύματα και επαναλαμβάνεται το 1890 από την Edmonds. Σημειώνεται ότι ο Ρήγας ουδέποτε χρησιμοποίησε αυτό το όνομα, το οποίο είναι κατασκευασμα των συγγραφέων. Βλ. Δημ. Καραμπερόπουλου, Όνομα και καταγωγή του Ρήγα Βελεστινλή, Αθήνα 1997, β' έκδοση 2000, σσ. 44-46. (Σημ. επιμ.).].

** Ο ελληνικός τίτλος της συλλογής αυτής είναι: "Ανέκδοτα έγγραφα περὶ Ρήγα Βελεστινλή". [και των σὺν αὐτῷ μαρτυρούσαντων εκ των εν Βιέννη αρχείων εξαχθέντα υπό Αιμιλίου Λεγράνδ μετά μεταφράσεως ελληνικῆς υπό Σπυρίδωνος Λάμπρου, Αθήνησιν 1891. Φωτομηχανή επανέκδοση από την Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα με την προσθήκη ευρετηρίου και επιμέλεια Δημ. Καραμπερόπουλου, Αθήνα 1996, β' έκδοση, Αθήνα 2000].

Λάμπρος* συνέχισε την έρευνα του για τον Ρήγα και από την έρευνα αυτή είδε το φως της δημοσιότητας σειρά ολόκληρη μελετών. Μετά τον Λάμπρο, τη σχετική έρευνα συνέχισαν και άλλοι Έλληνες ιστορικοί. Το τρέχον δε έτος, με την ευκαιρία της συμπληρώσεως εκατό χρόνων από την ανεξαρτησία της Ελλάδας, είδε το φως της δημοσιότητας μια δεύτερη σειρά ντοκουμέντων για το Ρήγα με τον ίδιο τίτλο, όπως και η πρώτη, την οποία δημοσίευσε τη φορά αυτή επεξεργάστηκε ο καθηγητής Κωνσταντίνος Άμαντος. Η εν λόγω συλλογή περιέχει έγγραφα του Κρατικού Αρχείου της Βιέννης,** ο καθηγητής δε Άμαντος, προλογίζοντας τη συλλογή του, παραθέτει και κατάλογο εργασιών που δημοσίευσαν Έλληνες για τον Ρήγα.

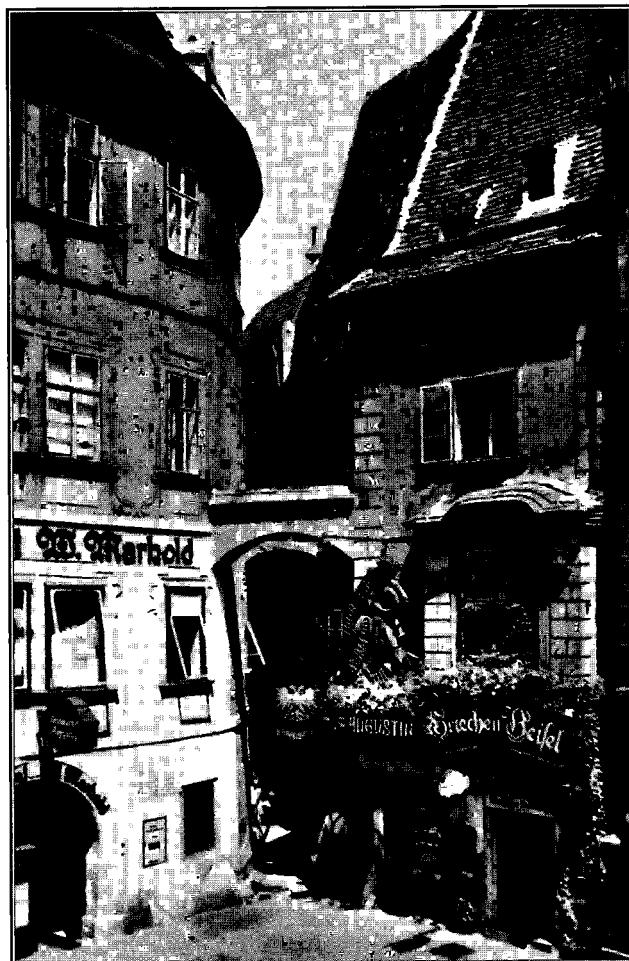
Τα στοιχεία των παραπάνω δύο συλλογών αποτελούν τη βάση για την κατανόηση της εθνικής δράσης του Ρήγα και πλουτίζουν σημαντικά τις γνώσεις, που είχαμε ως τώρα, για τη δράση αυτή. Πριν από την έκδοση της τελευταίας αυτής συλλογής και πριν φθάσει στα χέρια μου η πρώτη, είχα αντιγράψει στο Κρατικό Αρχείο της Βιέννης όλα τα έγγραφα για τον Ρήγα, καθώς και όλα εκείνα που αναφέρονταν σ' αυτόν και που μπόρεσα να βρω στο Αρχείο του Πολέμου· το υλικό δε αυτό το συμπλήρωσα με άλλα στοιχεία που είχαν ήδη δημοσιευτεί. Σε όλες τις μαρτυρίες ακριβώς αυτές στηρίζεται η παρούσα μελέτη. Σκοπός της δεν είναι να δώσει λεπτομερή εικόνα της ζωής και της δράσης του Ρήγα, αλλά να εκθέσει κυρίως την τελευταία δράση της ζωής του που διαδραματίστηκε στη χώρα μας, δηλαδή την παράδοση στους Τούρκους και την εκτέλεσή του στο Βελιγράδι. Για να κατανοήσουμε, ωστόσο, καλύτερα τους λόγους που οδήγησαν στο γεγονός αυτό, πρέπει να εξετάσουμε σε γενικές γραμμές, χωρίς

* [Σπυρίδωνος Λάμπρου, *Αποκαλύψεις περὶ του μαρτυρίου του Ρήγα*, Αθήνα 1892, φωτομηχανική επανέκδοση, Βιβλιοπωλείο Καραβία, Αθήνα 1981].

** Και δημοσιεύτηκε ως έβδομος τόμος της συλλογής "Ιστορική και Λαογραφική Βιβλιοθήκη", [Κωνστ. Άμαντος, *Ανέκδοτα έγγραφα περὶ Ρήγα Βελεστινλή*, Εν Αθήναις 1930, φωτομηχανική επανέκδοση από την Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα με την προσθήκη ευρετηρίου και επιμέλεια Δημ. Καραμπερόπουλου, Αθήνα 1997].

πολλές λεπτομέρειες, την προηγούμενη περίοδο της ζωής του, που τον οδήγησε τελικά στην καταστροφή.

Όπως ήδη ανέφερα, η εργασία αυτή γράφτηκε και με στοιχεία που άντλησα από τις προηγούμενες αρχειακές συλλογές, στις οποίες και παραπέμπω. Οι βραχυγραφίες σημαίνουν: *Α.Λ.* = Λεγράνδ-Λάμπρος. *Α.μ.* = Άμαντος. Ορισμένα όμως έγγραφα, τα οποία δεν βρίσκονται στις παραπάνω συλλογές, δημοσιεύονται, ως "Παράρτημα", στο τέλος της παρούσας μελέτης.

Δεξιά η "Ταβέρνα των Ελλήνων", το "Griechen-Beisel", στη Βιέννη, όπου υπάρχει και η υπογραφή του Ρήγα.

Η εικόνα του Μεγάλου Αλεξάνδρου με τους τέσσερις στρατηγούς του και τις παραστάσεις από τις νικηφόρες μάχες του. Σε μιά εποχή που όλοι υμνούσαν τον Ναπολέοντα Βοναπάρτη ως ελευθερωτή των λαών, ο Ρήγας υπέρ του δεν έγραψε ούτε ένα στίχο, ούτε μια γραμμή. Αντίθετα αυτήν την εποχή, Βιένη 1797, πρόσφερε τον Μ. Αλέξανδρο ως πρότυπο ανδρείας στους σκλαβωμένους Έλληνες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Η ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

Από όλους τους χριστιανικούς λαούς, που ήταν κάτω από την τουρκική κυριαρχία, οι Έλληνες βρίσκονταν σχετικά σε καλύτερη θέση. Μολονότι και στον ελληνικό λαό, όπως και στους άλλους ραγιάδες, ήταν αισθητά τα καταπιεστικά μέτρα της τουρκικής δουλείας, εντούτοις στο λαό αυτόν εξακολουθούσαν να ισχύουν ορισμένοι θεσμοί που τον βοηθούσαν να διατηρεί την εθνική του συνείδηση. Και πρώτα-πρώτα η Ελληνική Ορθόδοξη Εκκλησία, που την επροσωπούσε το Πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολεως. Με τα πολυάριθμα προνόμια, τα οποία παραχωρούνταν από τον σουλτάνο και που στην πράξη επεκτείνονταν ολοένα και περισσότερο, το Πατριαρχείο αυτό απέκτησε πλατιά αυτονομία και κατέστη "κράτος εν κράτει". Οι πατριάρχες, που ήταν μόνο Έλληνες, φρόντιζαν αποκλειστικά και μόνο για τους συμπατριώτες τους και υπήρχαν οι προστάτες και οι υπερασπιστές τους στην Υψηλή Πύλη. Από την άλλη δε πλευρά, με τη βοήθεια της εκκλησιαστικής τους οργάνωσης, κατόρθωναν να κρατούν τον ελληνικό λαό κάτω από το ίδιο και άρρηκτο θρησκευτικό δόγμα: έτσι μπορούσαν να διαφυλάττουν τον λαό αυτόν από τη διείσδυση του μουσουλμανικού στοιχείου. Ένας δεύτερος τέτοιος θεσμός ήταν η κοινοτική οργάνωση, η οποία επικρατούσε κυρίως στην Πελοπόννησο και στα νησιά του Αρχιπελάγους* και της οποίας η προέλευση παραμένει σκοτεινή. Την οργάνωση αυτή την αποτελούσαν οι χριστιανικές κοινότητες της Ελλάδας με επικεφαλής τους δημογέροντες, τους οποίους εξέλεγε ελεύθερα ο λαός. Καθήκον των αρχόντων ήταν να συλλέγουν τα

* [Ως Αρχιπέλαγο αποκαλείται το Αιγαίον].

κοινοτικά εισοδήματα και να φροντίζουν για την κοινοτική περιουσία και τις άλλες υποθέσεις της κοινότητας. Με τον τρόπο αυτόν δεν έλειψε ποτέ από τους Έλληνες το σύστημα της αυτοδιοίκησης**. Τρίτος θεσμός - στα αλήθεια, μικρότερης εμβέλειας από τους δύο πρώτους - υπήρξαν οι καλούμενοι αρματολοί ή μαρτολοί, δηλαδή Έλληνες (και γενικά χριστιανοί) στρατιώτες στην τουρκική διοικηση, και κυρίως στη Βόρεια και Κεντρική Ελλάδα, οι οποίοι έπρεπε να φυλάττουν τις κύριες και ορεινές διαβάσεις της περιοχής τους και να φέρουν σε πέρας ορισμένες υπηρεσίες στα σύνορα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας· γι' αυτό ήταν οργανωμένοι σε ιδιαίτερες αυτόνομες περιοχές. Με τον τρόπο αυτόν ένα τουλάχιστον τμήμα του ελληνικού λαού παρέμεινε υπό τα όπλα. Εάν τώρα στους θεσμούς αυτούς προσθέσουμε την κοινή γλώσσα των Ελλήνων και τις εθνικές και θρησκευτικές αντιθέσεις τους έναντι των Τούρκων, τότε θα έχουμε τα κύρια στοιχεία που βοήθησαν τους Έλληνες να διατηρήσουν την εθνική τους συνείδηση κατά τους χρόνους της Ισχύος και του μεγαλείου της Τουρκικής Αυτοκρατορίας.

Η ύφεση της τουρκικής προόδου, καθώς και η πτώση της δύναμης και του κύρους της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, που παρατηρούνται μετά τους μακροχρόνιους αγώνες της με τις ευρωπαϊκές δυνάμεις, δηλαδή την Αυστρία, τη Βενετία και τη Ρωσία (από τα 1684 ως τα 1718), αλλά και κατά το διάστημα που η Νότια Ελλάδα και η Πελοπόννησος βρίσκονταν κάτω από την ενετική κυριαρχία, είχαν σαν αποτέλεσμα να μετριασθεί η δεινή πίεση που υφίσταντο ως τότε οι Έλληνες ραγιάδες. Η Υψηλή Πύλη άρχισε, σε μεγαλύτερη έκταση παρά ως τώρα, να διορίζει αριστοκράτες Έλληνες (από το Φανάρι, συνοικία της Κωνσταντινούπολεως) σε υψηλά αξιώματα του Κράτους· εκτός από το αξίωμα του δραγουμάνου, τους

* [Για τις ελληνικές κοινότητες επί Τουρκοκρατίας βλ. ενδεικτικά τις μελέτες του Νικολάου Πανταζοπούλου, *Κοινοτικός βίος εις την Θετταλομαγνήσιαν επί Τουρκοκρατίας*, Θεσσαλονίκη 1967, Ο ελληνικός κοινοτισμός και η νεοελληνική παράδοση, εκδόσεις Παρουσία, Αθήνα 1993, “Ο κοινοτισμός σήμερα: Καταβολές και προοπτικές”, περιοδ. *Νέα Κοινωνιολογία*, τεύχ. 19, Φθινόπωρο 1994, σελ 13-31, όπου περιέχεται πλούσια βιβλιογραφία για το θέμα του κοινοτισμού. Επίσης βλ. Ελένη Κούκκου *Οι κοινοτικοί θεσμοί στις Κυκλαδες κατά την Τουρκοκρατία*. Ανέκδοτα έγγραφα, Αθήνα 1989. (Σημ. επιμ.)].

παραχώρησε κάτι σημαντικότερο, τους ανέθεσε δηλαδή τη διαχυ-
βέρνηση της Βλαχίας και της Μολδαβίας, οι οποίες, μέσα σε σύντο-
μο χρονικό διάστημα, θα αποτελέσουν για τους Έλληνες ένα είδος
δικών τους χωρών· γι' αυτό και πολλοί απ' αυτούς έσπευσαν να
εγκατασταθούν στις εκεί Ηγεμονίες. Από την άλλη πλευρά, η Υψη-
λή Πύλη δεν αντέδρασε στις προσπάθειες των Ελλήνων να αποκτή-
σουν, με τη βοήθεια των σχολείων και της παιδείας, ένα νέο τρόπο
ζωής, αλλά και να βελτιώσουν την οικονομική τους κατάσταση.
Στην αρχή του 18ου αιώνα άρχισαν να λειτουργούν πολλά σχολεία
μέσης εκπαίδευσεως και αρκετά ιδρύματα επαγγελματικής καταρ-
τίσεως, τα οποία θα εισαγάγουν αργότερα στον ελληνικό λαό νέο
πνεύμα και ενθουσιασμό, αλλά και θα δώσουν νέα κατεύθυνση στη
μόρφωση του· αντί της θρησκευτικής και εκκλησιαστικής μόρφω-
σης που επικρατούσε ως τότε, αρχίζουν τώρα οι φιλολογικές σπου-
δες, η σύγχρονη ευρωπαϊκή φιλοσοφία και οι θετικές επιστήμες.
Παράλληλα με την πνευματική άνθηση, βελτιώνεται σημαντικά και
η υλική κατάσταση, που είναι αποτέλεσμα της ανάπτυξης του εμπο-
ρίου και της ναυτιλίας. Ταυτόχρονα με τη μείωση της πολιτικής δύ-
ναμης της Βενετίας παρατηρεύεται και πτώση του εμπορίου της στην
Ανατολή, κατά τη διάρκεια δε του 18ου αιώνα η ενετική εμπορική
κληρονομιά περνάει κυρίως στα χέρια των Ελλήνων. Άλλα και οι
πολυάριθμοι εμπορικοί οίκοι στις μεγάλες αγορές της Μεσογείου,
της Ρωσίας, της Κεντρικής Ευρώπης συντελούσαν, ε-
κτός από τα άλλα, στον εκπολιτισμό της δούλης πατρίδας και έφερ-
ναν σε επαφή την τουρκοκρατούμενη Ελλάδα με τα ευρωπαϊκά πο-
λιτιστικά επιτεύγματα του 18ου αιώνα. Πάνω στα θεμέλια αυτά
διατηρήθηκε και εμφανίστηκε η ελληνική εθνική συνείδηση, ο ελ-
ληνικός δε λαός, έχοντας πεποιθηση στις πνευματικές του δυνά-
μεις, θα αρχίσει να προετοιμάζεται για τον αγώνα της παλιγγενεού-
σας και ανεξαρτησίας της πατρίδας του.

Οι ελπίδες των Ελλήνων για την απελευθέρωση τους αναζωπυ-
ρώθηκαν κυρίως από την εποχή που η Ρωσία του Μεγάλου Πέτρου
κήρυξε τον πόλεμο εναντίον της Τουρκίας και ήλθε σε στενές επα-
φές με τους ορθόδοξους λαούς της Βαλκανικής Χερσονήσου. Ή-
δη, κατά τον πόλεμο της τσαρίνας Άννας εναντίον των Τούρκων
(1736-1739), ο στρατηγός Munich συνέλαβε την ιδέα μιας συστη-

ματικής εξέγερσης των χριστιανών της Βαλκανικής εναντίον της Τουρκίας. Από τους χρόνους του πολέμου αυτού η Υψηλή Πύλη άρχισε να υποπτεύεται τους ένοπλους υπηκόους της, δηλαδή τους αρματολούς, και προσπαθούσε να μειώνει τις δυνάμεις τους με τη βιοήθεια μουσουλμάνων και κυρίως αλβανικών σωμάτων. Οι προσπάθειες της όμως δεν έφεραν κανένα αποτέλεσμα· αντίθετα, με τον τρόπο αυτόν ανάγκαζε τους αρματολούς να ενωθούν με τους χαϊντούκους, τους ονομαζόμενους κλέφτες, οι οποίοι ως τότε είχαν ως καθήκον να φυλάττουν τους δρόμους και τις διαβάσεις, και να αρχίσουν κοινούς αγώνες εναντίον των Τούρκων. Γι' αυτό σε πολλές περιοχές της Ελλάδας ο κόσμος έβλεπε τον θεσμό αυτόν με μεγάλη συμπάθεια. Κατά τους ίδιους χρόνους (στο πρώτο μισό του 18ου αιώνα), εμφανίστηκαν ακόμη δύο πολεμικές φυλές: η μια ήταν οι Σουλιώτες στις ορεινές περιοχές της Ήπειρου (νοτιοδυτικά από τα Γιάννενα), οι οποίοι, οπλισμένοι με την ανοχή των Τούρκων, αποτέλεσαν στρατιωτική κάστα και υπήρξαν οι προστάτες των χωρικών (Ελλήνων και Αλβανών) από τις βιαιότητες των μουσουλμάνων· η δεύτερη ήταν οι Μανιάτες του Ταΰγετου, οι οποίοι είχαν αυτονομία, ζούσαν υπό τα όπλα και βρίσκονταν σε διαρκείς και αιματηρές διενέξεις μεταξύ τους.

Προς τα στοιχεία αυτά απευθύνθηκαν στην αρχή οι Ρώσοι πράκτορες με τον σκοπό να εξεγείρουν τους Έλληνες εναντίον των Τούρκων. Ήδη, από τον Α΄ Ρωσοτουρκικό Πόλεμο επί Αικατερίνης Β', διάφοροι Ρώσοι πράκτορες κατόρθωσαν να προετοιμάσουν το έδαφος για την επανάσταση, η οποία*, πράγματι εξερράγη κατά την άφιξη του ρωσικού στόλου στο Αιγαίο Πέλαγος (1770)· η επανάσταση, ωστόσο, έσβησε με καταστρεπτικές συνέπειες για τους Έλληνες. Εντούτοις οι επιτυχίες γενικά των Ρώσων κατά τον παραπάνω πόλεμο οδήγησαν στην υπογραφή της συνθήκης του Κιουτσούκ Καΐναρτζή, [1774], που ήταν πολύ ευνοϊκή για τα ρωσικά συμφέροντα· πάνω δε στη συνθήκη αυτή θα στηρίζει αργότερα η Ρωσία το δικαίωμα να επεμβαίνει στις εσωτερικές υποθέσεις της Τουρκίας. Οι Ρώσοι πρόξενοι, πολλοί

* [Στην ελληνική ιστοριογραφία αναφέρεται ως “Ορλωφικά”].

από τους οποίους ήταν ελληνικής καταγωγής, δεν είχαν και τόσο ζωηρό ενδιαφέρον για το ρωσικό εμπόριο, αλλά φρόντιζαν περισσότερο να διατηρούν επαφές με τους Έλληνες ραγιάδες. Γι' αυτό, παρά τα δεινά που υπέστησαν κατά την προηγούμενη επανάσταση και μετά από αυτή, οι συμπάθειες των Ελλήνων προς τη Ρωσία εξακολουθούσαν να παραμένουν ζωηρές. Άλλα, όταν ξέσπασε ο Β' Ρωσοτουρκικός Πόλεμος (1787-1792), το αναμενόμενο κίνημα των Ελλήνων δεν έφερε ούτε κατά προσέγγιση τα αποτελέσματα που υπολόγιζαν οι Ρώσοι· γι' αυτό η ρωσική πολιτική εγκατέλειψε τα σχέδια της που απέβλεπαν σε στρατιωτική συνεργασία με τους Έλληνες.

Από τότε αρχίζουν να μειώνονται οι συμπάθειες των Ελλήνων προς τη Ρωσία και οι ραγιάδες των ελληνικών χωρών αναζητούν νέους προσανατολισμούς. Η μεταβολή αυτή οφειλόταν στη απήχηση που είχε η Γαλλική Επανάσταση, η οποία ενισχύθηκε ακόμη περισσότερο με το μεταρρυθμιστικό έργο του νέου σουλτάνου Σελίμ Γ'. Η Γαλλική Επανάσταση με τις διακηρύξεις της για ελευθερία και ιστοιμία είχε συγκινήσει πολλούς λαούς, οι οποίοι βρίσκονταν κάτω από ξένη κυριαρχία. Στους Έλληνες, ήδη πριν από τη Γαλλική Επανάσταση, είχαν σημειωθεί επιδράσεις της σύγχρονης γαλλικής φιλολογίας· όπως ήταν δε φυσικό, οι επαναστατικές ιδέες βρήκαν πρόσφιρο έδαφος στον ελληνικό λαό και έγιναν με ενθουσιασμό αποδεκτές. Οι εν λόγω ιδέες περιλάμβαναν ένα πρόγραμμα πολύ πιο ευρύ από εκείνο που βρισκόταν στις μεταρρυθμίσεις του Σελίμ Γ', οι οποίες απέβλεπαν μόνο σε κάποια στοιχειώδη βελτίωση των σχέσεων των Τούρκων με τους ραγιάδες και δεν αποτελούσαν σοβαρή προσπάθεια, ώστε να μπορέσουν να κερδίσουν τη συμπάθεια των υποδούλων προς την Υψηλή Πύλη. Οι σκοποί όμως της Γαλλικής Επανάστασης, που υπερείχαν κατά πολύ από το μεταρρυθμιστικό πρόγραμμα του σουλτάνου, προκαλούσαν αφενός μεν μεγάλες δυσχέρειες στο πρόγραμμα αυτό και εμπόδιζαν την εφαρμογή του, αφετέρου δε πυροδοτούσαν την επαναστατική διάθεση των Ελλήνων. Καθώς οι εμπορικές σχέσεις μεταξύ της Ελλάδας και των νότιων γαλλικών λιμένων ήταν συχνές, φορείς των νέων γαλλικών ιδεών υπήρξαν πρωτίστως οι Έλληνες ναυτικοί και έμποροι. Αργότερα, όταν άρχισε ο πόλεμος της Γαλλίας με την Ευ-

ρώπη, το έργο αυτό έφερναν σε πέρας οι απεσταλμένοι της γαλλικής κυβέρνησης στις διάφορες περιοχές της Τουρκίας. Τέλος, οι σημαντικές πολεμικές επιτυχίες του γαλλικού στρατού και τα μεγάλα ονόματα των ηγετών προκαλούσαν γενικό ενθουσιασμό στον ελληνικό λαό, στον οποίο άρχισε βαθμιαία να γεννιέται η ελπίδα ότι από αυτή την πλευρά, δηλαδή από την επαναστατημένη Γαλλία και όχι από τη Ρωσία, θα ερχόταν η εθνική ελευθερία¹.

Κάτω από τις συνθήκες αυτές διαμορφώθηκε ο χαρακτήρας του κεντρικού ήρωα, ο οποίος προετοίμασε ένα νέο εθνικό-απελευθερωτικό κίνημα· πρόκειται για τον *Ρήγα Βελεστινλή*^{*}.

Τα πρώτα χρόνια του Ρήγα

Ο Ρήγας γεννήθηκε στα 1757² στο Βελεστίνο, σε μια κωμόπολη της Θεσσαλίας που βρίσκεται δυτικά από τον Βόλο, στον χώρο των άλλοτε Φερών. Γι' αυτό δίνει συχνά στον εαυτό του το όνομα **Βελεστινλής**, την ίδια δε ονομασία αποδίδουν πολλές φορές σ' αυτόν και οι Έλληνες ιστορικοί. Μετά τη φούτησή του σε διάφορα σχολεία της Ελλάδας και της Κωνσταντινούπολεως, άρχισε να ασχολείται με το εμπόριο· σύντομα δύμως εγκατέλει-

1. Βλ. λεπτομέρειες: Novakovic, *Tursko Carstvo pred srpski ustanak* (Η Τουρκική Αυτοκρατορία πριν από τη Σερβική Επανάσταση), σσ. 163, 168-179, 222, 263-282. [Gustav Friedrich] Hertzberg, *Geschichte Griechenlands seit dem Aussterben des antiken Lebens Gotha 1878*, τ. 3, σσ. 77-89, 102-114, 193-194, 202-207, 212-242, 253-255, 268-283. Edouard Driault- Michel Lheritier, *Histoire diplomatique de la Grece de 1821 a nos jours 1924*, τ. 1, σσ. 96-97, 106-108, 112. Vladan Djordjevic, *Grcka i srpska prosveta* (Η ελληνική και η σερβική παιδεία), σσ. 120-125.
 2. Στην έκθεση του διευθυντή της αστυνομίας Ley, χρονολογημένη στις 26 Δεκεμβρίου 1797 υπό τον τίτλο "Anzeige der hierortigen Veranlassung κ.λ.π." (βλ. Αμαντος [Ανέκδοτα εγγραφα..., σ. 17], αναφέρεται: "...Ρήγας Βελεστινλής, ηλικίας 40 ετών..."). Κατά συνέπεια, πρέπει να ανάγουμε το έτος της γεννήσεώς του στα 1757.
- * [Στο σερβικό κείμενο αναγράφεται το όνομα "Κωνσταντίνος Ρήγας Φεραίος". Βλ. το σχετικό σημείωμα του επιμελητή εκδόσεως στον Πρόλογο του Πάντελιτς].

ψε την Ελλάδα και μετέβη στο Βουκουρέστι³, όπου ασχολούνταν περισσότερο με τις φιλολογικές εργασίες παρά με το εμπόριο. Έκει με την επιμέλεια και την οξεία του αντίληψη πλάτυνε σημαντικά τις γνώσεις του: γνώριζε, εκτός από τους Έλληνες συγγραφείς, και τους πιο αξιόλογους Γερμανούς και Ιταλούς δημιουργούς· έγραφε τα ιταλικά με τόση ευκολία που έγραφε και τα ελληνικά· ασχολούνταν, κατά κάποιο τρόπο παράλληλο, με τη γεωγραφία και τη χαρτογραφία, με τη φυσική φιλοσοφία και την τακτική του πολέμου, με την ποίηση και τη μουσική, και πάνω από όλα έκαιε μέσα του η φλόγα ελεύθερου πνεύματος, που κυριαρχούσε στην αρχαία Ελλάδα. Όταν διορίστηκε γραμματέας του ηγεμόνα της Βλαχίας, του δόθηκε η δυνατότητα να γνωρίσει την ευρωπαϊκή πολιτική της εποχής εκείνης. Αναμφισβήτητα τότε γεννήθηκε και η πολιτική του ιδεολογία. Ήταν η εποχή κατά την οποία επήλθε μεταβολή στον πολιτικό προσανατολισμό των Ελλήνων, όταν δηλαδή πολλοί θαγιάδες των ελληνικών χωρών βλέποντας να διαψεύδονται οι ελπίδες, που είχαν στηρίξει στη Ρωσία, άρχισαν να προσβλέπουν προς την επαναστατημένη Γαλλία, η οποία ήδη από τα 1792 είχε κηρύξει τον πόλεμο εναντίον της Μοναρχικής Ευρώπης και σε διάστημα τριών ετών είχε καταλάβει το Βέλγιο, την Ολλανδία και την αριστερή όχθη του Ρήνου. Τον Απρίλιο του 1796 ο στρατηγός Ναπολέων Βοναπάρτης άρχισε τη νικητήρια προέλασή του μέσω της Ιταλίας και ως τα τέλη Μαΐου είχε νικήσει σε αρκετές μάχες τα αυστριακά και σαρδηνιακά στρατεύματα, είχε κατακτήσει ολόκληρη τη Λομβαρδία και είχε εκκαθαρίσει ολόκληρη τη Βόρεια Ιταλία από τις αυστριακές στρατιωτικές μονάδες, εκτός από εκείνες που βρίσκονταν στην Πάντοβα, την οποία άρχισε να πολιορκεί· τον Ιούνιο δε του ίδιου χρόνου βάδισε προς το Παπικό Κράτος και εξανάγκασε τον Ποντίφικα να

3. Για τις σπουδές του Ρήγα κάνει λόγο ο Νικολάγιεβιτς (Nikolajević) στη διάλεξη-μελέτη του με τίτλο "Ρήγας Φεραίος". Για τη ζωή του πριν αναχωρήσει για τη Βλαχία, βλ. Mrs. Edmonds, *Rhigas Fheraios, the protomarty of greek independence*, σσ. 8-27, έχοντας ως βάση κυρίως τα στοιχεία που παρέχουν τα ελληνικά έργα του Περραβιού και Πολίτη.

του παραχωρήσει αρκετές σημαντικές πόλεις. Στις νικητήριες προελάσεις του ο Βοναπάρτης έδινε τον χαρακτήρα επαναστατικών κινημάτων και απευθυνόμενος προς τους πληθυσμούς της Ιταλικής Χερσονήσου τους μιλούσε για την απελευθέρωσή τους και την "αναβίωση του Ρωμαϊκού λαού". Επίσης μέσω των πρακτόρων του υποκινούσε εθνικές επαναστάσεις και οργάνωνε πατριωτικούς συλλόγους. Γι' αυτό οι καλλιεργημένοι Ιταλοί, οι οποίοι επιθυμούσαν να αποτινάξουν το αντιδραστικό καθεστώς των ηγεμόνων τους, έβλεπαν τον Ναπολέοντα ως ελευθερωτή από την αντίδραση που επικρατούσε ως τότε⁴. Οι πολυάριθμες αυτές νίκες του νέου στρατηλάτη γοήτευαν τους ανθρώπους της εποχής εκείνης, οι "απελευθερωτικές" δε εκστρατείες του αναζωπύρωναν παράλληλα τις ελπίδες για απελευθέρωση και των Ελλήνων που ζούσαν κάτω από τον τουρκικό ζυγό. Από την άλλη πλευρά, πολλοί Γάλλοι πράκτορες σε διάφορες περιοχές της Τουρκίας φρόντιζαν και αυτοί με τη σειρά τους να εξάπτουν την επαναστατική διάθεση των ραγιάδων⁵.

Δεν υπάρχει καμιά αμφιβολία ότι και ο Ρήγας βρέθηκε κάτω από την επίδραση μηνυμάτων τέτοιων πρακτόρων. Από μια σύγχρονη έκθεση φαίνεται ότι, κατά το διάστημα της παραμονής του

-
4. Βλ. [Maximilian] Lenz, Napoleon, [1905], σ. 50. [Pietro] Orsi, *L'Italie moderne*, σ. 32. [Émile] Bourgeois, *Manuel historique de politique étrangère*, τ. 2 (1913), σ. 147.
 5. Σύμφωνα με μια σύγχρονη έκθεση, οι Έλληνες της Κωνσταντινούπολεως, από πολύ νωρίς, ήλθαν σε διαπραγματεύσεις με τους Γάλλους με τον σκοπό να απελευθερωθούν με τη βοήθειά τους από τον τουρκικό ζυγό· γι' αυτό και τους υποσχέθηκαν να τους παραχωρήσουν ορισμένα νησιά και να διεξάγουν το εμπόριο της Ανατολής μόνο με αυτούς. Η παραπάνω πρόταση φάνηκε αρεστή στους Γάλλους, συμβούλευσαν όμως τους Έλληνες να αναβάλουν το ζήτημα ως την ευτυχή έκβαση του Ιταλικού πολέμου, διαβεβαιώνοντάς τους ότι από την Ιταλία, όταν τα εκεί λιμάνια πέσουν στα γαλλικά χέρια, θα μπορέσουν να τους βοηθήσουν στον απελευθερωτικό τους αγώνα. Ανάμεσα στους όρους, που οι Γάλλοι έθεσαν στους Έλληνες, ήταν οι εξής: 'Όταν δηλαδή η Ελλάδα απελευθερωθεί με τη βοήθεια των Γάλλων, στα λιμάνια και στα κάστρα της χώρας θα πρέπει να παραμένουν διαρκώς γαλλικές φρουρές (βλ. Λ., όπου ανώνυμη έκθεση προς τη διεύθυνση της Αστυνομίας της Βιέννης, χρονολογημένη στις 9 Δεκεμβρίου του 1796). [Μεγράνδ, Ανένδοτα έγγραφα..., αρ. εγγάφου 1, σ. 2-7].

στο Βουκουρέστι, διατηρούσε στενή φιλία με τους Γάλλους και με τον εκεί Γάλλο πράκτορα Gaudin⁶, ο οποίος διακατεχόταν από υπερβολικό φανατισμό και ήταν θερμός οπαδός του Ιακωβινισμού^{6a}. Ίσως και το γεγονός αυτό, παράλληλα με τους άλλους λόγους που έστρεφαν και τους υπόλοιπους Έλληνες προς τους Γάλλους, να επέδρασε στον πολιτικό προσανατολισμό του Ρήγα. Κατά τον τρόπο αυτόν, και ο Ρήγας συμφωνούσε με τους Έλληνες εκείνους που πίστευαν ότι η Ελλάδα μπορούσε να απελευθερωθεί μόνο με τη βοήθεια της Γαλλίας*.

Ο Ρήγας, ήδη από τους χρόνους της παραμονής του στο Βουκουρέστι, άρχισε να επεξεργάζεται τα σχέδιά του για την απελευθέρωση των Ελλήνων. Καθώς και ο ίδιος είχε γραμματική μόρφωση, έκρινε σκόπιμο ότι με το φιλολογικό και προπαγανδιστικό έργο του θα μπορούσε να εμφυσήσει την πολεμική διάθεση, η οποία θα αποτελούσε την προετοιμασία για τον απελευθερωτικό αγώνα που θα επακολουθούσε. Με μεγάλη του ικανοποίηση επεσήμανε ένα τέτοιο προπαγανδιστικό έργο, το οποίο δεν ήταν άλλο παρόλο το βιβλίο του Barthélemy "Περιήγησις του Νέου Αναχάρσιδος εις την Ελλάδα". Το βιβλίο αυτό ξαναζωντάνευε τον δημόσιο και ιδιωτικό βίο των Ελλήνων κατά τον 4ο π.Χ. αιώνα. Από το έργο

6. Έκθεση του Αυστριακού προξένου στο Βουκουρέστι Merkelius προς τον στρατηγό Mittrowsky, διοικητή της Γενικής Διοίκησης του Ερδελίου, χρονολογημένη στις 4 Αυγούστου 1796 (τη σχετική έκθεση βλ. στο *Παράρτημα*).
6a. Αναφορά του Αυστριακού πρεσβευτή στην Κωνσταντινούπολη Herbert προς τον Gaudin, γραμματέα στο Βουκουρέστι, χρονολογημένη στις 10 Αυγούστου 1795 (βλ. *Staatsarchiv, Turcica*).

* [Σχετικά με τη διατυπωθείσα άποψη, ότι ο Ρήγας πίστευε πως "η Ελλάδα μπορούσε να απελευθερωθεί μόνο με τη βοήθεια των Γάλλων", επισημαίνεται ότι στα έργα του Ρήγα και ιδιαίτερα στα Επαναστατικά του κείμενα, Σύνταγμα και Θούριος, τα οποία τύπωσε παράνομα τον Οκτώβριο του 1797, δεν απευθύνει έκλληση στους Γάλλους ή στον Ναπολέοντα Βοναπάρτη για βοήθεια στην προετοιμαζόμενη επανάστασή του. Αντίθετα την εποχή εκείνη, κατά την οποία οι στρατιές του Ναπολέοντα βρίσκονταν κοντά στην Ελλάδα, ο Ρήγας τύπωνε την εικόνα του Μεγάλου Αλεξάνδρου, προβάλλοντάς τον στους σκλαβωμένους ως πρότυπο ανδρείας. (Σημ. επιμ.)].

"Περιήγησις του Νέου Αναχάρσιδος εις την Ελλάδα" οι κάτοικοι της Ελληνικής Χερσονήσου μπορούσαν να πληροφορηθούν τη μεγάλη σπουδαιότητα και αίγλη των άλλοτε προγόνων τους και να τη συγκρίνουν με την κατάσταση, στην οποία βρίσκονταν τώρα, κάτω δηλαδή από τον οθωμανικό ζυγό. Ο Ρήγας ήδη στο Βουκουρέστι, επεξεργάστηκε, σαν συμπλήρωμα στο βιβλίο του Barthlemy, μια μεγάλη Χάρτα της Ελλάδας, η οποία θα μπορούσε να χρησιμεύσει σαν γεωγραφικός οδηγός στο περιηγητικό αυτό έργο. Είναι δε πιθανόν ότι τότε ο Ρήγας Βελεστινλής μετέφρασε και ένα μέρος του βιβλίου "Περιήγησις του Νέου Αναχάρσιδος εις την Ελλάδα". Άλλα οι προετοιμασίες του δεν περιορίστηκαν μόνο στο φιλολογικό πεδίο. Από ορισμένα μεταγενέστερα στοιχεία φαίνεται ότι ο Ρήγας στη Βλαχία διατηρούσε σχέσεις με πολλούς Έλληνες, οι οποίοι κατά πάσα πιθανότητα ήταν ομοιδεάτες του. Ωστόσο, δεν φαίνεται τι ακριβώς ήταν οι σχέσεις αυτές: επρόκειτο για μια συστηματική οργάνωση, έναν μυστικό σύνδεσμο, στον οποίο μπορούσε να δώσει κανείς πράγματι την ονομασία "Εταιρεία", όπως κάνουν μερικοί, ή όχι; Από την εποχή αυτή, όπως ισχυρίζονται ορισμένοι μελετητές, χρονολογούνται και οι σχέσεις του με τον αποστάτη πασά του Βιδινίου Οσμάν Πασβάνογλου, σημαντικό αντίπαλο του σουλτάνου Σελίμ Γ⁷.

Ο Ρήγας Βελεστινλής στη Βιέννη

Ο Ρήγας εγκατέλειψε το Βουκουρέστι κατά τα τέλη Ιουλίου του 1796 και μετέβη στη Βιέννη. Κατά τους χρόνους αυτούς είχε δημιουργηθεί στην αυστριακή πρωτεύουσα μια σπουδαία ελληνική παροικία, στην οποία υπήρχαν και αξιόλογοι εμπορικοί οίκοι. Πρώτιστος σκοπός του Ρήγα, κατά την άφιξή του εδώ, ήταν να τυπώσει τη Χάρτα της Ελλάδας. Άλλα η αναχώρησή του από το Βουκουρέστι δεν έμεινε απαρατήρητη. Ο Αυστριακός πρόξε-

7. Για τη γένεση της γνωριμίας αυτής κάνει εκτενή λόγο η Mrs. Edmonds, δ. π., σσ. 38 - 52, παραθέτοντας και τις μακρές συνομιλίες που έκαναν ο Ρήγας και ο Πασβάνογλου μεταξύ τους.

νος στο Βουκουρέστι Merkelius, ο οποίος παρακολουθούσε τις ως τώρα κινήσεις του Ρήγα, ειδοποίησε για την αναχώρηση αυτή τον στρατηγό Mittrowsky, διοικητή της Γενικής Διοικήσεως του Ερδελίου⁸. Το σχετικό έγγραφο διαβίβασε ο Mittrowsky προς το Αυλικό Πολεμικό Συμβούλιο της Βιέννης προσθέτοντας ότι ο Ρήγας πρέπει να θεωρηθεί ύποπτο πρόσωπο⁹. Το Αυλικό Πολεμικό Συμβούλιο ενημέρωσε με τη σειρά του τον υπουργό της Αστυνομίας κόμη von Pergen¹⁰ και έτσι οι αστυνομικές αρχές της Βιέννης πληροφορήθηκαν εγκαίρως την αναχώρηση του Ρήγα για την αυστριακή πρωτεύουσα. Από την άλλη πλευρά, οι φιλικές σχέσεις του Ρήγα Βεστινλή με τον πράκτορα της Γαλλίας, με την οποία η Αυστρία εξακολουθούσε να βρίσκεται σε εμπόλεμη κατάσταση, δεν αποτελούσαν καθόλου καλές συστάσεις προς την αυστριακή αστυνομία για το πρόσωπό του.

Η Βιέννη κατά την εποχή αυτή ήταν παντελώς ακατάλληλη για την ανάπτυξη μιας τέτοιας πολιτικής ή εθνικής προπαγάνδας. Και είναι μεν αλήθεια ότι στην κοινωνία της αυστριακής πρωτεύουσας άρχισαν από πολύ νωρίς να διεισδύουν οι δημοκρατικές ιδέες της Γαλλικής Επανάστασης και ήδη από τα 1791 γινόταν εδώ λόγος για μηχανορραφίες και συνωμοσίες των Ιακωβίνων. Άλλα εναντίον των δημοκρατικών αυτών ιδεών ορθώθηκε φοβερή αντίδραση, φορέας της οποίας δεν ήταν κανένας άλλος παρά ο ίδιος ο αυτοκράτορας Φραγκίσκος Β'. Εξ αιτίας των αιματηρών σκηνών που παρουσίαζε η Γαλλική Επανάσταση ανάμεσα στις οποίες πρέπει κυρίως να τονίσουμε τις δολοφονίες συγγενών του οίκου των Αψβούργων, όπως του βασιλέα Λουδοβίκου ΙΣΤ' και της βασίλισσας Μαρίας Αντουανέτας - ο Αυστριακός αυτοκράτορας φερόταν με δυσπιστία προς κάθε τί το νέο και αναδεικνύόταν φανατικός διώκτης κάθε νέας ιδέας και κάθε δημοκρατικής μεταρρύθμισης. Άλλα και η επαναστατική

8. Έκθεση ότι Merkelius προς τον Mittrowsky, από 4 Αυγούστου 1796 (βλ. σημ. 6).

9. Αναφορά του Mittrowsky προς το Αυλικό Συμβούλιο, χρονολογημένη στις 10 Αυγούστου 1796 (βλ. στο Παράρτημα).

10. Έκθεση του Αυλικού πολεμικού Συμβουλίου προς τον Pergen, από 27 Αυγούστου 1796 (βλ. στο Παράρτημα).

προπαγάνδα της Γαλλικής Δημοκρατίας, η οποία συντελούσε στη δημιουργία συνωμοσιών μέσα στις χώρες της Αυτοκρατορίας των Αψβούργων, καθώς και ο ατυχής πόλεμος με τη Γαλλία, ωθούσαν τον Φραγκίσκο Β' στην υιοθέτηση αντιδραστικής συμπεριφοράς. Για τον αγώνα εναντίον των νέων ιδεών δημιουργήθηκε υπό τη κυβέρνηση του Αυστριακού αυτοκράτορα μυστική αστυνομία (1793) με επικεφαλής τον κόμη von Pergen, η οποία είχε ως σκοπό να προφυλάξει και βοηθήσει τους αυτοκρατορικούς υπηκόους με κάθε δυνατό μέσο για να μη μολυνθούν από "το δαιμονισμένο πνεύμα".

Η Αυστριακή αστυνομία έφερε σε πέρας τον ως άνω σκοπό με μεγάλη αυστηρότητα, καταπνίγοντας αμελικτα κάθε τί που θεωρούνταν επικίνδυνο για την Αυτοκρατορία. Το έτος 1794 η αστυνομία της Βιέννης ανακάλυψε στην αρχή μια λέσχη Ιακωβίνων στην αυστριακή πρωτεύουσα και μετά από λίγο και μια συνωμοσία των ανθρώπων αυτών. Τα μέλη της μηνύθηκαν για τις ανατρεπτικές τους ιδέες, αλλά και γιατί πωλούσαν το Γαλλικό Σύνταγμα του 1793. Άλλα και στην Ουγγαρία, όπου το δημοκρατικό κίνημα ήταν πολύ σοβαρό και πολύ δυνατό, ανακαλύφτηκε το ίδιο έτος επίσης μια συνωμοσία των Ιακωβίνων, επικεφαλής της οποίας βρισκόταν ο ηγούμενος Μαρτίνοβιτς (Martinović). Η συνωμοσία αυτή τερματίστηκε με τη θανάτωση των πρωταιτίων. Εκτός από τους Ιακωβίνους, μεγάλη ανησυχία στον ηγεμόνα προκαλούσαν οι καλούμενες μυστικές λέσχες, μεταξύ των οποίων περισσότερος λόγος γινόταν για τους ελεύθερους τέκτονες· στα 1795 και 1796 μάλιστα διεξήχθηκε εναντίον τους αγώνας υπό την καθοδήγηση της μυστικής αστυνομίας¹¹.

Ένας ακόμη λόγος, που η Αυστρία δεν ανεχόταν καμιά δημοκρατική και φιλολογική προπαγάνδα, ήταν, όπως αναφέρεται παραπάνω, ο πόλεμός της εναντίον της Γαλλίας, ο οποίος στο έδαφος κυρίως της Ιταλίας είχε αρνητικά γι' αυτήν αποτε-

11. Λεπτομέρειες για το θέμα αυτό, βλ. Bill, *Der Zerfall Österreichs*, τ. 1, σσ. 75-87. Fournier, *Der geheime Polizei auf dem Wiener Kongress*, σσ. 4-5. F. M. Mayer, *Geschichte Österreichs*, τ. 2, σ. 516.

λέσματα. Στο πρώτο μισό του 1796 η Αυστρία, όπως ήδη είδαμε, έχασε ολόκληρη τη Βόρεια Ιταλία, εκτός από την Πάντοβα, την οποία άρχισε να πολιορκεί ο Βοναπάρτης. Στο δεύτερο μισό του ίδιου έτους και στις αρχές του επόμενου διεξήχθησαν σκληρές μάχες γύρω από την άμυνα της πόλης αυτής ωστόσου, έπειτα από νέες νίκες του Βοναπάρτη, έπειτα στα χέρια των Γάλλων (3 Φεβρουαρίου του 1797). Παράλληλα με τις γαλλικές αυτές νίκες, εισήχθηκαν στη Βόρεια Ιταλία οι δημοκρατικές ιδέες και το κρατικό σύστημα των δημοκρατικών: οι χώρες, που κυριεύτηκαν, αποτέλεσαν δημοκρατίες με κλασικές ονομασίες και με δημοκρατική οργάνωση κατά το πρότυπο της Γαλλίας: τέλος, από τις άλλοτε αυστριακές περιοχές και από μερικές άλλες επαρχίες της Βόρειας Ιταλίας δημιουργήθηκε η εντεύθεν των Άλπεων Δημοκρατία (Ιούνιος του 1797).

Τα γεγονότα αυτά παρακολουθούνταν με ζωηρό ενδιαφέρον από τις ελληνικές εφημερίδες που τυπώνονταν στη Βιέννη και απ' εδώ διοχετεύονταν στους Έλληνες τόσο των αυστριακών, όσο και των βαλκανικών χωρών. Κατ' αυτόν δε τον τρόπο η δόξα του Βοναπάρτη διαδιδόταν ολοένα και περισσότερο. Οι πολεμικές του επιτυχίες στην Ιταλία αναζωπύρωναν και τις ελπίδες των Ελλήνων για την απελευθέρωσή τους. Σύμφωνα με τους ισχυρισμούς των ίδιων των Ελλήνων της Βιέννης, πολλοί Έλληνες και Ιλλυριοί (Σέρβοι) βρίσκονταν σε συνεννόηση με τους Ιταλούς και συμμετείχαν στα σχέδια για την απελευθέρωση της Ελλάδας. Γι' αυτό, πρόσθετε ο ανώνυμος πληροφοριοδότης, δεν είναι καθόλου περίεργο που οι σερβικές και οι κροατικές στρατιωτικές μονάδες δεν εκτελούν το καθήκον τους, αλλά, όπως και οι Έλληνες έμποροι, προσανατολίζονται εκάστοτε "προς τα εκεί που φυσάει ο άνεμος". Το σχέδιο αυτό για την απελευθέρωση, όπως το φαντάζονταν οι Έλληνες της Βιέννης κατά τα τέλη του 1796, προέβλεπε: μετά την απελευθέρωση της Ιταλίας, οι Έλληνες θα ενώνονταν με του Ιταλούς δημοκράτες και αφού η βενετική αριστοκρατία θα έχανε την εξουσία και η Βενετία θα μεταβαλλόταν σε τέλεια δημοκρατική επικράτεια, θα προσεταιρίζονταν με τη συγκατάθεση της επικρατείας αυτής τον βενετικό στόλο, στον οποίο άλλωστε υπηρετούσαν πολλοί Έλληνες και Αλβανοί. Τέλος, με τον στόλο αυτόν θα ξεσήκωναν

τα ελληνικά νησιά και την Πελοπόννησο, ενώ από την ξηρά θα επιτίθεντο εναντίον των Τούρκων και άλλοι επαναστάτες¹².

Τέτοιο γενικά ήταν το περιβάλλον, μέσα στο οποίο κινούνταν ο Ρήγας κατά την άφιξή του στη Βιέννη. Κάτω από τέτοιες συνθήκες, όπως ήταν φυσικό, έπρεπε να είναι πολύ προσεκτικός και όλες του οι ενέργειες να γίνονται με απόλυτη μυστικότητα. Φαίνεται ότι από πολύ νωρίς ήρθε σε επαφές με ορισμένους Έλληνες της Βιέννης, από τους οποίους μπορούσε να περιμένει βοήθεια ή τουλάχιστον συνεργασία. Οι περισσότεροι απ' αυτούς προέρχονταν από τους Έλληνες εμπόρους της αυστριακής πρωτεύουσας. Υπήρχαν όμως και μερικοί από τις τάξεις των λογίων (γιατροί και φοιτητές της ιατρικής). Από τους οπαδούς του Ρήγα άλλοι μεν συνεργάζονταν μαζί του στον φιλολογικό - εκδοτικό τομέα, άλλοι δε τον βοηθούσαν οικονομικά. Ένας από τους πρώτους και έμπιστους συντρόφους του, ο οποίος ταυτόχρονα υπήρξε και ο κυριότερος χρηματοδότης του, ήταν ο Ευστράτιος Αργέντης, νέος έμπορος της Βιέννης, που καταγόταν από το νησί Χίος.

Θούριος

Το ίδιο φθινόπωρο αναφέρεται και η φιλολογική του εργασία, που θα συνεχιστεί και το επόμενο έτος 1797 ωστόσο εγκαταλείψει τη Βιέννη. Σύμφωνα με μια μαρτυρία, ήδη τον Σεπτέμβριο του έτους αυτού (1796) ήταν έτοιμο το επαναστατικό του άσμα που έφερε την ονομασία "Θούριος Ύμνος". Το άσμα αυτό αρχίζει με τους στίχους:

"Ως πότε, παλληκάρια να ζούμεν στα στενά,
μονάχοι, σαν λιοντάρια, στες ράχες, στα βουνά;
σπηλιές να κατοικούμεν, να βλέπωμεν κλαδιά,
να φεύγωμ' απ' τον κόσμο, για την πικρή σκλαβιά;
να χάνωμεν αδέλφια, Πατρίδα και γονείς,
τους φίλους, τα παιδιά μας κι όλους τους συγγενείς;
Καλλιό 'ναι μιας ώρας ελεύθερη ζωή

12. Έκθεση ανωνύμου προς την αστυνομία, από 9 Δεκεμβρίου του 1796 (βλ. στη σημείωση 5).

παρά σαράντα χρόνοι σκλαβιά και φυλακή!
Τι σ' αφελεί αν ζήσης και είσαι στη σκλαβιά;”

Μετά την εισαγωγή αυτή, ο Ρήγας απευθύνεται σ' όλους τους υπόδουλους χριστιανούς της Βαλκανικής και καλεί τους Βουλγάρους και τους Αρβανίτες, τους Σέρβους και τους Έλληνες στον από ξηρά και θάλασσα πόλεμο για την ελευθερία. Κατόπιν δε παρακινεί τους Σουλιώτες και τους Μανιάτες, “του Μαυροβουνιού τα καπλάνια, τους σταυραετούς του Ολύμπου και των Αγράφων τα ξεφτέρια”, τους Μακεδόνες και τους χριστιανούς του Σάβα και του Δουναβή, να γίνουν μια ψυχή και να ξεσηκωθούν εναντίον των τυράννων. “Το αίμα σας”, τους λέγει, “ας βράση με δίκαιον θυμόν - μικροί, μεγάλοι οικώστε Τυράννου τον χαμόν ... να ανάψωμεν μια φλόγα σε όλην την Τουρκιά, να τρέξετε από την Μπόσνα και ως την Αραπιά· ψηλά στα μπαϊράκια σηκώστε τον Σταυρόν και σαν αστροπελέκια κτυπάτε τον εχθρόν”¹³.

Την ίδια εποχή χρονολογείται και το δεύτερο επαναστατικό άσμα του Ρήγα, το οποίο είναι γνωστό σαν η “ελληνική Μασσαλιώτισσα”, που αρχίζει με τους στίχους: “Δεύτε, παίδες των Ελλήνων, ο καιρός της δόξης ήλθε ...”. Στο άσμα αυτό ο Ρήγας δεν απευθύνεται προς όλους τους χριστιανούς της Βαλκανικής Χερσονήσου, αλλά μόνο προς τους συμπατριώτες του. Ο “Θούριος Ύμνος” του Ρήγα, τον οποίο ο δημιουργός του τραγούδησε στην οικία του Αργέντη με την επιδοκιμασία όλων των παρισταμένων, κυκλοφόρησε γρήγορα ανάμεσα στους Έλληνες. Ο ίδιος ο Ρήγας μοίρασε αντίγραφο του εμβατηρίου αυτού σε ορισμένους φίλους του στη

13. Το ελληνικό κείμενο του άσματος αυτού βρίσκεται στον Pouqueville, *Histoire de la régénération de la Grèce*, Paris 1825, τ. 2, σσ. 373-392. Οι στίχοι, στους οποίους καλούνται οι Σέρβοι από τη Σερβία, είναι οι εξής:

“Βουλγάροι κ' Αρβανίται καί Σέρβοι και Ρωμοί,...

του Σάβα και Δουνάβου αδέλφια χριστιανοί,

με τ' ἄρματα στο χέρι καθείς σας ας φανή”.

Ο Νικολάγιεβιτς, σσ. 115-116, αναφέρει επίσης ορισμένους στίχους του άσματος αυτού, αλλά όχι και τους ανωτέρω γι' αυτό κατέληξε στο λανθασμένο συμπέρασμα «ότι σε αυτό το κάλεσμα των λαών και των φυλών δεν καλεί και τους Σέρβους των επαρχιών αυτών». - Για τη μετάφραση από τα ελληνικά του άσματος αυτού οφείλω ευγνωμοσύνη στον καθηγητή κ. Janko Lakic.

Βιέννη και ένα αντίγραφο έστειλε στον φίλο του Κορωνιό στην Τεργέστη· όλοι δε αυτοί βοήθησαν στην περαιτέρω διάδοση του άσματος "Θούριος Ύμνος". Τον μήνα Μάρτιο του επόμενου έτους (1797), το άσμα αυτό το τραγουδούσαν στο Σεμλίνο¹⁴.

H "Χάρτα της Ελλάδος"

Παράλληλα με την ποιητική αυτή δουλειά, ο Ρήγας ανέπτυξε αξιόλογη δραστηριότητα και στο υπόλοιπο φιλολογικό - εθνικό πεδίο. Συγκεκριμένα, στην αρχή τελείωσε και τύπωσε τη Χάρτα της Ελλάδος, για την οποία έγινε λόγος πιο πάνω. Η Χάρτα αυτή δημοσιεύτηκε στη Βιέννη το έτος 1797 με έναν τίτλο, που εξέφραζε ολόκληρο το εθνικό πρόγραμμα: "Χάρτα της Ελλάδος εν η περιέχονται αι νήσοι αυτής και μέρος των εις την Ευρώπην και Μικράν Ασίαν πολυναριθμών αποικιών αυτής, περιοριζομένων απ' ανατολών δια των Μύρων της Λυκίας μέχρι των Αργανθονίου όρους της Βιθυνίας, απ' άρκτον δια των Ακ Κερμανίου, των Καρπαθίων ορών και Δούναβεως και Σάββα των ποταμών, από δυσμών δια του Οίννα και του Ιονίου Πελάγους, από δε μεσημβρίας δια του Λιβυκού ... εν σώμα εις 12 τμήματα νν πρώτον εκδοθείσα παρά Ρήγα Βελεστινλή Θετταλού, χάριν των Ελλήνων και φιλελλήνων, 1797". Η "Χάρτα της Ελλάδος" έχει καθαρά τοπογραφικό χαρακτήρα. Σχετικά δε με την πλαισική του εδάφους δεν υπάρχει σ' αυτή ούτε ίχνος. Άλλα και η τοπογραφία παρουσιάζει αρκετές ελλειψίες, συχνά δε είναι και λανθασμένη. Πολλοί άδειοι χώροι στη Χάρτα συμπληρώνονται με εικόνες εξόχων προσωπικοτήτων της Ελληνικής Ιστορίας, σε μορφή νομισμάτων και μεταλλίων, που κατασκευάστηκαν σύμφωνα με τα νομίσματα και τα μετάλλια τα οποία βρίσκονται στη νομισματική υπηρεσία της Βιέννης. Η "Ελλάδα" του Ρήγα περιλαμβάνει ένα χώρο της Νοτιοανατολικής Ευρώπης, τον οποίο δεν είχε το Βυζάντιο ούτε κατά τους χρόνους του Ιουστινιανού. Οι πολυάριθμες ανατροπές και μεταβολές, που γνώρισε από τότε η Βαλκανική Χερ-

14. Βλ. Περιληψη από τα πρακτικά των ανακρίσεων. Πρβλ. και σημείωση 2. [Λεγράνδ, Ανέκδοτα έγγραφα..., σ. 61 και 103].

σύνησος, δεν λαμβάνονται σοβαρά υπόψη στη Χάρτα*. Το δυτικά σύνορα παρουσιάζουν πολλές διακυμάνσεις. Η γραμμή των συνόρων αυτών αρχίζει από τον ποταμό Ούννα και, μέσω των Δειναρικών Άλπεων, φθάνει στο Ιμότ. Κατόπιν κατέρχεται και, προχωρώντας πλάι στο Βέργγορατς (Vorgorac), κατευθύνεται προς τη Ραγούζα (Dubrovnik), την οποία αφήνει έξω από τα σύνορα. Στη συνέχεια, καταλαμβάνει την Πονγγόριτσα (Podgorica), κατεβαίνει προς τη λίμνη της Σκόδρας και φθάνει στον ποταμό Βαγιάνκα (Bojana): κατόπιν κατεβαίνει προς την Αδριατική Θάλασσα: περιλαμβάνοντας το Δουλτσίνιο (Ulcinj), ενώ το λιμάνι του Αντιβάρεως μένει έξω από τα σύνορα.

Η "Χάρτα της Ελλάδος" είναι διηρημένη σε επαρχίες, περίπου έτσι όπως παρουσιάζονται στους χάρτες της Ρωμαϊκής Αυτοκρα-

* [Στην αρνητική αυτή παρατήρηση του Πάντελιτς σχετικά με τη Χάρτα του Ρήγα παρατηρούμε τα ακόλουθα: Ο χώρος της Χάρτας του Ρήγα με τα σύνορα στα δυτικά και βόρεια είναι ο χώρος της Οθωμανικής αυτοκρατορίας και του κράτους του, το οποίο σχεδίαζε να δημιουργήσει μετά την νίκη της επανάστασής του, αντικαθιστώντας την απολυταρχική εξουσία του σουλτάνου με εκείνην της αντιρροσωπευτικής δημοκρατίας. Ο χώρος της Χάρτας δεν είναι ο χώρος της Ελλάδος, όπως αναγράφεται στον τίτλο της. Πρέπει να έχει κανείς υπ' όψιν ότι ο Ρήγας επί εξι μήνες έπαιρνε τη σχετική άδεια από τη λογοκοινία της αστυνομίας της Βιέννης για να τυπώνει τα φύλλα της Χάρτας του και κατόρθωσε να κρύψει τους πραγματικούς του σκοπούς και να παραπλανήσει την αυστριακή λογοκοινία, με την αναγραφή του τίτλου "Χάρτα της Ελλάδος", καθώς και την παράθεση τόσων ιστορικών στοιχείων. Η Χάρτα είναι χάρτης του κράτους του με τις διαιρέσεις σε περιφέρειες και νομούς-επαρχίες και τοπαρχίες όπως τις αποκαλεί- γι' αυτό εξ άλλου θέτει και ιδιαίτερη διαγράμμιση για τη διάκριση των συνόρων στα δυτικά προς τη Δαλματία και βόρεια προς την Κάτω Ουγγαρία. Το είδος της διαγράμμισης αυτής ο Ρήγας δεν το καταχωρίζει, όπως κάνει για τη διαγράμμιση διαχωρισμού των επαρχιών και τοπαρχιών, στον πίνακα "Εξήγησις των εν τω Χάρτῃ σημείων". Είναι πολύ λογικό που δεν το καταχωρίσει γιατί αν θα έγραφε πως είναι τα σύνορα του κράτους του, που ήθελε να δημιουργήσει, τότε δεν θα ήταν δυνατόν να έπαιρνε την άδεια εκτυπώσεως από την αστυνομία και επί πλέον θα αποκολυπτόταν το επαναστατικό του σχέδιο. Περισσότερα βλ. στη μελέτη Δημ. Καραμπερόπουλου, «Η "Χάρτα της Ελλάδος" του Ρήγα. Τα πρότυπά της και νέα στοιχεία», στο *Η Χάρτα του Ρήγα Βελαστινή*, επιμ. Δημ. Καραμπερόπουλου, Αθήνα 1998, σελ. 14-90 και σε ανάτυπο σ. 1-94. (Σημ. επίμ.)].

τορίας. Οι ονομασίες δε των επαρχιών αυτών έχουν ως εξής: Μολδαβία, Βλαχία ή Δακία, Ουγγαρία, Σκλαβονία, Ιλλυρία, Βοσνία, Σερβία - Άνω Μυσία, Βουλγαρία - Κάτω Μυσία, Θράκη, Μακεδονία, Ρωμυλία κ.λ.π. Τα ονόματα πολλών τοποθεσιών δηλώνονται με κλασικούς όρους, κάτω δε από τους όρους αυτούς - πολλές δε φορές λανθασμένα - αναγράφονται τα εθνικά ονόματα¹⁵. Η γεωγραφική θέση πολλών ονομάτων σημειώνεται επίσης λανθασμένα¹⁶. Η Χάρτα αυτή, που αποτελείται από 12 φύλλα, τυπώθηκε σε 1220 αντίτυπα, από τα οποία τα περισσότερα στάλθηκαν στο Βουκουρέστι και στη Σμύρνη, το υπόλοιπο δε μέρος πουλήθηκε μεταξύ των Ελλήνων της Βιέννης¹⁷.

Όταν τυπώθηκε η "Χάρτα της Ελλάδος", ο Ρήγας αποφάσισε να δημοσιεύσει και την ελληνική μετάφραση του έργου "Περιήγησις του Αναχάρσιδος" και κατόπιν να την προωθήσει στα ευρύτερα στρώματα του ελληνικού λαού. Τα πρώτα τρία βιβλία του έργου αυτού είχε ήδη μεταφράσει ο σπουδαστής της ιατρικής Γεώργιος Σακελλάριος, ο Ρήγας δε Βελεστινλής μετέφρασε το τέταρτο βιβλίο και μαζί με τα σχόλια που έκανε, το τύπωσε σε 1.000 αντίτυπα. Για τη δαπάνη της εκτυπώσεως τον βοήθησε οικονομικά ο Αργέντης με 1.000 φιορίνια. Ένα μέρος των αντιτύπων αυτών στάλθηκε προς πώληση στην Τεργέστη, ένα δε άλλο στο Ιά-

15. Έτσι, π.χ. βρίσκονται οι ονομασίες Tauronon (Belligrad), Syngidonon (Husardzik), Semendre, Trikornion (Kolubatz), Viminakeus (Rham), Aigete (Fetislam), Kladova (νοτιοανατολικά από το Fetislam), Persa, Negotin, Palangra, Naissos (Nyssa, Nusi), Bendonis (Biduni), Ulpiana, Bylazora (Bitolia), Sardike (Trieditza) κ.λ.π.

16. Η Βοσνία, π.χ. περιλαμβάνει την Pristina, το Uzice και ο Janievo. το Bagrdan και η Batoci να βρίσκονται στη δεξιά όχθη του Μοράβα, νότια από το Pozarevac. Με το όνομα Paracin υπάρχουν τρία μέρη: δύο είναι στην αριστερή όχθη του Μεγάλου Μοράβα και το τρίτο είναι μοναστήρι. Τα χωριά Trnovac και Novi Han βρίσκονται στο Lom: το Fetislam είναι περίπου εκεί, όπου πρέπει να βρίσκεται περίπου η Tekija. Για τη Χάρτα αυτή υπάρχει ένα άρθρο του Ubicini, "La grande carte de la Grèce par Rhigas" (*Revue Géographie*, VIII-IX, 1881).

17. Ένα αντίτυπο της Χάρτας αυτής βρίσκεται στο Αρχείο Πολέμου της Βιέννης (B.,III. α. 96): κάτω από την επιγραφή και μέσα σε παρένθεση είναι γραμμένο με μολύβι το εξής: 1:655.000.

σιο. Τον ίδιο χρόνο εξέδωσε και ένα άλλο έργο με τον τίτλο "Ηθικός Τρίπονς"^{*}, το οποίο αποτελούνταν από τη μετάφραση ενός έργου του Μεταστασίου και από τη μετάφραση ενός διηγήματος του Μαρμοντέλ που έφερε τον τίτλο η "Βοσκοπούλα των Άλπεων". Ο "Ηθικός Τρίπονς" βγήκε από το τυπογραφείο του Γεωργίου Ποιλίου σε 900 αντίτυπα, από τα οποία τα περισσότερα στάλθηκαν στο Βουκουρέστι και στο Ιάσιο. Εκτός από τα παραπάνω έργα, βρέθηκε ένα χειρόγραφό του με τον τίτλο "Δημοκρατική Κατίχησις" που αποτελούνταν από δύο εμβατήρια που ψάλλονταν κατά τα γαλλικά πρότυπα: τη "Καρμανιόλα" και το "χαρήτε τη ζωή", στα οποία γίνεται λόγος γενικά εναντίον των τυράννων και παρακινείται ο λαός προς εξέγερση. Επακολουθεί και ένα άλλο έργο του για την πολεμική τέχνη με την ονομασία "Marschall von Khevenhüller"^{**}. Τα δύο αυτά έργα είχαν ετοιμασθεί για να τυπωθούν μαζί και να μοιρασθούν ανάμεσα στους Έλληνες. Τέλος, ως εθνική προπαγάνδα επρόκειτο να χρησιμεύσουν οι εικόνες του Μεγάλου Αλεξάνδρου, τις οποίες ο Ρήγας επεξεργάστηκε σύμφωνα με μια εικόνα που σωζόταν στη νομισματική υπηρεσία της Βιέννης και που τις συμπλήρωσε με σχόλια του για τα κατορθώματα του Αλεξάνδρου. Ορισμένες από τις εικόνες αυτές μοιράστηκαν μεταξύ των Ελλήνων της αυστριακής πρωτεύουσας και οι υπόλοιπες στάλθηκαν στο Βουκουρέστι, για να πωληθούν εκεί. Εκτός απ' αυτό, ο Ρήγας επεξεργάστηκε και δημοσίευσε

* [Στο βιβλίο, *Ηθικός Τρίπονς*, Βιέννη 1797, περιέχονται τρία έργα: τα δύο πρώτα, "Τα Ολύμπια" του Metastasio και "Η βοσκοπούλα των Άλπεων" του Marmontel, μεταφράσθηκαν από τον Ρήγα, ενώ το τρίτο, "Ο πρώτος ναύτης" του Gessner μεταφράσθηκε από τον Αντώνιο Κορωνιό. (Σημ. επιμ.)].

** [Ως "στρατάρχης Κεβενχύλλερ" αναγράφεται στα έγγραφα του Λεγράνδ, σ. 67, ενώ ως "Εγκόλπιον" στα έγγραφα του Κων. Αμάντου, σ. 165 και 185. Είναι το χαρακτηριζόμενο από τους συγγραφείς ως "Στρατιωτικόν εγκόλπιον", του οποίου το χειρόγραφο μέχρι τώρα δεν έχει ανευρεθεί, διότι κατασχέθηκε στο τυπογραφείο των αδελφών Ποιλίου, μετά την προδοσία του Ρήγα. Γνωρίζουμε τους τίτλους της γερμανικής έκδοσης του 1743 και της αντίστοιχης γαλλικής μεταφράσεως του 1771. Βλ. Πολυχρ. Ενεπεκίδη, *Ρήγας-Υψηλάντης-Καποδίστριας*. Έρευναι εις τα αρχεία της Αυστρίας, Γερμανίας, Ιταλίας, Γαλλίας και Ελλάδος, Αθήνα 1965, πίν. IV και VII, μετά τη σ. 96. (Σημ. επιμ.)].

χάρτες της Βλαχίας και Μολδαβίας, για τις οποίες τον βοήθησαν οικονομικά οι εκεί ηγεμόνες· αλλά αυτό το έκανε, όπως δήλωσε ο ίδιος, για να κερδίσει μόνο χοήματα¹⁸.

Η φιλολογική εργασία του Ρήγα προκάλεσε το ενδιαφέρον των μορφωμένων Ελλήνων της Βιέννης και γι' αυτό μερικοί απ' αυτούς έσπευσαν να συνεργαστούν. Έτσι, ο γιατρός Δημήτριος Νικολίδης, που καταγόταν από τα Γιάννενα, άρχισε το φθινόπωρο του 1796 να μεταφράζει από τα γαλλικά το έργο του Mably "Περί της τύχης, των προόδων και των ατυχιών των Ελλήνων"¹⁹ με τον σκοπό να πληροφορήσει τους νεότερους Έλληνες για τις αρετές, τα χαρίσματα, αλλά και τις κακίες των αρχαίων προγόνων τους, που περιλαμβάνονταν στο παραπόνω έργο, και με τον τρόπο αυτόν να τους φρονηματίσει. Την εργασία όμως αυτή, που είχε ήδη προχωρήσει αρκετά, την εγκατέλειψε λόγω των πολλαπλών ασχολιών του επαγγέλματός του. Άλλα και σε ένα συντεταγμένο σχέδιο βιβλίου σκόπευε να αποδείξει ότι η Ελλάδα, που είχε υποπέσει τώρα σε πνευματικό και ηθικό λήθαργο, μόνο με το ισχυρό χέρι κάποιας γειτονικής δύναμης θα μπορούσε να εξέλθει από την κατάσταση αυτή της δουλείας. Εκτός απ' αυτό, ο νεαρός γιατρός Ιωάννης Εμμανουήλ, που καταγόταν από την Καστοριά και που είχε και αυτός ενστερνιστεί τα σχέδια του Ρήγα, είχε συμφωνήσει με τον τυπογράφο Πούλιο στη Βιέννη να διαφωτίσουν τον ελληνικό λαό με δόκιμα βιβλία των αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων, αλλά η πρόθεση αυτή ναυάγησε, γιατί ο Εμμανουήλ δεν συμφώνησε με τον Πούλιο για τη δαπάνη της εκτυπώσεως²⁰.

Η φιλολογική όμως αυτή προπαγάνδα, η οποία συμπληρώθηκε τους τελευταίους μήνες του 1796, πέρασε σε δεύτερη μοίρα λόγω των συνταρακτικών γεγονότων που συνέβησαν τον Μάιο και τον Ιούνιο του 1797 και που έδωσαν στα σχέδια του Ρήγα νέα κατεύθυνση.

18. Βλ. την περιληφτή από τα πρακτικά των ανακρίσεων. [Λεγχάνδ, Ανέκδοτα ..., σ. 83].

19. Έτσι έχει ο τίτλο του στη γερμανική γλώσσα: κατά πάσα πιθανότητα πρόκειται για το έργο "Observations sur les Grecs" (Geneva 1740). [Gabriel Bonnot de Mably, (1709-1785), *Observations sur l' Histoire de la Grèce; ou des causes de la prospérité et des malheurs des Grecs*].

20. Βλ. την περιληφτή κ.λ.π. [Λεγχάνδ, Ανέκδοτα ..., σ. 25].

O Βοναπάρτης στην Ιταλία

Την άνοιξη του έτους αυτού ο Βοναπάρτης συνέχισε τον πόλεμο εναντίον της Αυστρίας και τον μετέφερε από την Ιταλία στο αυστριακό έδαφος. Τελικά, ανάγκασε την Αυστρία να υπογράψει συνθήκη ανακωχής στο Λεόβεν (18 Απριλίου). Ήδη κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων για την ανακωχή αυτή ο Βοναπάρτης υποσχέθηκε στην Αυστρία τις κτήσεις των Βενετών στην Αδριατική σαν αποζημίωση των εδαφών στην Ιταλία που είχαν χαθεί. Για να ικανοποιήσει δύμας την παραπάνω υπόσχεση, αποφάσισε να καταργήσει την Ενετική Δημοκρατία. Και πράγματι, η ως τότε ολιγαρχία των Βενετών αναγκάστηκε να παραιτηθεί και στη θέση της τοποθετήθηκε δημοκρατικό σύστημα διακυβέρνησης· το σύστημα δε αυτό επέτρεψε αμέσως την είσοδο των Γάλλων, οι οποίοι έκτοτε άρχισαν να συμπεριφέρονται σαν να βρίσκονταν σε κατακτημένη χώρα²¹. Με τον παραπάνω τρόπο ο Βοναπάρτης έγινε απόλυτος κύριος σε ολόκληρη τη Βόρεια Ιταλία και θέλοντας να εκμεταλλευτεί τη θέση του αυτή σκέφτηκε να δημιουργήσει την πρώτη θαλάσσια δύναμη των Γάλλων στη Μεσόγειο και να μπορέσει έτσι να ανοίξει νέους δρόμους για τον αγώνα του εναντίον της Αγγλίας²². Το πρώτο βήμα προς τον σκοπό αυτόν ήταν η κατάληψη των Ιονίων Νήσων. Μια εκστρατεία του ενετογαλλικού στόλου υπό τον στρατηγό Gentili προετοιμάστηκε στα τέλη Μαΐου του έτους αυτού (1797) με τον σκοπό να καταλάβει όλες τις ενετικές κτήσεις που υπήρχαν ως τότε στη Βαλκανική Χερσόνησο. Ο Gentili έφθασε μπροστά από την Κέρκυρα τις 28 Ιουνίου και όταν απηύθυνε διακήρυξη προς τον εκεί πληθυσμό στην οποία υποσχόταν όχι μόνο ελευθερία και ισοτιμία, θρησκευτική και περιουσιακή εξασφάλιση, αλλά και παλιγγενεσία της Ελλάδας, έγινε δεκτός στο νησί με ενθουσιασμό. Αμέσως μετά την Κέρκυρα, ο στόλος αυτός κατέλαβε και τα υπόλοιπα Ιόνια Νησιά²³.

21. Λεπτομέρειες για το θέμα αυτό βλ. Fournier, Napoleon, τ. 1, σ. 124. Orsi, δ. π., σ. 38. [Heinrich Carl Ludolf von] Sybel, *Geschichte der Revolutionszeit* (επανέγεννηση), τ. 8, σ. 29.

22. [Gustav] Roloff, *Die Orientpolitik Napoleons*, [1916], σ. 15.

23. Βλ. Sybel, δ.π., τ. 8, σ. 41. Lenz, *Napoleon*, σσ. 68-69.

Όλα αυτά δημιούργησαν την εντύπωση ότι έφθασε η στιγμή για την υλοποίηση των προηγουμένων ελληνογαλλικών σχεδίων για την απελευθέρωση της Ελλάδας.

Έχοντας αυτή την ελπίδα, ο Ρήγας εγκατέλειψε τη φιλολογική εργασία και αφιέρωσε όλες τις δυνάμεις του για τη διοργάνωση της επανάστασης που έπρεπε να αρχίσει στην Ελλάδα*. Το σχέδιό του στηριζόταν στην εξής σκέψη: τη στιγμή που ο Βοναπάρτης τερμάτισε με επιτυχία τον πόλεμο, δεν θα μπορούσε τίποτε να τον εμποδίσει να απελευθερώσει την Ελλάδα. Και αφού αυτός μπόρεσε με τον στρατό του να εκδιώξει την Αυστρία από την Ιταλία, με περισσότερη ευκολία θα μπορούσε να εκδιώξει την Τουρκία από την Ελλάδα και τα Βαλκάνια και τούτο, γιατί η Τουρκία είναι ασύγκριτα ασθενέστερη από την Αυστρία και ο στρατός της νικήθηκε αρκετές φορές από τους Αυστριακούς, πράγμα που είχε σαν αποτέλεσμα να ξεσπάσουν πολυάριθμες εσωτερικές εξεγέρσεις των διαφόρων αποστατών. Μετά την απελευθέρωση της Ελλάδας, θα εφαρμοζόταν το πολιτικό της σύστημα, το οποίο θα διακατεχόταν μόνο από το γαλλικό πνεύμα, δηλαδή από τις ιδέες της Δημοκρατίας. Σαν τέλεια έκφραση του πραγματικού δημοκρατικού συστήματος θεωρούνταν το Γαλλικό Σύνταγμα του 1793, ο Ρήγας δε, ετοιμάζοντας το σχέδιο του νέου πολιτικού συστήματος της Ελλάδας, χρησιμοποίησε ένα αντίτυπο του Συντάγματος αυτού, το οποίο του προμήθευσε ο τυπογράφος Πούλιου που αναφέραμε παραπάνω²⁴.

Με την κατάληψη των Ιονίων Νήσων η Γαλλία κατέστη άμεσος γείτονας της Τουρκίας και ο Βοναπάρτης απέκτησε στενότερες επαφές με την Ανατολή. Μετά την ανακωχή στο Λεόβεν, εγκαταστάθη-

24. Βλ. περιληψη η.λ.π. [Λεγχάνδ, Ανέκδοτα έγγραφα..., σ. 71].

* [Επισημαίνεται ότι, πριν από την παρουσία κατά τον Ιούνιο του 1797 του Ναπολέοντα Βοναπάρτη στην Ιταλία, ο Ρήγας ήδη από ένα χρόνο νωρίτερα, τον Ιούνιο του 1796, είχε συλλάβει το επαναστατικό του σχέδιο, γι' αυτό και είχε ζητήσει να μεταφρασθεί στα ελληνικά το γαλλικό Σύνταγμα. Βλ. Λέγχανδ, Ανέκδοτα έγγραφα..., σ. 69. Επί πλέον κατά το 1796 είχε συνθέσει τον επαναστατικό παιάνα “Θούριος”, ο οποίος κυκλοφορούσε σε χειρόγραφη μορφή, με σκοπό να ενθουσιάσει τους σκλαβωμένους και να τους ωθήσει στην επανάσταση. (Σημ. επιμ.)].

κε στα ανάκτορα του Montebello (κοντά στο Μιλάνο) και κυβερνούσε χωρίς περιορισμούς τη χώρα που κατέλαβε σαν να επρόκειτο για προτεκτοράτο²⁵. Εκεί τον επισκέφτηκε (τον Ιούνιο ή Ιούλιο) κάποιος απεσταλμένος από τη Μάνη, ο οποίος του υπέδειξε να αποστελεῖ δύο νέους Κορσικανούς στην Πελοπόννησο, για να εξετάσουν τις συνθήκες που επικρατούσαν στην περιοχή εκείνη²⁶. Σε παρόμοιο διάβημα προέβη και ο Ρήγας. Τον μήνα Ιούλιο του έτους αυτού έγραψε μια επιστολή προς τον Γάλλο πρόξενο στην Τεργέστη, στην οποία τον παρακαλούσε στο όνομα όλων των Ελλήνων να μεσολαβήσει στον Βοναπάρτη, για να βοηθήσει τους Έλληνες στον απελευθερωτικό τους αγώνα. Σε περίπτωση δε που θα έφθανε η βοήθεια, ένας από τους Έλληνες θα έπαιρνε εντολή να βρίσκεται συνεχώς κοντά σ' αυτόν τον ήρωα, για να διεκπεραιώνει τη μεταξύ τους αλληλογραφία. Την επιστολή αυτή έπρεπε να παραδώσει στον Γάλλο πρόξενο ο φίλος του Ρήγα Βελεστινλή Κορωνιός. Αυτός όμως, παρόλες τις παρακλήσεις του Ρήγα, αρνήθηκε να παραλάβει την επιστολή²⁷.

Η δεύτερη αίτηση για βοήθεια από τη Γαλλία απευθυνόταν προς το τόπε Διευθυντήριο στο Παρίσι. Την αίτηση αυτή ετούμασε ο Φίλιππος Πέτροβιτς, νέος 17 ετών, γεννημένος στο Divoχ του Σρεμ, ο οποίος εργάζόταν την εν λόγω εποχή ως αποστολέας στο κατάστημα του Αργέντη. Στον Πέτροβιτς ήταν γνωστό το σχέδιο του Ρήγα, το οποίο όχι μόνο ενέκρινε, αλλά υποσχόταν και κάτι περισσότερο: να μεταβεί μαζί με τον Ρήγα στην Ελλάδα, για να αρχίσουν εκεί την επανάσταση. Επίσης γνώριζε και τραγούδησε τον "Θούριον Ύμνον", ένα δε αντίγραφο του άσματος αυτού έστειλε στον φίλο του Παύλο Πέτροβιτς στη Λειψία, στον οποίο και γνωστοποίησε την απόφασή του να αναχωρήσει για την Ελλάδα· σχετικά με το ζήτημα αυτό, ο φίλος του τού απάντησε ότι είναι πρόθυμος να τον ακολου-

25. Lenz, *Napoleon*, σ. 59.

26. Βλ. λεπτομέρειες στον Hertzberg, τ. 3, σσ. 292-293. Οι απεσταλμένοι αυτοί επέστρεψαν στη Γαλλία την άνοιξη του επομένου έτους με τη διαβεβαίωση ότι οι Έλληνες δεν αποφασίζουν να επαναστατήσουν χωρίς ξένη βοήθεια. Η βοήθεια δε αυτή την αναμένουν μόνο από τη Γαλλική Δημοκρατία και τον Βοναπάρτη.

27. Βλ. περίληψη κ.λ.π. [Λεγράνδ, *Ανέκδοτα έγγραφα...*, σ. 65-67].

θήσει στο ταξίδι του²⁸. Ο Φιλιππος Πέτροβιτς συνέταξε μια επιστολή για τον γνωστό από την επανάσταση αββά Sieyès, τον οποίο γνώριζε μόνο από τις εφημερίδες, και του την έστειλε μέσω του Barthélemy, του Γάλλου προξένου στη Βασιλεία (Basel). Στην αρχή του γράμματος αυτού ο Πέτροβιτς αποκαλεί τους Γάλλους αθάνατο έθνος, το οποίο υπερτερεί από όλα τα γνωστά τότε έθνη. Κατόπιν αναφέρει τον πολιτιστικό ρόλο που έπαιξαν οι Έλληνες, στους οποίους συγκαταλέγει και τον εαυτό του, και στη συνέχεια εξιστορεί την υποδούλωσή τους στους Τούρκους. Μετά από αυτά, λέγει "...θα θέλαμε να καταστεί δυνατό να πραγματοποιήσουμε ένα σχέδιο, αλλά με ποιο τρόπο; Μας λείπουν όλα εκείνα τα μέσα, τα οποία είναι αναγκαία για την επίτευξη της ελευθερίας μας". Και η επιστολή καταλήγει: "Αξιώσατε με, πολύτα Διευθυντά, κάποιας απαντήσεως μέσω του πολίτη Barthélemy στην Βασιλεία, για να εννοήσω πώς θα υποδεχτείτε την επίμονη αυτή παράκληση μου, και, αν είναι δυνατό ή όχι, να κατορθώσουμε τίποτε στην υπόθεσή μας"²⁹. Δεν είναι γνωστό αν η επιστολή έφθασε στα χέρια του Sieyès, γιατί από αυτόν δεν έχουμε καμιά απάντηση. Γ' αυτό ο Πέτροβιτς έγραψε νέο γράμμα, στο οποίο παρακαλούσε να του δοθεί απάντηση στο παραπάνω γράμμα του. Η δεύτερη επιστολή αρχίζει με πολύ οικείο τόνο: "Σας έγραψα, πάτερ, στις 17 του περασμένου μήνα... Πάτερ, γνωρίζετε σε ποιά τυραννική κατάσταση βρίσκεται

28. Έκθεση της Διεύθυνσης Αστυνομίας προς το Υπουργείο, χρονολογημένη στις 18 Απριλίου (βλ. Άμ.). Στην αλληλογραφία των δύο αυτών Σέρβων, που διεξάγεται στη σερβική γλώσσα, στην παραπάνω έκθεση αναφέρεται "...welches die zwischen ihnen geführte sub Signo f zuliegende Korrespondenz in illirischer Sprache (welche aus Mangel eines Dollmetschers bisher nicht übersetzt werden konnte) ausweisen solle". [Αμάντου, Ανέκδοτα..., αρ. εγγράφου 58, σ. 151-174. Το παραπιθέμενο κείμενο βρίκεται στη σ. 156 και το αντίστοιχο ελληνικό στη σ. 157: "...τούτο μέλλει να δειξη η μεταξύ των δύο διεξχθείσα εις ιλλυρικήν γλώσσα (= σερβικήν) και υπό το σημείον % 1 συνημμένην αλληλογραφία, η οποία δεν μετεφράσθη μέχρι τούδε ελλείψει μεταφραστού". (Σημ. επιμ.)].

29. Αντίγραφο της επιστολής του Πέτροβιτς προς τον Sieyès (από 17 Ιουλίου του 1797) που δημοσιεύεται σαν συνημμένο στην έκθεση του Pergen από 21 Φεβρουαρίου του 1798 (βλ. Άμ.). [Αμάντου, Ανέκδοτα έγγραφα..., αρ. εγρ. 48, σ. 132-136].

η πατρίδα μου... Η Ελλάδα δεν μπορεί από μόνη της να εγείρει επανάσταση χωρίς ξένη βοήθεια. Είμαι βέβαιος ότι η Ρωσία δεν θα μας βλέπει απαθής, χωρίς να βάλει τυραννικό χέρι στην υπόθεσή μας. Γι' αυτό σας παρακαλώ εν ονόματι του έθνους μου να μας βοηθήσετε. Σας διαβεβαιώ, πάτερ Sieyès, ότι οι συμπατριώτες μου, έχοντας σαν πρότυπο τη Γαλλία, μπορούν να κυβερνηθούν χωρίς τύραννο. Εμείς δεν έχουμε ούτε άπλα, ούτε αξιωματικούς, αλλά έχουμε ανθρώπους, γιατί οι γνωριμίες μας στην πατρίδα μας είναι μεγάλες. Σε λίγες μέρες μπορούμε να προκαλέσουμε μεγάλη επανάσταση· θα εισέλθουμε με λίγο στρατό σε δύο ή τρεις πόλεις και, μόλις αυτό γίνεται, θα ξεσηκωθεί όλη η Ελλάδα, για να εξαφανίσει τον τύραννο..."³⁰. Το δεύτερο αυτό γράμμα ο Πέτροβιτς δεν το έστειλε, γιατί φοβήθηκε μήπως αυτό τον προδώσει³¹.

Σε άμεση επαφή με τη Γαλλική Κυβέρνηση επιθυμούσε να έλθει ο Ιωάννης Μαυρογένης, ο ανεψιός του ηγεμόνα της Βλαχίας, ο οποίος ήταν και αυτός ένας από τους συνεργάτες του Ρήγα. Ο Μαυρογένης αποφάσισε να μεταβεί στο Παρίσι και εκεί να πληροφορηθεί από το Διευθυντήριο αν υπάρχει ελπίδα παροχής γαλλικής βοήθειας για την απελευθέρωση των Ελλήνων. Σε περίπτωση δε που θα του δινόταν η βοήθεια αυτή, σκόπευε να κατευθυνθεί αμέσως προς την Ελλάδα, για να εγείρει επανάσταση σε αντίθετη όμως περίπτωση, θα έπρεπε να επιστρέψει στη Βιέννη. Ο Ιωάννης Μαυρογένης κατά το δεύτερο μισό του Σεπτεμβρίου (1797) ανοχώρησε στην αρχή για τη έκθεση που γινόταν στη Φραγκφούρτη επί του ποταμού Μάιν (Mein) και από εκεί για το Βέλγιο. Από τις Βρυξέλλες πληροφόρησε τον Αργέντη ότι με τη βοήθεια φίλου η υπόθεση πηγαίνει καλά και ότι ετοιμάζεται να μεταβεί στο Παρίσι. Από την περαιτέρω όμως δουλειά του Μαυρογένη ο Αργέντης δεν έλαβε καμιά είδηση πλέον³².

-
30. Βλ. αντίγραφο της δεύτερης αυτής επιστολής του Πέτροβιτς προς τον Sieyès, (από τον Αύγουστο του 1797), που βρίσκεται συνημμένο στην προηγούμενη έκθεση του Pergen. [Αμάντου, Ανέκδοτα..., αρ. εγγράφου 50, σ. 136-139].
31. Βλ. Σημείωση, υπ' αριθ. 28, όπου η έκθεση της Διεύθυνσης της Αστυνομίας, γραμμένη στις 18 Απριλίου του 1798. [Λεγράνδ, Ανέκδοτα..., σ. 79-81].
32. Βλ. την περιληψη κ.λ.π. Σύμφωνα με μια δημοσιογραφική είδηση, ο Μαυρογένης τη συμμετοχή αυτή αργότερα τη διέψευσε δημόσια. βλ. "Neueste

Η μεταστροφή, που προήλθε από την πτώση της Δημοκρατίας της Βενετίας και την παραχώρηση της θέσης της στη Γαλλία, δεν έδωσε μόνο νέα ώθηση στη δράση του Ρήγα και των οπαδών του, αλλά ξεσήκωσε τους Έλληνες και άλλων περιοχών. Αυτό φαίνεται από την επιστολή του Ρήγας προς τον Κορωνιό, γραμμένη στις 5 Αυγούστου, στο οποίο υπάρχει μια τέτοια θέση: "Από το Βουκουρέστι με γράφουν οι φίλοι μας", αναφέρεται στην παραπάνω επιστολή, "Θεοσαλοί, Ηπειρώταις και Αθηναίοι· βρυχώνται ωσάν λιοντάρια! με λέγουν ότι δεν είναι πλέον καιρός για βιβλία, αλλά πρέπει να πλεύσω εις την πατρίδα και να γράψω εις αυτούς την ώρα της αναχωρήσεώς μου, επειδή και αυτοί μισεύουν ογλήγορα εις τον τόπον τους". Η πρόσκληση αυτή από τους οπαδούς του έδωσε αναμφισβήτητα την αφορμή να επιταχύνει τις προετοιμασίες του. Οι εκτενείς δε σχέσεις του με τους Έλληνες στα διάφορα μέρη, με τους οποίους διατηρούσε αλληλογραφία, όπως στο Βουκουρέστι, στο Ιάσο, στην Πέστη, στην Κωνσταντινούπολη, στα Γιάννενα και την Πάτρα, του αναπτέρωνταν την ελπίδα για την επιτυχία του εγχειρήματός του³³.

To Σύνταγμα

Την εποχή αυτή ο Βοναπάρτης τερμάτισε τις διαπραγματεύσεις με τους αυστριακούς εκπροσώπους, που είχαν κρατήσει πάνω από ενάμισι μήνα, και συνήψε με αυτούς τη συνθήκη ειρήνης του Καμποφόρδιο (Campoformio) στις 17 Οκτωβρίου του 1797: το Βέλγιο, τα Ιόνια Νησιά και οι ενετικές κτήσεις στα παράλια της Αλβανίας υπάγονταν στη Γαλλία, ενώ η Βενετία με την Ιστρία και τη Δαλματία στην Αυστρία. Ακριβώς τότε (τον Οκτώβριο) τύπωσε ο Ρήγας μια εκτενή προκήρυξη που απευθυνόταν προς τους Έλληνες, την οποία ετοίμαζε από αρχετό χρόνο. Στην προκήρυξη αυτή συμπεριέλαβε τον "Θούριον Ύμνον" του, με τον οποίο καλούσε τους Έλληνες προς επανάσταση, καθώς και το σχέδιο Συντάγματος για το νέο ελληνικό κράτος, το οποίο κυρίως αποτελούσε

"Weltkunde" - τη μετέπειτα εφημερίδα της Αυτοκρατορίας των Αψβούργων "Allgemeine Zeitung" - από 18 Ιουλίου του 1798.

33. Βλ. περιληψη κ.λ.π. [Λεγχόνδ, Ανέκδοτα..., σ. 73].

μετάφραση του Γαλλικού Συντάγματος του 1793. Το σχέδιο αυτό είναι διηρημένο σε κεφάλαια (π.χ. περί της τάξεως των πολιτών, περί της "αυτοκρατορίας" του λαού, περί των δυνάμεων της Δημοκρατίας, περί του Νομοθετικού Σώματος κ.ά...), τα κεφάλαια δε αυτά υποδιαιρούνται σε παραγράφους. Ορισμένες διατάξεις, που είναι πολύ σπουδαίες για την κατανόηση των απόψεων του Ρήγα σχετικά με το νέο Ελληνικό κράτος, έχουν ως εξής:

- "Η Ελληνική Δημοκρατία είναι μία, μ' όλον οπού συμπεριλαμβάνει εις τον κόλπον της διάφορα γένη και θρησκείας... είναι αδιαίρετος. δεν θεωρεί τας διαφοράς των λατρειών με εχθρικόν μάτι". [Σύνταγμα, άρθρο 1].
- "Κάθε άνθρωπος γεννημένος και κατοικών εις αυτό το βασιλειον είκοσι ενός χρόνου ηλικίας... κάθε ξένος κατοικών σ' αυτό το βασιλειον προ ενός χρόνου ή εκείνος που αγοράζει ένα υποστατικόν ή νυμφεύεται μίαν Ελληνίδα είναι πολίτης· αλλά και εκείνος οπού ομιλεί την απλήν ή την ελληνικήν^{33a} γλώσσαν...ή και αν ακόμη δεν ομιλεί την απλήν ή την ελληνικήν διάλεκτον, βιοηθάει όμως την Ελλάδα - θεωρείται πολίτης". [Σύνταγμα, άρθρο 4].
- "Όλοι, χωρίς εξαίρεσιν, έχουν χρέος να ηξεύρουν γράμματα. Η Πατριός έχει να καταστήσῃ σχολεία εις όλα τα χωρία διά τα αρσενικά και θηλυκά παιδία. Εκ των γραμμάτων γεννάται η προκοπή, με την οποία λάμπτουν τα ελεύθερα έθνη...εις τας μεγάλας πόλεις να παραδίδεται η γαλλική και η ιταλική γλώσσα, η δε ελληνική να είναι απαραίτητος. [Δίκαια του Ανθρώπου, άρθρο 22].
- "Ο αυτοκράτωρ λαός είναι όλοι οι κάτοικοι του βασιλείου του, χωρίς εξαίρεσιν θρησκείας ή διαλέκτου, Έλληνες, Βούλγαροι, Αλβανοί, Βλάχοι, Αρμένηδες, Τούρκοι και κάθε άλλο είδος γενεάς". [Σύνταγμα, άρθρο 7].

33a. Στη γερμανική μετάφραση της προκήρυξης αυτής, που φυλάσσεται στο Κρατικό Αρχείο της Βιέννης (Vertrauliche Akten, Fasz. 56a, στο συνημμένο της έκθεσης του υπουργού Pergen προς τον αυτοκράτορα από 30 Δεκεμβρίου 1797), αναφέρεται με μεγάλη σαφήνεια: "die Vulgar, oder die hochgriechische Sprache". Στη συλλογή όμως εγγράφων του Άμαντου (σελ. 54) το χωρίο αυτό έχει τυπωθεί ως εξής: "die bulgarische oder die hochgriechische Sprache".

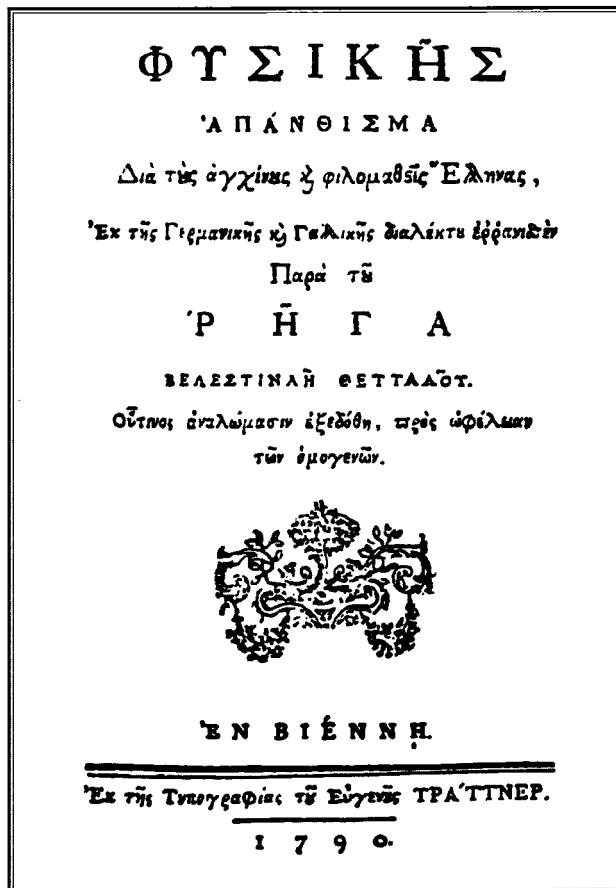
- "Μεταξύ όλων των λαών, οπού κατοικούν εις τούτο το βασίλειον, πρέπει να υπάρχει αλληλεγγύη... όταν η τάδε χώρα πολεμείται, πολεμείται όλον το βασίλειον. Ο Βούλγαρος πρέπει να κινήται, όταν πάσχη ο Έλλην και τούτος πάλιν δι' εκείνον· και αμφότεροι διά τον Αλβανόν και Βλάχον". [Δίκαια του Ανθρώπου, άρθρο. 34].
- "Ο Ελληνικός Λαός, τουτέστιν ο εις τούτο το βασίλειον κατοικών, χωρίς εξαίρεσιν θρησκείας και γλώσσης διαμοιράζεται εις πρώτας συναθροίσεις εις τας τοπαρχίας, δια να βάλῃ εις πράξιν την αυτοκρατορικήν εξουσίαν του· ήγουν συναθροίζεται εις κάθε επαρχίαν, διά να δώσῃ την γνώμην του επάνω εις κανένα πρόβλημα". [Σύνταγμα, άρθρο 2].
- "Παρασταίνει όλον το Έθνος το πλήθος του λαού... και όχι μόνον οι πλούσιοι ή οι προεστοί" [Σύνταγμα, άρθρο 21].
- "Σαράντα χιλιάδες υποκείμενα έχουν να εκλέξουν έναν απ' αναμεταξύ των, διά να γένη απεσταλμένος εις το Νομοδοτικόν Σώμα". [Σύνταγμα, άρθρο 22].
- "Ο ονοματισμός (η ψηφοφορία) γίνεται μόνον κατά το πλήθος των ψήφων"³⁴. [Σύνταγμα, άρθρο 24].
- "Το Νομοδοτικόν Σώμα προβάλλει νόμους και δίδει ψηφίσματα, ήτοι προσταγάς. Όλοι οι νόμοι και προσταγάι γίνονται εις την απλήν των Ελλήνων γλώσσαν, ως πλέον ευκατάληπτον και εύκολον να σπουδασθῇ από όλα τα εις το βασίλειον τούτο εμπεριεχόμενα γένη· ομοίως και όλα τα έγγραφα των κρίσεων και όλων δημοσίων πράξεων". [Σύνταγμα, άρθρο 53].
- "Οι νόμοι, αι προσταγαί, αι αποφάσεις της κρίσεως και όλαι αι δημόσιαι πράξεις, λαμβάνουν τοιούτον τίτλον: Εν ονόματι του Ελληνικού Λαού, τω... χρόνω της Ελευθερίας, τούδε σωτηρίου τω...". [Σύνταγμα, άρθρο 61].
- "Ολοι οι Έλληνες είναι στρατιώται... ως και αι Ελληνίδες

34. Βλ. μετάφραση ενός τμήματος της προκήρυξης που βρίσκεται συνημμένη στην έκθεση του Pergen προς τον αυτοκράτορα από 30 Δεκεμβρίου 1797.

35. Πρβλ. σημείωση 33α, όπου υπάρχει μετάφραση και ενός άλλου τμήματος της προκήρυξης και σαν συνημμένο έγγραφο υποβάλλεται στην έκθεση του Pergen προς τον αυτοκράτορα από 30 Δεκεμβρίου 1797.

βαστούν μιζοάκια [=τόξα] εις το χέρι, αν δεν είναι επιτήδειαι εις το τουφέκι³⁵ [Σύνταγμα, άρθρο 109].

Η προκήρυξη αυτή τυπώθηκε στο τυπογραφείο των Πούλιου σε 3.000 αντίγραφα. Μετά την εκτύπωση άρχισε ο Ρήγας να διακινεί την προκήρυξη ανάμεσα στους φίλους του, αυτοί δε (ο Αργέντης, ο Ιωάννης Εμμανουήλ και ο νεαρός έμπορος Θεοχάρης Τουρούντζας) με τη σειρά τους την προώθησαν περαιτέρω και κυρίως ανάμεσα στους Έλληνες της Μοναρχίας των Αψβούργων.

Ο τίτλος των διαφωτιστικού βιβλίου του Ρήγα "Φυσικής απάνθισμα", Βιέννη 1790, με το οποίο μεταφέρει την επιστημονική γνώση της εποχής. Σ' αυτό είναι γραμμένη και η σημαντική φράση "Οποιος ελεύθερα συλλογάται, συλλογάται καλά".

Ο τίτλος της δωδεκάφυλλης "Χάρτα της Ελλάδος", Βιέννη 1797, η οποία αποτελεί πολιτικό χάρτη του δημοκρατικού κράτους του Ρήγα, το οποίο ήθελε να δημιουργήσει στη θέση της οθωμανικής απολυταρχικής εξουσίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΣΤΑ ΧΕΡΙΑ ΤΗΣ ΑΥΣΤΡΙΑΚΗΣ ΑΣΤΥΝΟΜΙΑΣ

΄Ηδη τον Νοέμβριο του 1797 ήταν γνωστό στους οπαδούς του Ρήγα ότι αυτός σκοπεύει σε λίγο να κατέλθει στην Ελλάδα και εκεί θα αρχίσει επανάσταση για την απελευθέρωση της χώρας μέσα σε τρεις μήνες έλεγαν αυτοί - θα ακουσθεί η έναρξη της επανάστασης. Ανάμεσα στους οπαδούς του Ρήγα γινόταν συχνά λόγος για τα σχέδια που απέβλεπαν σε μια επανάσταση στην Ελλάδα. Και άλλοι απ' αυτούς ήταν έτοιμοι να βοηθήσουν την απελευθέρωση της χώρας, άλλοι δε ήταν πρόθυμοι να αναχωρήσουν αμέσως μαζί με τον Ρήγα. Υπήρχαν και ορισμένοι που σκέφτονταν μετά την απελευθέρωση να εγκαταλείψουν τις δουλειές τους στη Βιέννη και να έλθουν να εγκατασταθούν στην Ελλάδα. Επικρατούσε γενικά η άποψη ότι η πατρίδα μετά την απελευθέρωση έπρεπε να έχει από πολιτική άποψη ως πρότυπο τη Γαλλία, για την οποία οι Έλληνες της Βιέννης ένιωθαν μεγάλο ενθουσιασμό. Υπήρχε μόνο ο φόβος ότι η επανάσταση δύσκολα θα μπορούσε να αρχίσει χωρίς τη βοήθεια κάποιας μεγάλης δύναμης. Το σχέδιο του Ρήγα για την επανάσταση φαινόταν περίπου ως εξής: Στην αρχή σκόπευε να μεταβεί στους Μανιάτες, οι οποίοι θεωρούνταν πολύ καλοί πολεμιστές. Ανάμεσα σ' αυτούς θα άρχιζε το διαφωτιστικό του έργο για την απελευθέρωση και, όταν θα αποκτούσε την ελευθερία του, θα κήρυξε την επανάσταση στον Μοριά και θα απελευθέρωνε ολόκληρη τη χερσόνησο αυτή από τους Τούρκους. Μετά την απελευθέρωση του Μοριά, θα επιτίθετο στην Ήπειρο, για να την απελευθερώσει και αυτή με τη βοήθεια των Σουλιώτών. Κατόπιν οι Μανιάτες και οι Σουλιώτες θα επιτίθονταν στη Στερεά Ελλάδα και λίγο αργότερα στη Μακεδονία και στην

Αλβανία, καθώς και στις άλλες γειτονικές χώρες. Έτσι, θα ξεσπούσε μια γενική επανάσταση, που θα έφερε την κοινή απελευθέρωση. Στην απελευθερωμένη πλέον χώρα θα εισαγόταν το σύστημα που επικρατούσε στη Γαλλία και το οποίο ο Ρήγας είχε συμπεριλάβει στο Σύνταγμά του που βρισκόταν μαζί με την Προκήρυξη. Για την επιτυχία της επανάστασης ο Ρήγας είχε στηρίξει τις ελπίδες του στα ένοπλα κυρίως στοιχεία των Μανιατών, των αρματολών, των Σουλιωτών και των κλεφτών. Τρόφιμα, κατά τη γνώμη του, υπήρχαν αρκετά στη χώρα, χρήματα δε θα μπορούσε να πάρει από τα πλούσια ελληνικά μοναστήρια³⁶.

Την 1η Δεκεμβρίου του 1797 ο Ρήγας απευθύνθηκε προς την αστυνομία της Βιέννης και παρακάλεσε να του δοθεί διαβατήριο για τη μετάβασή του στην Τουρκία μέσω της Τεργέστης. Τότε δήλωσε ότι ήταν έμπορος, ότι διήγε το τεσσαρακοστό έτος της ηλικίας του και ότι είχε γεννηθεί στη Βλαχία³⁷. Μετά τη σχετική διαδικασία, δόθηκε στον Ρήγα το διαβατήριο, ο οποίος άρχισε να ετοιμάζεται για το ταξίδι. Έτσι, συσκεύασε εκτός από τις άλλες αποσκευές και τα πολυνάριθμα αντίτυπα των εργασιών του, καθώς και όλες σχεδόν τις τυπωμένες προκηρύξεις του. Όλα αυτά τοποθετήθηκαν σε τρία μεγάλα κιβώτια, τα οποία ο Αργέντης έστειλε, έπειτα από παράκληση του Ρήγα, στο εμπορικό κατάστημα του Αντωνίου Νιώτη στην Τεργέστη, στην υπηρεσία του οποίου βρισκόταν ο φίλος του Ρήγα Κορωνιός. Ο τελευταίος αυτός έπρεπε να προωθήσει τα κιβώτια περαιτέρω στην Πρέβεζα και σε συγκεκριμένη διεύθυνση³⁸. Άλλα λίγο αργότερα, έπειτα και πάλι από παράκληση του Ρήγα, ο Αργέντης έγραψε στον Νιώτη ότι τα τρία κιβώτια πρέπει να παραμείνουν στην Τεργέστη ωσότου φθάσει ο Ρήγας εκεί, ο οποίος και θα έδινε εντολή για τα περαιτέρω³⁹.

36. Βλ. περιληψη κ.λ.π. [Λεγράνδ, Ανέκδοτα..., σ. 71].

37. Έκθεση του διευθυντή της αστυνομίας Ley προς τον Pergen από 26 Δεκεμβρίου 1797 (βλ. Αμ.). Στη συλλογή εγγράφων του Αμάντου, σ. 22, αναφέρεται ότι την παραπάνω έκθεση την υπογράφει ο Pregen (στην ουσία ο Pergen), ενώ στο πρωτότυπο υπάρχει ευδιάκριτο το όνομα Ley.

38. Την αποστολή την διεκπεραιώσε ο Φλλίτος Πέτροβιτς, που εργαζόταν ως αποστολέας στο εμπορικό κατάστημα του Αργεντή.

39. Βλ. περιληψη κ.λ.π. [Λεγράνδ, Ανέκδοτα..., σ. 75].

Ο Ρήγας έφθασε στην Τεργέστη στις 19 Δεκεμβρίου του 1797⁴⁰, αλλά αμέσως τέθηκε σε περιορισμό στο ξενοδοχείο, στο οποίο είχε καταλύσει. Η σύλληψη έγινε γιατί όταν έφθασαν τα τρία εκείνα κιβώτια στην Τεργέστη, ο Κορωνιός δεν ήταν εκεί, αλλά βρισκόταν για εμπορικές δουλειές στη Ζάρα και στο Κάππαρο, όπου τον είχε στείλει ένα μέλος του εμπορικού καταστήματος, ο Δημήτριος Οικονόμου. Αντί γι' αυτόν, παρέλαβε τα αντικείμενα ο ίδιος ο Οικονόμου, ο οποίος δεν είχε ενθουσιαστεί πολύ από τα σχέδια του Ρήγα, θεωρώντας τα μια "τρελή επιχείρηση" που μπορούσε να πάρει τα κεφάλια πολλών χιλιάδων αθώων ανθρώπων⁴¹. Όταν είδε σαν τι λογής επικίνδυνα κείμενα βρίσκονται στα κιβώτια, έσπευσε και κατήγγειλε το γεγονός στην αστυνομία, η οποία αμέσως κατέσχεσε όλα τα αντικείμενα, και, όταν ο Ρήγας έφθασε στην Τεργέστη, τον συνέλαβε. Σύμφωνα με μια έκθεση του βαρόνου Brigido, διοικητή της Τεργέστης, στον Ρήγα βρέθηκαν, ως corpora delicti, διάφορα ελληνικά κείμενα και βιβλία και δύο πρωτότυπα γράμματα με παραλήπτη τον Κορωνιό. Επίσης στα κιβώτια ανακαλύφτηκαν ορισμένες εκατοντάδες αντιτύπων του τετάρτου βιβλίου "Ανάχαρσις" σε ελληνική μετάφραση και μερικές χιλιάδες αντιτύπων "μιας εγκυκλίου που ήταν γραμμένη στην ελληνική γλώσσα με επαναστατικά συνθήματα: Ελευθερία - Αδελφότης και Ισοτιμία και στην οποία, με πολύ μελανά χρώματα εναντίον της Μοναρχίας, ανυψώνεται η Δημοκρατία, μιας εγκυκλίου που περιείχε ακόμη τα ανθρώπινα δικαιώματα που επιτεύχτηκαν στη Γαλλία, νέους νόμους και το δημοκρατικό σύνταγμα, μορφές δόκου, απελευθερωτικά τραγούδια και παρόμοιες αναφορές που μπορούν να ξεσηκώσουν τα πνεύματα". Μαζί με την έκθεσή του αυτή ο Brigido συνήψε δύο αντίγραφα της παραπάνω εγκυκλίου και ένα αντίγραφο του έργου "Ανάχαρσις". Ταυτόχρονα έγραψε και στον βαρόνο Turn, τον αντιβασιλέα της Δαλματίας, να συλλάβει τον Κορωνιό, όπου τον βρει, και να τον στείλει στην Τεργέστη⁴².

40. Ο διοικητής της Τεργέστης Brigido προς τον Pergen από 20 Δεκεμβρίου 1797 (βλ. Άμ.).

41. Ο Οικονόμου προς τον Brigido από 10 Ιανουαρίου 1798 (βλ. στο Παράρτημα, αριθ. II).

42. Ο Brigido προς τον Pergen από 22 Δεκεμβρίου 1797 (βλ. Άμ.).

Κατά την ανάκριση ο Ρήγας δεν παραδέχτηκε ότι σκόπευε να εγείρει επανάσταση στην Ελλάδα, σχετικά δε με τα κατασχεθέντα βιβλία δήλωσε ότι προορίζονταν για την πόλη Πρέβεζα στην Αλβανία, την οποία κατείχαν οι Γάλλοι. Από αυτό ο Brigido συμπέρανε ότι ο Ρήγας ήθελε εκεί, κάτω από την προστασία της Γαλλίας, να αρχίσει την επανάσταση. Ένα τέτοιο σχέδιο νόμιζε ο Brigido - μολονότι περιοριζόταν στην Τουρκία - θα μπορούσε να φανεί βλαβερός και στην επικράτεια της Αυστρίας, η οποία συνόρευε με την Τουρκία, και για άλλους λόγους, αλλά κυρίως γιατί σ' αυτή ζούν πολυάριθμοι Έλληνες. Γι' αυτό πρότεινε να σταλεί ο Ρήγας στη Βιέννη προς ανάκριση, καθώς και ο Κορωνίδης, η άφιξη του οποίου αναμενόταν ανά πάσα στιγμή⁴³. Στο μεταξύ, πριν φθάσει στη Βιέννη αυτή η πρόταση, ο Pergen έστειλε διαταγή στο Brigido να αποστείλει, αφού πρώτα τους ανακρίνει, τον Ρήγα και τον Κορωνίδη με συνοδεία ισχυρής φρουράς στην αυστριακή πρωτεύουσα⁴⁴.

43. Ο Brigido προς τον Pergen από 22 Δεκεμβρίου του 1797 (βλ. Άμ.).

44. Ο Pergen προς τον Brigido από 25 Δεκεμβρίου του 1797 (βλ. Άμ.). Ορισμένοι προγενέστεροι ιστορικοί συνέδεαν την αναχώρηση του Ρήγα για την Τεργέστη με την εκστρατεία του Βοναπάρτη στην Αίγυπτο. Έτσι, π.χ., ο Mendelssohn - Bartholdy, *Geschichte Griechelands*, [Leipzig 1870], τ. 1, σσ. 72-73. [Βλέπε την ελληνική μετάφραση υπό Αγγελού Βλάχου: Καρδόλου Μενδελσόννος Βαρθόλδη, *Ιστορία της Ελλάδος* από την εν έτει 1453 αλώσεως της Κωνσταντινούπολεως υπό των Τούρκων μέχρι των καθ' ημάς χρόνων

Μέρος πρώτον, Αθήνα 1873, σσ. 98-99 (Σημ. επιμ.)]. Αναφέρει ότι ο Ρήγας ήλθε σε επαφή με τον Γάλλο πρεσβευτή στη Βιέννη, τον στρατηγό Bernadotte. Επίσης ότι το γεγονός αυτό ενθάρρυνε ακόμη περισσότερο τον Ρήγα και τους σπαδούς του και ότι ο Ρήγας αναχώρησε για την Τεργέστη την άνοιξη του 1798, για να βρίσκεται πλησιέστερα προς το προσκήνιο των γεγονότων και να μπορέσει με αυτόν τον τρόπο να αξιοποιήσει τις νίκες του Βοναπάρτη προς οφέλος των Ελλήνων. Τέλος, ο Mendelssohn-Bartholdy πιστεύει ότι ο Ρήγας, πριν από όλα αυτά, έστειλε 12 κιβώτια με τα γράμματά του και με ένα πακέτο επιστολών του προς το Βοναπάρτη. Τις ίδιες απόψεις έχει και ο Herthberg, τ. 3, σσ. 300-301. Ο Bernadotte δώμας έφθασε στη Βιέννη ως Γάλλος απεσταλμένος μόλις στις 8 Φεβρουαρίου του 1798 (βλ. *Wiener Zeitung* της 10 Φεβρουαρίου του 1798), δηλαδή ενάμισι μήνα μετά την αναχώρηση του Ρήγα από την αυστριακή πρωτεύουσα. Η πρόταση για την κατάληψη της Αιγύπτου έγινε (από τον Ταλλεϋράν) μόλις στις 14 Φεβρουαρίου του 1798, η απόφαση πάρθηκε στις 6 Μαρτίου, ο δε Βοναπάρ-

Μόλις έλαβε αυτή τη διαταγή, ο Brigido διέταξε την αστυνομία να ετοιμάσει όλα τα αναγκαία για τη μεταφορά του Ρήγα στη Βιέννη και μάλιστα μόνο αυτού, γιατί ο Κορωνιός δεν είχε ακόμη επιστρέψει⁴⁵. Η αστυνομία καθόρισε την αναχώρηση του Ρήγα από την Τεργέστη για τις 31 Δεκεμβρίου του 1797 πριν από την αυγή, για να μη δημιουργηθεί αναταραχή στην πόλη. Άλλα, όταν όλα ήταν έτοιμα για την αναχώρηση, ο Brigido πληροφορήθηκε από τον κόμη Pittoni, τον διευθυντή της αστυνομίας της Τεργέστης, ότι ο Ρήγας, όταν στις 5 το πρωί τον ξύπνησαν και τον κάλεσαν να ετοιμαστεί για το ταξίδι, προσπάθησε να αυτοκτονήσει και τραυματίστηκε βαριά, ότι αμέσως κάλεσαν για βοήθεια γιατρούς, οι οποίοι δήλωσαν ότι η πληγή είναι επικίνδυνη, αλλά παρόλα αυτά αισιοδοξούν ότι ο Ρήγας θα αναρρώσει⁴⁶. Έτσι, τη στιγμή αυτή δεν μπορούσε να γίνει ούτε καν σκέψη για την αναχώρηση του Ρήγα για τη Βιέννη. Ο Ρήγας εγχειρίστηκε και

της ανακηρύχτηκε διοικητής της Ανατολικής Στρατιάς στις 12 Απριλίου (βλ. Fournier, τ. 1, σσ. 141, 149, 152, 157). Κατά τον Nikolajević (σ. 9), ο Ρήγας προσκλήθηκε από τον Βοναπάρτη στα 1797 για να συζητήσουν στη Βενετία και ξεκίνησε για την εκεί συνάντηση, αλλά στην Τεργέστη τον σταμάτησαν και τον φυλάκισαν. Ο Βοναπάρτης όμως ήδη στις 16 Νοεμβρίου του 1797 είχε αναχωρήσει από την Ιταλία, ο δε Ρήγας μόλις την 1η Δεκεμβρίου του έτους αυτού - δηλαδή δύο πλήρεις εβδομάδες αργότερα, υπέβαλε αίτηση για να του χορηγηθεί διαβατήριο.

45. Ο Brigido προς τον Pergen από 29 Δεκεμβρίου του 1797 (βλ. Άμ.).
46. Ο Brigido προς τον Pergen από 1 Ιανουαρίου του 1798 (βλ. Άμ.). Ήδη το βράδυ πριν από την αναχώρηση ερευνήθηκαν όλα και έγινε καταγραφή. Επίσης, του έγινε σωματική έρευνα και πάνω του βρέθηκαν 900 φιορίνια. Κατόπιν του πέρασαν αλυσίδες στα χέρια και στα πόδια. Γύρω στα μεσάνυχτα ο Ρήγας σηκώθηκε και αφού με πολύ μεγάλη προσοχή διέφυγε από την προσοχή της φρουράς, πλησίασε στον καναπέ και από εκεί πήρε ένα μαχαίρι της τσέπης, το οποίο πριν από μερικές ημέρες το είχε αφήσει εκεί και τώρα το ξαναβρήκε. Κατόπιν επέστρεψε στο κρεβάτι του και εκεί έχωσε αρκετές φορές το μαχαίρι στο σώμα του κάτω από τα πλευρά, από την αριστερή μεριά. Ο διευθυντής της αστυνομίας δικαιολογήθηκε και απέδωσε το γεγονός όχι στην κακή φύλαξη παρά μόνο στο ότι ο Ρήγας δεν κρατήθηκε φυλακισμένος στο κτίριο της αστυνομίας, αλλά τέθηκε σε απλό περιορισμό σε δωμάτιο του ξενοδοχείου. (Ο διευθυντής της αστυνομίας Pittoni προς τον Brigido από 31 Δεκεμβρίου του 1797· το έγγραφο βρίσκεται συνημμένο στην έκθεση του Brigido από 1η Ιανουαρίου του 1798).

κατόπιν συνεχίστηκε η θεραπεία, πράγμα που συνετέλεσε στο να παραταθεί η παραμονή του στην Τεργέστη περισσότερο από ένα μήνα. Επειδή ο Pergen δεν έτρεφε πολλές ελπίδες για την επούλωση της πληγής του Ρήγα, συνέστησε στο Brigido να προσπαθήσει με φιλικό τρόπο να εκμαιεύσει από τον τραυματία: πώς έφθασε στις μυστικές και ύποπτες αυτές κινήσεις, και κυρίως από ποιόν πήρε οδηγίες για το επαναστατικό του σχέδιο και σε ποιόν ιδιαίτερα τη βοήθεια στηρίζοταν. Τέλος, ποιός ήταν ο συγγραφέας των προκηρύξεων που βρέθηκαν επάνω του. Όταν ρώτησαν τον Ρήγα τι τον άθησε στην προσπάθειά του να αυτοκτονήσει, απήντησε ότι τούτο το έκανε λόγω της θλίψης που ένιωσε, όταν το βράδυ πριν από την αναχώρηση του πέρασαν αλυσίδες στα χέρια και στα πόδια⁴⁷. Κατά τον χρόνο της θεραπείας που γινόταν στον Ρήγα, συνελήφθη και ο Κορωνιός στη Δαλματία και οδηγήθηκε στην Τεργέστη, όπου παραδόθηκε στην αστυνομία (18 Ιανουαρίου του 1798)⁴⁸.

Δύο μέρες πριν από την αναχώρησή του από την Τεργέστη κατόρθωσε ο Ρήγας να ξεγελάσει και πάλι την εκεί αστυνομία και να προωθήσει στον εκεί πρέσβη της Γαλλίας, τον λοχαγό Brechet, μια επιστολή, στην οποία ζητούσε την επέμβασή του στις αυστριακές αρχές, παρουσιάζοντας τον εαυτό του ως άλλοτε γραμματέα των ηγεμόνων της Βλαχίας και ως σημερινό διερμηνέα του γαλλικού προξενείου στη χώρα αυτή⁴⁹. Ο Γάλλος πρόξενος ανταποκρίθηκε πράγματι στο αίτημα αυτό· έστειλε ένα έγγραφο προς τον Brigido (5 Φεβρουαρίου του 1798), στο οποίο ανάφερε ότι πληροφορήθηκε ότι "κάποιος Αντώνιος (sic) Ρήγας Βελεστινλής, από τη Ζαγορά της Θεσσαλίας, γραμματέας του ηγεμόνα της Βλαχίας και διερμηνέας της Γαλλικής Δημοκρατίας στο εκεί προξενείο", βρίσκεται αρκετόν χρόνο στη φυλακή και ότι σ' αυτόν (στον πρόξενο) δεν επιτράπηκε να δει, σαν Γάλλο διερμηνέα, αυτόν. Επειδή ο Ρήγας βρίσκεται στην υπηρεσία της Γαλλίας και κυρίως επειδή έφερνε μαζί του επι-

47. Ο Brigido προς τον Pergen, από 5 Ιανουαρίου του 1798 (βλ. Άμ.).

48. Ο Brigido προς τον Pergen, από 18 Ιανουαρίου του 1798 (βλ. Άμ.).

49. Ο Brechet προς τον Bernadotte, από 11 Φεβρουαρίου του 1798

[Λεγράνδ, *Ανέκδοτα..., σ. 169*].

50. Ο Brechet προς τον Brigido, από 5 Φεβρουαρίου του 1798 (βλ. Άμ.).

στολές γι' αυτόν, δηλαδή τον πρόξενο, καθώς και για τον στρατηγό Βοναπάρτη, οι οποίες κατασχέθηκαν μαζί με τα υπόλοιπα κείμενα του Ρήγα, ο Brechet παρακαλούσε όλα αυτά τα γράμματα να του παραδοθούν, ο δε διοικητής να μεσολαβήσει στην Αυλή της Βιέννης για αμεροληψία απέναντι στον Ρήγα ωστόσου εξακριβωθεί ότι πράγματι αυτός βρισκόταν στην υπηρεσία της Γαλλίας, καθώς και η ενοχή του⁵⁰. Στο έγγραφο αυτό ο Brigido απάντησε ότι ο Ρήγας ουδέποτε και σε καμιά περίπτωση δεν ισχυρίστηκε ότι είναι διερμηνέας της Γαλλικής Δημοκρατίας στη Βλαχία και από την έρευνα των εγγράφων του δεν διαπιστώθηκε πουθενά ότι είχε κάποια σχέση με τη Γαλλία. Τέλος, ότι τα γραπτά του κείμενα εξετάστηκαν με προσοχή, αλλά δεν περιείχαν καμιά επιστολή με παραλήπτη τον Γάλλο πρόξενο στην Τεργέστη ή τον στρατηγό Βοναπάρτη⁵¹.

Η αλληλογραφία όμως αυτή δεν βρήκε τον Ρήγα στην Τεργέστη, γιατί ίδη στις 5 Φεβρουαρίου το πρωί αναχώρησε για τη Βιέννη. Από ένα έγγραφο φαίνεται ότι ο Brigido είχε πρόθεση να βάλει αλυσίδες στον Ρήγα μόλις αυτός έμπαινε στην άμαξα⁵² τα άλλα όμως έγγραφα δε μας βοηθούν για να δούμε αν η παραπάνω πρόθεση πραγματοποιήθηκε. Κατά την αναχώρηση ο Ρήγας φερόταν με ηρεμία. Στη Βιέννη έφθασε στις 14 Φεβρουαρίου^{52a} και εκεί τον έκλεισαν στο κρατητήριο της αστυνομίας (Polizeihaus). Ήδη πριν από την άφιξή του, ο Pergen έδωσε εντολή στον Brigido να γίνει καταγραφή όλων των πραγμάτων του Ρήγα στην Τεργέστη⁵³.

51. Η απάντηση προς τον Brechet, από 9 Φεβρουαρίου του 1798 (βλ. Άμ.). Από αυτό φαίνεται ότι δεν είναι σωστή η άποψη ότι υπήρχε κάποια αλληλογραφία του Ρήγα με τον Βοναπάρτη. Σύμφωνα με την άποψη του Αμαντού, η παραλλαγή ότι ο Ρήγας διατηρούσε αλληλογραφία με τον Βοναπάρτη και ότι σκόπευε να ταξιδεύσει μέσω Τεργέστης για να τον συναντήσει είναι κατασκεύασμα του φιλού του Περραιβού, η δε παραλλαγή, ότι ο Ρήγας έφερε μαζί του γράμματα για τον Βοναπάρτη, προέρχεται από τις "παρασκηνιακές διεργασίες" των Ελλήνων της Τεργέστης (μετά την προσαγωγή του Αντώνιου Κορωνιού). Βλ. *Πρακτικά της Ακαδημίας Αθηνών* 2 (1927), σ. 309. 52.

52. Ο Pergen προς τον Brigido, από 22 Ιανουαρίου του 1798 (βλ. Άμ.).

52a. Ο Pergen προς τον Brigido, από 15 Φεβρουαρίου του 1798 (βλ. Άμ.).

53. Τον αναφέρει ο Brigido στο γράμμα του προς τον Pergen, από 23 Μαρτίου του 1798 (βλ. Άμ.).

Η ειδηση από την Τεργέστη για τη σύλληψη του Ρήγα έφτασε στη Βιέννη στις 24 Δεκεμβρίου του 1797 το βράδυ, όλη δε τη νύχτα η αστυνομία, έπειτα από διαταγή του Pergen, άρχισε τη σύλληψη των εκεί συνεργατών του Ρήγα. Τη νύχτα εκείνη οδηγήθηκαν στην αστυνομία 5 Έλληνες: ο Αργέντης (τον οποίο ο Brígido στην έκθεσή του χαρακτήριζε ως αποστολέα των προγυμάτων του Ρήγα) και οι υπάλληλοί του: Παναγιώτης Εμμανουήλ, ο Ανδρέας (και οι δύο ήταν λογιστές του) και ο Φίλιππος Πέτροβιτς. Εκτός απ' αυτούς, και ο ιατρός Δημήτριος Νικολίδης, για τον οποίο ήταν γνωστό ότι διατηρούσε σχέσεις με τον Ρήγα, καθώς και με τον γιατρό Πολύζο που θεωρούνταν επικίνδυνος επαναστάτης. Κατά την ανάκριση ο Αργέντης παραδέχτηκε ότι πριν από τρεις εβδομάδες ο Ρήγας τον παρακάλεσε να πάει στο κεντρικό τελωνείο της Βιέννης τρία κιβώτια με βιβλία και σημειώσεις του και να τα στείλει στον εμπορικό οίκο του Νιώτη στην Τεργέστη, όπου θα μετέβαινε και ο ίδιος. Επίσης ότι ο αποστολέας του καταστήματός του Πέτροβιτς παρέλαβε αυτά τα κιβώτια και τα έστειλε στην Τεργέστη. Με επιμονή όμως αρνήθηκε ότι γνώριζε τι περιείχαν αυτά τα βιβλία και οι σημειώσεις. Πιο ανοιχτά μάλησε ο Μασούτης, ο οποίος συγκατοικούσε και συνέτρωγε μ' αυτόν. Με άνεση ομολόγησε ότι ο Ρήγας επισκεπτόταν συχνά τον Αργέντη, όπου ενώπιον όλων των παρισταμένων διάβαζε την τυπωμένη προκήρυξη, με την οποία καλούνταν οι Έλληνες στην Τουρκία να επαναστατήσουν και να αγωνιστούν για ελευθερία και ισοτιμία· ότι γνώριζε πώς ο Ρήγας είναι ο συντάκτης αυτής της προκήρυξης ότι αυτός (ο Μασούτης) δεν συμφωνούσε με αυτό το επαναστατικό σχέδιο και γύρω απ' αυτό φιλονικούσε συχνά με τον Αργέντη· ότι την προκήρυξη την τύπωσε ο Γεώργιος Πούλιος και ότι από το σόμα του Αργέντη, που τους την διάβαζε, την άκουγαν οι εξής: ο Εμμανουήλ, ο Πέτροβιτς, ο Κωνσταντίνος Άμοιρος (υπάλληλος επίσης στο κατάστημα του Αργέντη) και ο Νικολίδης, καθώς και οι Έλληνες έμποροι Γεώργιος Θεοχάρης και Κωνσταντίνος Δούκας. Έπειτα απ' αυτό, οι πέντε, που μόλις αναφέρομε παραπάνω, οδηγήθηκαν στην αστυνομία και ρίχτηκαν στο κρατητήριο⁵⁴.

54. Έκθεση του Ley, από 26 Δεκεμβρίου του 1797 (βλ. Αμ.).

Σύμφωνα με την παραπάνω ομολογία, κλήθηκε την επόμενη ημέρα (25 Δεκεμβρίου του 1797) ο Πούλιος. Όμως, α υπόσχεται ότι βοήθησε μόνο την εκτύπωση του πρώτου μέρους του έργου "Ανάχαρσις" και ότι το δεύτερο μέρος ετοιμάζεται τώρα· επίσης ότι για το περιεχόμενο των τυπωθέντων τμημάτων δεν γνωρίζει τίποτε. Αλλά ένας τεχνίτης του τυπογραφείου του (ο Frans Huggele) ομολόγησε ότι πριν από πέντε εβδομάδες τυπώθηκε μια προκήρυξη σε σχήμα φύλλου με ξυλογραφία σφήνας επικεφαλής και ότι για την εργασία αυτή χρειάστηκαν δύο νύχτες, κάτω από τη μεγάλη πίεση του Ρήγα, ο οποίος σχεδόν πάντοτε ήταν παρών, και ότι γύρω στις 3.000 αντίγραφα της προκήρυξης αυτής στάλθηκαν στο σπίτι του Ρήγα. Ένα αντίγραφο, που κρατούσε μαζί του και το παρέδωσε τότε στην αστυνομία, συγκρίθηκε με τις προκηρύξεις που είχαν σταλεί από την Τεργέστη και βρέθηκε ότι επόρκειτο για ένα και το αυτό έντυπο. Έτσι, διαπιστώθηκε χωρίς αμφιβολία η ενοχή του Πούλιου και γι' αυτό ρίχτηκε στο κρατητήριο⁵⁵. Ο Μασούτης όμως, που ήταν ο κύριος μάρτυρας εναντίον των συλληφθέντων Ελλήνων, αφέθηκε ελεύθερος την επόμενη ημέρα και τούτο γιατί, κατά την ανάκριση που του έγινε, έδωσε στην αστυνομία τόσο σπουδαία στοιχεία⁵⁶.

Με την ανάκριση στα έξι αυτά άτομα η αστυνομία κατέληξε στα κάτωθι συμπεράσματα: το σχέδιο των συλληφθέντων ήταν ο ελληνικός λαός στην Τουρκία να ξεσηκωθεί εναντίον του νόμιμου κυριαρχού του και να εισάγει εθνική κυβέρνηση κατά το πρότυπο της Γαλλίας του σχεδίου αυτού πρέπει να αναζητηθεί στα φουσκωμένα μυαλά ορισμένων νεαρών Ελλήνων, οι οποίοι σπούδαζαν κυρίως ιατρική στα ξένα πανεπιστήμια. Οι Έλληνες αυτοί κυρίως φαίνεται ότι έφεραν τις δηλητηριώδεις αυτές αρχές από το εξωτερικό, μόλυναν με αυτές πολλούς Έλληνες εμπόρους (στη Βιέννη) και, τέλος, ίδρυσαν ένα είδος εταιρείας, από την οποία όλη η συνωμοσία κατευθυνόταν⁵⁷. Σαν μέσα για το κίνημα

55. Βλ. ό. π.

56. Μια έκθεση (χωρίς υπογραφή) για το αποτέλεσμα της πρώτης ανάκρισης, από 28 Δεκεμβρίου του 1797 (βλ. Λ. Λ.).

57. Έκθεση του Pergen προς τον αυτοκράτορα, από 28 Δεκεμβρίου του 1797 (βλ. Αμ.).

του θα χρησίμευαν: η μετάφραση "Ανάχαρσις", η οποία με εύγλωττο τρόπο μπορούσε να δειξει στους Έλληνες το μεγαλείο που είχε άλλοτε η πατρίδα τους· η δε τυπωμένη προκήρυξη έμελλε να υποδειξει με ποιό τρόπο θα χρησιμοποιούνταν τα λαϊκά δικαιώματα και οι δυνάμεις, για να αποτινάξουν τον τουρκικό ζυγό και να επανέλθουν στο παλαιό μεγαλείο και δόξα. Από τη Βιέννη θα έστελναν σε διάφορες επαρχίες ειδικούς ανθρώπους, για να διαδώσουν εκεί αρχές, βιβλία, φυλλάδια κ.ά. που εξεγείρουν την εθνική συνείδηση. Το κύριο πρόσωπο φαίνεται ότι είναι ο Ρήγας ο Βελεστινλής, ο οποίος είναι ο συντάκτης αυτής της προκήρυξης και ο οποίος με τους γεωγραφικούς του χάρτες απέβλεπε στο να προετοιμάσει το έδαφος για το σχέδιό του. Οι συνεργάτες του είναι: ο Πολύζος, ο Νικολίδης και ο Σακελλάριος, από δε τους εμπόρους, που με χρήμα και με τις εξωτερικές σχέσεις τους υποστήριξαν το σχέδιο, επί του παρόντος είναι γνωστοί μόνο ο Αργέντης και ο Πούλιος (και οι δύο βρίσκονται στη φυλακή)· κατόπιν ο Θεοχάρης και ο Δούκας, οι οποίοι σε λίγο θα φυλακιστούν· τέλος, για τον Μαυρογένη λέγουν ότι βρίσκεται στο Παρίσι, για να εργαστεί εκεί για τη δημιουργία της λαϊκής κυβέρνησης για το ελληνικό έθνος. Επειδή τώρα έγινε γνωστός ο σκοπός της εκτυπώσεως του έργου "Ανάχαρσις" στην ελληνική γλώσσα, ο διευθυντής της αστυνομίας Ley πρότεινε όλα τα τυπωθέντα μέρη του παραπάνω έργου, καθώς εκείνα που τυπώνονται τώρα, να κατασχεθούν αμέσως⁵⁸. Τρεις ημέρες μετά τις πρώτες συλλήψεις ρίχτηκαν στη φυλακή ο Θεοχάρης και ο Δούκας (τη νύχτα μεταξύ 29 και 30 Δεκεμβρίου), αφού προηγουμένως κατασχέθηκαν όλα τα αντίτυπα του έργου "Ανάχαρσις" στην ελληνική γλώσσα στα τυπογραφεία του Πούλιου και του Pichler⁵⁹.

Τη σημασία της επιχείρησης αυτής διατύπωσε ο Pergen στην εισήγησή του, που υπέβαλε στον αυτοκράτορα Φραγκίσκο την ίδια ημερομηνία.. Στην παραπάνω εισήγηση αναφερόταν ότι η

58. Έκθεση του Ley, από 28 Δεκεμβρίου του 1797 (βλ. Αμ.). Στη συλλογή των εγγράφων του Αμάντου (σ. 30) έχει τυπωθεί η έκθεση αυτή χωρίς υπογραφή.

59. Έκθεση του Pergen προς τον αυτοκράτορα, από 30 Δεκεμβρίου του 1797 (βλ. Αμ.).

προκήρυξη αυτή είχε ως σκοπό να εξεγείρει μόνο τις επαρχίες που υπόκεινταν στην Τουρκία. Σ' αυτή όμως συμπεριλαμβάνονταν όλες οι ηχηρές εκείνες φράσεις για Ελευθερία, Ισοτιμία και Αδελφοσύνη, "οι οποίες τους τελευταίους χρόνους μώραναν τόσους λαούς και ανέτρεψαν το πολιτειακό σύστημα πολλών χωρών". Εάν οι Έλληνες - ανέφερε στη συνέχεια ο Pergen - κατόρθωνταν να αποκτήσουν αυτονομία και να σχηματίσουν Δημοκρατία, πρέπει να περιμένουμε ότι και οι Έλληνες των καισαρικών χωρών θα αποκτήσουν ανάλογες επιθυμίες, αφού, άλλωστε, από την έναρξη της Γαλλικής Επανάστασης παρατηρήθηκε σε πολλούς απ' αυτούς έντονη τάση για την ελευθερία. Πολλά βιβλία, που στρέφονται εναντίον της θρησκείας, της ηθικής και του πολιτειακού συστήματος, μεταφράστηκαν από τη γαλλική στην ελληνική γλώσσα, και διαδίδονται μυστικά· επιδιώκουν να εξεγείρουν το εθνικό φρόνημα των Ελλήνων και είναι εκτός αμφιβολίας ότι οι Γάλλοι είναι αναμειγμένοι στο ζήτημα αυτό. Γι' αυτό πρέπει, με έρευνα να εξεταστούν οι σχέσεις του Ρήγα με τους Γάλλους⁶⁰.

Η σύλληψη των οπαδών του Ρήγα δεν περιορίστηκε στη Βιέννη. Κατά τα μέσα Ιανουαρίου του 1798 έφτασε στον αυτοκράτορα Φραγκίσκο μια έκθεση από τον Παλατίνο της Ουγγαρίας, στην οποία αναφερόταν ότι στην Πέστη συνελήφθησαν δύο Έλληνες: ο Ιωάννης Καρατζάς και ο Θεοχάρης Τουρούντζας, στους οποίους βρέθηκαν ύποπτα φυλλάδια, τα οποία μαζί με την παραπάνω έκθεση στάλθηκαν στη Βιέννη. Ο αυτοκράτορας όλο αυτό το υλικό το έστειλε στον Pergen προς εξέταση, ο οποίος δε διαβεβαίωσε ότι η προκήρυξη που βρέθηκε στην Πέστη είναι μία από εκείνες που τύπωσε ο Ρήγας στη Βιέννη και ότι, κατά συνέπεια φανερώνεται πολύ καθαρά "η σκέψη του κακοποιού αυτού και των συνωμοτών του", ότι δηλαδή δεν σκόπευαν να εξεγείρουν επανάσταση μόνο στους Έλληνες, που κατοικούσαν στην Τουρκία, αλλά "να ανάψουν την επαναστατική φωτιά" και στους ομοεθνείς τους που ζούσαν στις καισαρικές χώρες. Πρότεινε λοιπόν προς τον αυτοκράτορα να μεταφερθούν ο Καρατζάς και ο Τουρούντζας στην α-

60. Έκθεση του Pergen, από 28 Δεκεμβρίου του 1797 (βλ. Άμ.).

στυνομία της Βιέννης προς ανάκριση και να γίνει αναπαράσταση αυτών με τον Ρήγα, τη στιγμή που η μεταφορά αυτού από την Τεργέστη στη Βιέννη θα ήταν δυνατή. Επίσης, ο Παλατίνος θα έπρεπε με μυστικότητα και προσοχή να εξετάσει αν και πού υπάρχουν αντίτυπα της προκήρυξης αυτής, από ποιον και πώς διαδόθηκαν και γενικά να δώσει στην υπόθεση αυτή, η οποία ήταν σπουδαία για την ησυχία της Μοναρχίας, πολύ μεγάλη προσοχή. Και όλα αυτά γιατί κατά τη γνώμη του, το επαναστατικό εκείνο σχέδιο μπορούσε να έχει θλιβερότερα επακόλουθα από τη συνωμοσία του Μαρτίνοβιτς⁶¹.

Πράγματι, ο αυτοκράτορας έδωσε εντολή στον Παλατίνο σύμφωνα με το πνεύμα της πρότασης του Pergen και, έπειτα από δέκα και ημέρες, ο Καρατζάς και ο Τουρκούντζας μεταφέρθηκαν από την Πέστη στη Βιέννη και παραδόθηκαν στην εκεί αστυνομία⁶². Μια εβδομάδα αργότερα (1 Φεβρουαρίου) δόθηκε εντολή στον Παλατίνο να στελει στην αστυνομία της Βιέννης ακόμη έναν Έλληνα, τον Κωνσταντίνο Τούλλιο, νεαρό 18 ετών από την Πέστη, ο οποίος θεωρήθηκε επίσης ύποπτος για τη συνεργασία του με τον Ρήγα⁶³. Η μεταφορά του στη Βιέννη, κατά πάσα πιθανότητα, πρέπει να έγινε ήδη κατά το πρώτο μισό του ίδιου μήνα⁶⁴. Το ίδιο χρονικό διάστημα έφθασε στη Βιέννη και ο Ρήγας (14 Φεβρουαρίου)⁶⁵, λίγες δε ημέρες αργότερα και ο Κορωνίδης. Τέλος, συνελήφθησαν ο ιατρός Ιωάννης Εμμανουήλ, που αναφέρθηκε παραπάνω, και ο δάσκαλος της γλώσσας Kaspar Peters, ο οποίος μετέφρασε για τον Πέτροβιτς στα γαλλικά τα γράμματα που προορίζονταν για τον αββά Sieyès⁶⁶.

Έτοι, 14 Έλληνες, που θεωρήθηκαν ύποπτοι, βρίσκονταν στα

61. Έκθεση του Pergen, από 15 Ιανουαρίου του 1798 (βλ. Άμ.).

62. Έκθεση του Pergen, από 25 Ιανουαρίου του 1798 (βλ. Άμ.).

63. Ο αυτοκράτορας Φραγκίσκος προς τον Pergen, από 1 Φεβρουαρίου του 1798 (βλ. Άμ.).

64. Ο Ley προς τον Pergen, από 18 Απριλίου του 1798 (βλ. Άμ.).

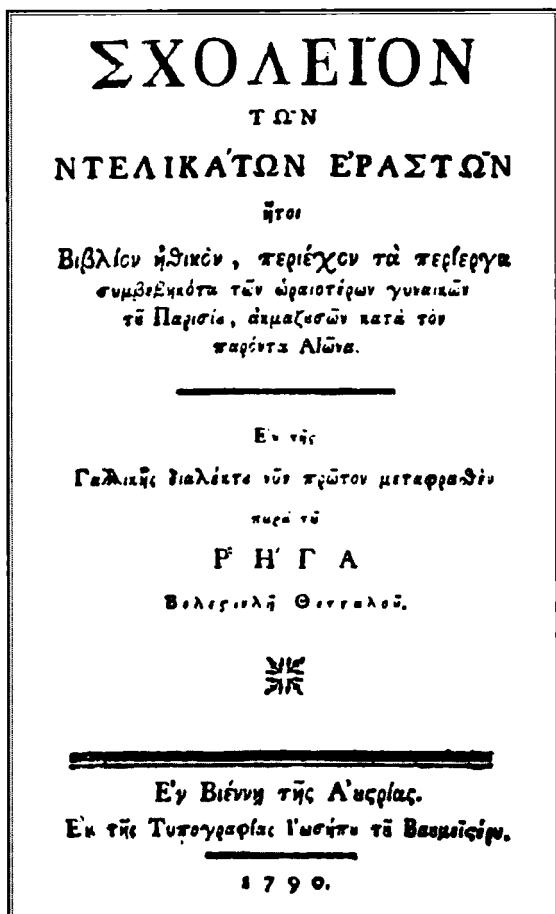
65. Βλ. σ.π. Πρβλ. και τη σημείωση υπ' αριθ. 52.

66. Εκτός από τις συλλήψεις αυτές στην επικράτειά της, η Αυστρία, μέσω των διπλωματών της, προσπάθησε να ωιχτεί στις φυλακές και ο Έλληνας ιατρός Πολύζος, ο οποίος θεωρήθηκε ύποπτος για συνεργασία με τον Ρήγα. Ο Πο-

μέσα Φεβρουαρίου του 1798 στα χέρια της αστυνομίας της Βιέννης. Τώρα συνεπώς μπορούσε να γίνει πολύπλευρη εξέταση, ανάκριση και αντιπαράθεση. Η δουλειά αυτή επόφεκτο να κρατήσει πολύ χρόνο, γιατί, όπως αναφέρεται σε μια έκθεση του Pergen, που γράφτηκε μετά την ανάκριση, τα πρακτικά των ανακρίσεων ήταν ογκώδη⁶⁷. Στα τέλη Μαρτίου ο ανακρίσεις είχαν τελειώσει. Τα συμπεράσματα των ανακρίσεων ο Pergen έθεσε υπόψη του υπουργού των Εξωτερικών Thugut με μια εκτενή περιληψη, στην οποία αναφερόταν για όλα όσα ο καθένας από τους συλληφθέντες κατηγορούνταν⁶⁸.

λύζος είχε αναχωρήσει από τη Βιέννη λίγο χρόνο πριν από τη σύλληψη των συνεργατών του Ρήγα (βλ. *O Ley προς τον Pergen*, από 26 Δεκεμβρίου του 1797). Συνελήφθη όμως αργότερα στο Ιάσι και φυλακίστηκε (βλ. Άμ., όπου αντίγραφο του Αυστριακού πράκτορα στο Ιάσι προς την αστυνομία της Βιέννης, από 13 Φεβρουαρίου του 1798).

67. Ο Pergen προς τον υπουργό των Εξωτερικών Thugut, από 9 Απριλίου του 1798 (βλ. Λ.Α.).
68. Τα συμπεράσματα των ανακρίσεων, τα οποία περιλαμβάνονταν στην περιληψη αυτή (από 3 Απριλίου του 1798), έχουν σε γενικές γραμμές ως εξής: Ο Ρήγας τραγουδησε και διέδωσε το επαναστατικό άσμα "Θουύριος", κατασκεύασε και τύπωσε τη Χάρτα της Ελλάδος, το τέταρτο μέρος του έργου "Ανάχαρσις", τον "Ηθικό Τρίποδα", την εικόνα του Μεγάλου Αλεξάνδρου και τη δημοκρατική προκήρυξη (μιλονότι το τελευταίο αυτό έργο δεν το παραδέχτηκε) και ετοίμασε προς εκτύπωση τη "Δημοκρατική Κατήχηση", καθώς και ένα φυλλάδιο για την πολεμική τέχνη: εκτός απ' αυτά, ξήτησε βοήθεια από τη Γαλλία. Ο Ρήγας, συνεπώς, ήταν ο επικεφαλής της συνωμοσίας. - Ο Αργέντης βοηθούσε οικονομικά την έκδοση των φυλλαδίων του Ρήγα και φρόντιζε για την αποστολή τους. Γνώριζε το σχέδιο του Ρήγα, διέδιδε τις επαναστατικές προκηρύξεις του και γενικά ήταν ένας από τους πιο ένθερμους βοηθούς του. - Οι υπόλοιποι συλληφθέντες, δηλαδή ο Νικολίδης, οι αδελφοί Εμμανουήλ (ο Παναγιώτης και ο Ιωάννης), ο Κορωνίσ, ο Τουρούντζας και ο Καρατζάς γνώριζαν το σχέδιο του Ρήγα και το επικροτούσαν. Μερικοί απ' αυτούς συμμετείχαν και οι ίδιοι στις προετοιμασίες ή έπαιρναν μέρος στις συζητήσεις στο σπίτι του Αργέντη. Δήλωναν ότι ήταν έτοιμοι να βοηθήσουν την επανάσταση και ότι, μετά την απελευθέρωση, θα μετέβαιναν στην Ελλάδα και θα έθεταν τους εαυτούς τους στην υπηρεσία της. Άλλοι, πάλι, διέδιδαν μυστικά ανάμεσα στους Έλληνες την παραπάνω προκήρυξη. - Ο Μασούτης και ο Άμοιρος έδωσαν με προθυμία πληροφορίες, οι οποίες

Ο τίτλος του πρώτου βιβλίου του Ρήγα “Σχολείον των ντελικάτων εραστών”, Βιέννη 1790, όπου μεταξύ των άλλων εναντιώνεται στους κληρονομικούς τίτλους ευγενείας.

βοήθησαν την αστυνομία να συλλάβει τους υπόπτους, και απέψυγαν με επιμέλεια όλα εκείνα που μπορούσαν να ενοχοποιήσουν αυτούς τους δύο. - Εκτός από τους δέκα αυτούς Έλληνες, οι οποίοι ήταν Τούρκοι υπήκοοι, υπήρχαν μεταξύ των συλληφθέντων πέντε που έφεραν την αυστριακή υπηκοότητα· αυτοί ήταν: οι Πέτροβιτς, Πούλιος, Θεοχάρης, Peters και Τούλλιος και ένας που ήταν Ρώσος υπήκοος, ο Δούκας. Γι' αυτούς η ανάκριση επιβεβαίωσε το ίδιο όπως για τους πρώτους, ότι δηλαδή γνώριζαν το σχέδιο του Ρήγα, μερικώς συνεργάστηκαν μ' αυτόν διαδίδοντας τις προκηρύξεις, ο δε Πούλιος επιπλέον ότι τύπωσε τα φυλλάδια και την προκήρυξη του Ρήγα και μάλιστα χωρίς την άδεια της λογοκρισίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Η ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΤΟΥ ΡΗΓΑ ΚΑΙ ΤΩΝ ΣΥΝΤΡΟΦΩΝ ΤΟΥ ΣΤΟΥΣ ΤΟΥΡΚΟΥΣ

Επειδή στην πρώτη ομάδα των συλληφθέντων Ελλήνων ήταν όλοι, εκτός από έναν, Τούρκοι υπήκοοι, ο υπουργός των Εξωτερικών Thugut ειδοποίησε αμέσως τον πρεσβευτή της Τουρκίας στη Βιέννη, τον Ιμπραΐμ Εφέντη, για τη "συνωμοσία" τους και τη σύλληψή τους, υπολογίζοντας ότι ο πρεσβευτής θα χρησιμοποιήσει αυτό κατάλληλα σαν απόδειξη των ευμενών και φιλικών διαθέσεων της Αυστρίας προς την Τουρκία. Ταυτόχρονα ενημερώθηκε και ο Αυστριακός πρεσβευτής στην Υψηλή Πύλη βαρόνος Herbert για τη "συνωμοσία" αυτή, η οποία του παρουσιάστηκε ότι συνδεόταν με το τότε δημοκρατικό κίνημα που απλωνόταν παντού, βοηθούμενο από τη Γαλλία. Σαν απόδειξη για τη συνωμοσία, ο Thugut ανέφερε την "επαναστατική" προκήρυξη στην ελληνική γλώσσα, χιλιάδες αντίγραφα της οποίας βρέθηκαν στον Έλληνα έμπορο Ρήγα Βελεστινλή, που συνελήφθη από την αστυνομία στην Τεργέστη κατά τον χρόνο κατά τον οποίο επέστρεψε στο Αρχιπέλαγος [Αιγαίο]. Η ανάκριση που προηγήθηκε - ανέφερε στη συνέχεια ο Thugut - απέδειξε ότι πολλοί Έλληνες της Βιέννης και μάλιστα Τούρκοι υπήκοοι, ιδιαίτερα δε ο Αργέντης, όχι μόνο γνώριζαν την εκτύπωση και τη μυστική διάδοση του "υπερεπαναστατικού αυτού φυλλαδίου", αλλά και ότι υποστήριξαν οικονομικά τον Ρήγα. Γι' αυτό φυλακίστηκαν και διεξάγεται γι' αυτούς ανάκριση· για το ζήτημα δε αυτό ενημερώθηκε ήδη ο Τούρκος πρεσβευτής στη Βιέννη. Επίσης σ' αυτόν, τον Herbert, τέθηκαν υπόψη όλα τα ανακριτικά έγγραφα με τον σκοπό να τα ανακοινώσει με κάθε προφύλαξη στον Ρεΐς Εφέ-

ντη^{*} και ενδεχομένως να επανορθώσει κάθε τί που τυχόν λανθασμένα γνωστοποίησε στην Υψηλή Πύλη ο παραπάνω Τούρκος πρεσβευτής. Τέλος, ο Thugut ανέφερε ότι η εκδηλούμενη τάση των Ελλήνων της Βιέννης, που φέρουν την τουρκική υπηκοότητα, να εξεγερθούν εναντίον του νόμιμου κυριάρχου τους, καθώς και οι συχνές χρεοκοπίες που γίνονται σ' αυτούς, εξ αιτίας των οποίων πολλοί Αυστριακοί υπήκοοι της Βιέννης - χωρίς να φταίνε καθόλου - κατήντησαν επαίτες και εξήχθησαν κρυφά από τη χώρα περίπου δύο εκατομμύρια μετρητά, δημιουργούντων αναγκαστικά τη δίκαιη απαίτηση να απαλλαγούν οι κληρονομικές χώρες από τέτοιους επικινδυνούς και επιζήμιους υπηκόδους⁶⁹.

Ο Herbert, όπως ο ίδιος αναφέρει, ανακοίνωσε στον Ρεΐς Εφέντη με μεγάλη μυστικότητα ορισμένα πράγματα για την ανακαλυφθείσα συνωμοσία των Ελλήνων της Βιέννης, ο δε Τούρκος αξιωματούχος τα άκουσε με μεγάλη προσοχή⁷⁰. Ο Herbert θεώρησε φρόνιμο να μιλήσει λεπτομερέστερα για το ξήτημα, όταν στην Υψηλή Πύλη θα έφθαναν τα έγγραφα από τον πρεσβευτή της στη Βιέννη. Άλλα δύο εβδομάδες αργότερα, ο Ρεΐς Εφέντης κατά τη δεύτερη ενημέρωση από τον Herbert δεν έδειξε κάποια ιδιαίτερη προσοχή, πράγμα που σήμαινε ότι η Υψηλή Πύλη θα έπρεπε να είχε λάβει από τον πρεσβευτή της περισσότερες πληροφορίες από εκείνες που μπορούσε να της δώσει ο Αυστριακός πρεσβευτής⁷¹.

Οι νέες οδηγίες, που στάλθηκαν προς τον Herbert για την ανάρωση του Ρήγα, για τη σύλληψη του Πούλιου και το κλείσιμο της εφημερίδας του⁷², έδωσαν σ' αυτόν την ευκαιρία να εκφράσει τις απόψεις του όχι μόνο για τη συνωμοσία των συλληφθέντων Ελλήνων, αλλά και για τη Δημοκρατία γενικά. Στην έκθεσή του αναφέ-

* [Υπουργός Εξωτερικών της Τουρκίας].

69. Ο Thugut προς τον Herbert, από 2 Ιανουαρίου του 1798 (βλ. Α.Α.). [Λεγόανδ, Ανέκδοτα..., σ. 20 κ. εξ.].

70. Έκθεση του Herbert προς τον Thugut, από 25 Ιανουαρίου του 1798 (βλ. Α.Α.). [Λεγόανδ, Ανέκδοτα..., σ. 34-37].

71. Έκθεση του ίδιου, από 10 Φεβρουαρίου του 1798 (βλ. Α.Α.).

72. Ο Thugut προς τον Herbert, από 2 Φεβρουαρίου του 1798 (βλ. Α.Α.). Στις οδηγίες αυτές γίνεται σύσταση και της αίτησης του Δημητρίου Οικονόμου, από 10 Ιανουαρίου του 1798 (βλ. στο Παράρτημα).

ρει ότι οι αρχές της συνωμοσίας πρέπει να αναχτούν μερικά χρόνια νωρίτερα, ότι η συνωμοσία επεκτάθηκε κρυφά στην πρωτεύουσα Βιέννη και απ' εκεί διαδόθηκε στην Τεργέστη και στη Βενετία, από τη μια μεριά, και ως όλα τα σημεία, όπου υπήρχαν συγκοινωνίες, από την άλλη. Οι διακλαδώσεις της συνωμοσίας, που κατευθύνονται από τους μυστικούς αποστόλους της Γαλλίας, συγκεντρώνονται κατά μεγάλο μέρος στο Βουκουρέστι, όπου ο πράκτορας Gaudin ασκεί επικίνδυνη επίδραση. Στην έκθεσή του αυτή ο Herbert ανέφερε επίσης ότι ο Ρεΐς Εφέντης άφησε να νοηθεί ότι έδωσε εντολή στον Τούρκο πρεσβευτή στη Βιέννη να ξητήσει την έκδοση όλων των συλληφθέντων Ελλήνων που έφεραν την τουρκική υπηκοότητα και να τους στείλει κατόπιν σιδηροδέσμιους στον πασά του Βελιγραδίου, στηρίζοντας την απαίτηση αυτή στις υπογραφέισες συνθήκες⁷³. Σχεδόν δύο εβδομάδες αργότερα ο Ρεΐς Εφέντης (υπουργός των Εξωτερικών) Ρασίντ-Μεχμέτ, ο οποίος κατά τον Herbert ήταν πράγματι ένας μεγάλος υπουργός, όμοιος του οποίου δεν υπάρχει σε ολόκληρη την Τουρκική Αυτοκρατορία, πέθανε και τη θέση του την κατέλαβε ο Ατίφ Αχμέτ Εφέντης⁷⁴. Ο νέος αυτός υπουργός των Εξωτερικών επανέλαβε την απαίτηση οι συλληφθέντες Έλληνες που έφεραν την τουρκική υπηκοότητα να παραδοθούν, μετά την πλήρη διαφώτιση του ξητήματος, στην Υψηλή Πύλη για να τους τιμωρήσει αυτή⁷⁵. Την επιθυμία αυτή της Τουρκίας ανακοίνωσε στον Thugut και ο πρεσβευτής Ιμπραήμ Εφέντης, έπειτα από εντολή της Υψηλής Πύλης⁷⁶. Το ανακτοβούλιο της Βιέννης έλαβε γνώση των επιθυμιών αυτών της Υψηλής Πύλης σχετικά με τον Ρήγα και των συνεργατών του, όταν έφθασε στον Thugut από τον Pergen η παραπάνω περιληψη των πρακτικών της ανάκρισης των συλληφθέντων Ελλήνων. Επειδή δέκα από τους συλληφθέντες ήταν Τούρκοι υπήκοοι, ο Pergen ωστούσε τον Thugut τί πρόκειται να γίνει μ' αυτούς⁷⁷.

73. Έκθεση του Herbert, από 24 Φεβρουαρίου του 1798 (βλ. Α.Α.).

74. Έκθεση του ίδιου, από 7 Μαρτίου του 1798 (βλ. Staatsarchiv, Turcica).

75. Έκθεση του ίδιου, από 24 Μαρτίου του 1798 (βλ. Α.Α.).

76. Ο Thugut προς τον Herbert, από 17 Απριλίου του 1798 (βλ. Α.Α.).

77. Ο Pergen προς τον Thugut, από 7 Απριλίου του 1798 (βλ. Α.Α.).

Το πρόβλημα αυτό ο Thugut έπρεπε να το λύσει κατά τη γνώμη του, γιατί δεν ήταν υποχρεωμένος με καμμία συνθήκη να ικανοποιήσει την επιθυμία της Υψηλής Πύλης και να παραδώσει σ' αυτή, με βάση μια απλή απαίτησή της, τους πολιτικούς αυτούς κρατουμένους, τη στιγμή μάλιστα που ήταν βέβαιο ποιά τύχη τους περίμενε στην Τουρκία. Αυτός φαίνεται ότι δεν σκέφτηκε και πολύ. Δέκα ημέρες μετά τη λήψη της επιστολής από τον Pergen και της παραπάνω περιλήψης των πρακτικών της ανάκρισης, ανακοίνωσε στον Herbert ότι η Αυστρία ήταν έτοιμη να στείλει, με συνοδεία πολύ ισχυρής φρουράς, τους δέκα συλληφθέντες Έλληνες, που έφεραν τουρκική υπηκοότητα, στο Βελιγράδι και να τους παραδώσει εκεί στον Τούρκο καϊμακάμη. Σαν αυτία για την τόσο μεγάλη φιλοφροσύνη ανέφερε ότι είχε την ελπίδα πως και η Υψηλή Πύλη θα συμπεριφερθεί, σε τέτοιες περιπτώσεις, με τον ίδιο τρόπο. Γ' αυτό υπέδειξε στον Herbert ότι θα έπρεπε, όταν θα ανακοίνωνε στις τουρκικές αρχές την παραπάνω απόφαση, την παράδοση δηλαδή "των εν λόγω ταραξιών της δημόσιας τάξης", να ζητήσει απ' αυτές να δηλώσουν εγγράφως ότι, σε όμοιες περιστάσεις, θα δείξουν απέναντι στην Αυστρία την ίδια συμπεριφορά· κυρίως θα πρέπει όχι μόνο να απομακρύνουν από τα σύνορά τους όλους τους δυσαρεστημένους και ταραχοποιούς Πολωνούς, που τυχόν θα καταφύγουν στο τουρκικό έδαφος και θα ζητήσουν πολιτικό άσυλο, αλλά και να τους συλλαμβάνουν και να τους παραδίνουν με την πρώτη ζήτηση από την πλευρά της Αυστρίας, χωρίς καμιά χρονοτριβή, στις αυστριακές αρχές⁷⁸.

Ο Thugut ούτε καν ανέμενε να φτάσει η απάντηση αυτή της Υψηλής Πύλης, αλλά, έπειτα από παρέλευση μόνο πέντε ημερών (22 Απριλίου), ανακοίνωσε στον Herbert την απόφασή του να παραδώσει τους οκτώ ενόχους Έλληνες· συγκεκριμένα, τον Ρήγα, τον Αργέντη, τον Νικολίδη, τα δύο αδέλφια Εμμανουήλ (τον Παναγιώτη και τον Ιωάννη), τον Κορωνιό, τον Τουρούντζα και τον Καρατζά θα στείλει μέσω του Σεμλίνου στο Βελιγράδι και εκεί θα παραδοθούν στον καϊμακάμη της πόλης. Οι δύο άλλοι όμως Τούρκοι υπήκοοι, ο

78. Ο Thugut προς τον Herbert, από 17 Απριλίου του 1798. [Λεγράνδ, *Ανέκδοτα..., αρ. εγγράφου 17, σ. 114-127*].

Μασούτης και ο Άμοιρος, για τους οποίους διαπιστώθηκε ότι δεν είχαν "άμεση συμμετοχή στις επαναστατικές προετοιμασίες", θα πρέπει να τεθούν μόνο υπό προσεκτική επαγρύπνιση ωστόσου φτάσουν νεότερες διαταγές⁷⁹.

Και μολονότι στη Βιέννη γνώριζαν πολύ καλά ποια τύχη αναμένει τους χριστιανούς στην Τουρκία, εντούτοις πάρθηκε η απάνθρωπη απόφαση για την παράδοσή τους. Για την ερμηνεία της συμπεριφοράς αυτής μπορεί κανείς να αναφέρει αρκετούς λόγους. Η Αυστρία μόλις μισό χρόνο πριν έκλεισε συνθήκη ειρήνης με τη Γαλλία (στο Καμποφόρδιμο) και έθεσε με τον τρόπο αυτόν τέρμα στον πενταετή πόλεμο, ο οποίος προξένησε μεγάλα δεινά στο πεδίο της μάχης και επέφερε πολλές καταστροφές στις χώρες. Μετά τη συνομολόγηση της ειρήνης, άρχισαν (στο Rastatt) διαπραγματεύσεις με την ευκαιρία των ζητημάτων που αναφέρονταν στην παράδοση της αριστερής όχθης του Ρήγου στη Γαλλία και την παροχή αποζημιώσεων στους εκεί ηγεμονίσκους που είχαν πληγεί, οι οποίες δυστυχώς, αντί να βοηθήσουν στη βελτίωση των σχέσεων μεταξύ Αυστρίας και Γαλλίας, συνετέλεσαν στο να εκτραχυνθούν ακόμη περισσότερο οι σχέσεις αυτές. Και ενώ οι παραπάνω διαπραγματεύσεις δεν είχαν ακόμη τελειώσει, στη Βιέννη έλαβε χώρα μια μεγάλη διαδήλωση, πράγμα που χρησίμευσε στο νέο πρέσβη της Γαλλίας, στο στρατηγό Bernadotte, σαν αφορμή να εγκαταλείψει ξαφνικά την αυστριακή πρωτεύουσα και να διακοπούν έτσι οι αυστρογαλλικές συνομιλίες (14 Απριλίου). Το γεγονός αυτό θεωρήθηκε και από τις δύο πλευρές σαν ύπουλο σχέδιο του αντιπάλου να προκαλέσει νέα σύγκρουση· γι' αυτό άρχισαν τόσο στην Αυστρία όσο και στη Γαλλία προετοιμασίες για να αποδυθούν σε νέο πόλεμο⁸⁰. Από την άλλη πλευρά, ούτε και οι σχέσεις της Αυστρίας με την Τουρκία βρίσκονταν σε καλύτερο επίπεδο. Η Υψηλή Πύλη είχε αιφνιδιαστεί από τη συνθήκη ειρήνης στο Καμποφόρδιμο, γιατί διαψεύστηκαν οι

79. Ο Thugut προς τον Pergen, από 22 Απριλίου 1798: [Λεγχάνδ, Ανέκδοτα..., αρ. εγγράφου 18, σ.126-129]. Επίσης, σύντομη έκθεση του Pergen προς τον αυτοκράτορα, από 25 Απριλίου (βλ. Άμ.). [Αμάντου, Ανέκδοτα..., αρ. εγγράφου 62, σ. 178-191].

80. Βλ. διεξοδικά: Sybel, ὁ. π., τ. 8, σσ. 270-288 και 305-309.

ελπίδες της ότι η Γαλλία θα της παραχωρούσε τη Δαλματία· αλλά και μετά την υπογραφή της ίδιας συνθήκης, στην Τουρκία είχε φωλιάσει ο φόβος ότι η εν λόγω συνθήκη περιλάμβανε ορισμένες μυστικές διατάξεις που στρέφονταν εναντίον της. Γι' αυτό υποψιαζόταν την Αυστρία και συμπεριφερόταν γενικά κατά τέτοιο τρόπο, ώστε μπορούσε κανείς να νομίσει ότι ετοιμάζεται με τα όπλα στο χέρι να εμπιδίσει την εγκατάσταση του παραπάνω κράτους στην Αδριατική θάλασσα⁸¹. Ήδη στις αρχές Φεβρουαρίου του 1798, ο Thugut εξέφραζε το φόβο ότι η Τουρκία, αφού θα εξουδετέρωνε χωρίς πολύ κόπο τους στασιαστές, θα μπορούσε κατά τρόπο απροσδόκητο να ενστερνιστεί "ορισμένα από εκείνα τα αγαπητά και απρόσμενα σχέδια του σουλτάνου της", τα οποία στην ουσία θα στρέφονταν εναντίον των αυστριακών συμφερόντων. Γι' αυτό έδωσε εντολή στον Herbert να διατηρεί φιλικές σχέσεις με τον Ρώσο πρέσβυ⁸². Επίσης, τον χειμώνα και την άνοιξη συγκεντρωνόταν τουρκικός στρατός που θα εξεστράτευε εναντίον του Πασβάνογλου· αλλά στην Αυστρία υπήρχε φόβος ότι ο στρατός αυτός θα μπορούσε να στραφεί και εναντίον των αυστριακών συνόρων, γιατί ανάμεσα στους Τούρκους του Βελιγραδίου γινόταν πολὺς λόγος για επικείμενο αυστροτουρκικό πόλεμο⁸³, το ίδιο δε ενδεχόμενο προβλεπόταν και στην Κωνσταντινούπολη⁸⁴. Και καθώς διακόπτονταν οι σχέσεις με τη Γαλλία και όταν γινόταν σκέψη για επανάληψη των εχθροπραξιών, ένας αντιπερισπασμός από την πλευρά της Τουρκίας δεν θα ήταν καθόλου ευχάριστος για την Αυστρία.

Εκτός από τον φόβο αυτόν που προερχόταν από την τουρκική

-
81. Zinkeisen,[Johann Wilhelm], *Geschichte des osmanischen Reiches*, [In Europa, Gotha, 1863], τ. 7, σσ. 38-42 και 47.
82. Ο Thugut προς τον Herbert, από 2 Φεβρουαρίου του 1798.
83. Ο Geneyne, διοικητής της Γενικής Διοίκησης της Σλαβονίας, προς το Συμβούλιο της Αυλής της Βιέννης, από 26 Μαρτίου του 1798 (Exh. -Prot.B. 1083)· ο ίδιος αποστολέας προς τον ίδιο παραλίπτη, από 2 Απριλίου του 1798 (B. 1155), τα δύο δε αυτά έγγραφα βρίσκονται στο *Kriegsarchiv*, H.K.R. Έκθεση του Eisenfelsou, από 9 Απριλίου του 1798, Pancevo. *Staatsarchiv*, H.K.R.
84. Έκθεση του Herbert, από 11 Απριλίου του 1798 (βλ. *Staatsarchiv*, Turc).
85. Jorga, *Geschichte des osmanischen Reiches*, τ. 5, σσ. 114-116.

εχθρότητα, η Αυστρία είχε ακόμη έναν λόγο, για να δικαιολογήσει την εν λόγω συμπεριφορά της. Μετά την πτώση της Πολωνίας, πολλοί Πολωνοί πατριώτες κατέφυγαν στη Μολδοβλαχία και τη Βλαχία και από εδώ, με τη βοήθεια των Γάλλων διπλωματών στην Τουρκία, άρχισαν να εργάζονται για την απελευθέρωση της πατρίδας τους. Γι' αυτό η Αυστρία φοβόταν για την περιοχή της Γαλικίας που είχε αποκτήσει πρόσφατα. Μολονότι μετά τη συνθήκη του Καμποφόρδιμο η δράση των Πολωνών είχε καταστεί λιγότερο επικίνδυνη, εντούτοις η παραμονή τους στο τουρκικό έδαφος σ' αυτούς τους δύσκολους καιρούς έδινε στους Αυστριακούς αφορμή να ανησυχούν⁸⁵. Γι' αυτό ο Thugut επιθυμούσε, παραδίδοντας στην Υψηλή Πύλη τους υπηκόους της που μέσα στο αυστριακό έδαφος σχεδίαζαν συνωμοσία εναντίον της, να την υποχρεώσει να πράξει το ίδιο, να παραδώσει δηλαδή στις αυστριακές αρχές τους Πολωνούς μετανάστες οι οποίοι μέσα στο τουρκικό έδαφος προεβαίναν σε συνωμοτικές ενέργειες εναντίον της Αυστρίας⁸⁶.

Στους λόγους αυτούς πρέπει να προσθέσουμε και εκείνον, δηλαδή τη στάση που κρατούσε η τότε επίσημη Αυστρία προς τις δημοκρατικές ιδέες γενικά και τον σκληρό αγώνα που διεξήγε εναντίον της "δημοκρατικής Λερναίας Ύδρας", η οποία απειλούσε ολόκληρο το τότε πολιτειακό και κοινωνικό σύστημα· κατά συνέπεια, η Αυστρία δεν έβλεπε τους συλληφθέντες Έλληνες σαν φορείς εθνικών ιδεών και πατριώτες, οι οποίοι εργάζονταν να απελευθερώσουν την πατρίδα τους από τον στυγνό τουρκικό ξυγό, αλλά σαν επαναστάτες, δημοκράτες και συνωμότες εναντίον του νόμιμου κυρίαρχου τους, θεωρώντας ότι η παραμονή τους στο έδαφος της Αυστριακής Μοναρχίας μπορούσε να καταστεί επικίνδυνη για την εσωτερική της ειρήνη. Από τους λόγους αυτούς προήλθε η απόφαση του Thugut να εκπληρώσει την τουρκική επιθυμία και να παραδώσει τους οκτώ Έλληνες πατριώτες στις τουρκικές αρχές.

Τις ημέρες αυτές λύθηκε και το ζήτημα της τύχης των έξι εκείνων συνεργατών του Ρήγα, οι οποίοι έφερναν την αυστριακή υπηκοότητα. Η αστυνομία βρήκε ότι εκείνοι διέδωσαν στη Μο-

86. O Thugut προς τον Herbert, από 17 Απριλίου 1798.

ναρχία "πολύ επικίνδυνα επαναστατικά έντυπα, τραγούδησαν τέτοιου είδους άσματα και πήραν μέρος ή συνεργάστηκαν στις προετοιμασίες για την επανάσταση σε μια ξένη χώρα". αλλά και έμμεσα διέπραξαν έγκλημα εναντίον της Αυστρίας, γιατί παρέλειψαν να καταγγείλουν στις αρχές τη συνωμοσία και γιατί διοχέτευσαν έντυπα "τα οποία μπορούν να προκαλέσουν δυσαρέσκεια έναντι στο μοναρχικό πολίτευμα"⁸⁷. Ο Pergen ακόμη, στην εισηγητική του έκθεση προς τον αυτοκράτορα, πρόσθεσε στο τέλος και την εξής σπουδαία άποψη: ότι, δηλαδή, παρόλη την πασιφανή ενοχή τους, υπήρχε πιθανότητα, αν οι τωρινοί κατηγορούμενοι παραδίδονταν στα δικαστήρια, οι δικαστικές αρχές θα τους απήλασσαν από κάθε κατηγορία και τούτο, γιατί μια τέτοια περίπτωση δεν προβλέπεται ωριά από τη νομοθεσία· το έγκλημα αυτό δεν παριλαμβάνεται σε ίδιο κεφάλαιο και ο νομοθέτης δεν μπορεί να λογαριάσει τις έκτακτες σημερινές περιστάσεις. Γι' αυτό πρότεινε ο Έλληνες αυτοί, ως άκρως επικίνδυνοι για την ειρήνη του Κράτους, να απομακρυνθούν από την Αυστριακή Μοναρχία χωρίς καμιά αναβολή⁸⁸. Ο αυτοκράτορας εντερνίστηκε αυτή την άποψη⁸⁹ και εξέδωσε αμέσως διαταγή για τον εκδιωγμό τους από την αυστριακή επικράτεια⁹⁰.

Η απόφαση για την παράδοση του Ρήγα και των συντρόφων του στους Τούρκους πάρθηκε το ίδιο χρονικό διάστημα που αποφασίστηκε και η τύχη των παραπάνω. Ο Pergen, μαζί με τη διαταγή για την παράδοση έλαβε ταυτόχρονα και εντολή να συνεννοηθεί με το Πολεμικό Συμβούλιο της Αυλής της Βιέννης για τη στρατιωτική ακολουθία που θα συνόδευε τους Έλληνες ως το Βελ-

87. Έκθεση του Ley προς τον Pergen, από 18 Απριλίου του 1798 (βλ. Άμ.). [Αμάντου, *Ανέκδοτα...*, αρ. εγγράφου 58, σ. 150-174, εδώ και σ. 171].

88. Έκθεση του Pergen προς τον αυτοκράτορα, από 25 Απριλίου του 1798 (βλ. Άμ.). [Αμάντου, *Ανέκδοτα...*, αρ. εγγράφου 62, σ. 178-191].

89. Η απόφαση αυτή είχε ως εξής: "Diese Individuen sind sogleich ohne Weiterem aus den Erblanden angetragenemassen abzuscken" (βλ. Άμ.). [„τα ότομα αυτά πρέπει αμέσως χωρίς άλλας διατυπώσεις να εκδιωχθούν από την Αυστρία σύμφωνα με την ανωτέρω πρόταση”, Αμάντου, *Ανέκδοτα...*, σ. 191].

90. Διαταγή προς τη Διεύθυνση της Αστυνομίας, από 28 Απριλίου του 1798 (βλ. Άμ.). [Αμάντου, *Ανέκδοτα...*, αρ. εγγράφου 63, σ. 192-193].

γράδι. Επίσης πληροφορήθηκε ότι ο Τούρκος πρέσβης θα προσθέσει στην παραπάνω ακολουθία έναν έμπιστό του Τούρκο, ο οποίος θα ταξιδεύσει επίσης ως το Βελιγράδι⁹¹.

Οι ετοιμασίες για την αναχώρησή τους χρειάστηκαν ορισμένες ημέρες. Ο στρατηγός Tige, Πρόεδρος του Πολεμικού Συμβουλίου της Αυλής της Βιέννης, εξέδωσε διαταγή προς τη Γενική Διοίκηση της αυστριακής πρωτεύουσας, σύμφωνα με την οποία οι παραπάνω Έλληνες πρέπει να μεταφερθούν μέσω του Δουναβή και η ημέρα της αναχωρήσεως πρέπει να είναι η 27η Απριλίου. Για τη μεταφορά τους ορίστηκε ένας αξιωματικός, δύο υπαξιωματικοί και 24 στρατιώτες. Επειδή υπήρχε φόβος ότι οι συλληφθέντες θα κάνουν τα πάντα ή να ακρωτηριάσουν τους εαυτούς τους ή να αυτοκτονήσουν ή, αν τους δοθεί ευκαιρία, να δραπετεύσουν, έπρεπε να δοθεί πάρα πολύ μεγάλη προσοχή στη συνοδεία τους. Έπρεπε δηλαδή ο διοικητής της συνοδείας να προέρχεται από τις τάξεις των πιο έμπιστων και δραστήριων αξιωματικών, οι υπαξιωματικοί δε και οι στρατιώτες να επιλεγούν ανάμεσα στους πιο έμπιστους άνδρες και να αποκλειστούν παντελώς όσοι πίστευαν στο ορθόδοξο δόγμα⁹². Η διαταγή για τη μεταφορά δόθηκε στους επικεφαλής των Γενικών Διοικήσεων της Βιέννης, της Βούδας και του Πετροβαραντίν (στον στρατηγό Geneyne)· ο τελευταίος αυτός έπρεπε να δώσει εντολή στον συνταγματάρχη Schertz, διοικητή του Σεμλίνου, να συνεννοηθεί με τον καϊμακάμη του Βελιγραδίου για την παράδοση των συλληφθέντων επί αποδείξει, σύμφωνα με την επιθυμία του Thugut.

Στην καθορισμένη ημέρα (27 Απριλίου) παραδόθηκαν στον ανθυπολοχαγό Λάζαρο (από το σύνταγμα του Splen)⁹³ οι παραπάνω οκτώ Έλληνες, για να μεταφερθούν στο Βελιγράδι και εκεί να παραδοθούν στον καϊμακάμη. Η μετάβαση από τη Βιέννη στο Βε-

91. Ο Thugut προς τον Pergen, από 22 Απριλίου του 1798 (βλ. Α.Α.). [Λεγράνδ, *Anékdota...*, αρ. εγγράφου 18, σ. 126-129].

92. Ο Tige προς τον Kinsky, τον επικεφαλής της Γενικής Διοίκησης της Βιέννης, από 24 Απριλίου του 1798 (βλ. Α.Α.). [Λεγράνδ, *Anékdota...*, αρ. εγγράφου 21, σ. 132-135].

93. Ο Kinsky προς το Πολεμικό Συμβούλιο της Αυλής της Βιέννης, από 9 Ιουνίου του 1798 (βλ. στο *Παράρτημα*).

λιγράδι κράτησε 13 ημέρες. Στο Σεμλίνο αφίχτηκαν στις 9 Μαΐου και την ίδια ημέρα έφθασαν στην ακτή του Βελιγραδίου. Εδώ -στο Βελιγράδι- και οι οκτώ Έλληνες, ένας-ένας, παραδόθηκαν στον καϊμακάμη της πόλης Οσμάν πασά. Αφού ο διοικητής της αποστολής πήρε απ' αυτόν απόδειξη για την εν λόγω παράδοση και παραλαβή, επέστρεψε με όλη τη συνοδεία στη Βιέννη⁹⁴.

Τους Έλληνες αυτούς, όπως είδαμε, τους παρέλαβε στο Βελιγράδι ο καϊμακάμης της πόλης Οσμάν πασάς και όχι ο βεζίρης του Βελιγραδίου, ο πολύ γνωστός Χατζή Μουσταφάς πασάς, όπως συχνά αναφέρεται· και τούτο, γιατί ο Χατζή Μουσταφάς, με βάση τις πληροφορίες που αντλούμε από ένα φιδιμάνι, ήδη τον Ιούνιο του 1797 είχε αναχωρήσει από το Βελιγράδι για τη Σόφια, για να αναλάβει τη διοίκηση στον αγώνα που διεξαγόταν εναντίον του Πασβάνογλου⁹⁵. τον Ιούλιο δε του ίδιου έτους ο νέος καϊμακάμης έλαβε τον τίτλο του πασά των δύο ουρών⁹⁶. Επειδή ο αγώνας εναντίον του Πα-

94. Ο Geneyne προς το Πολεμικό Συμβούλιο της Αυλής της Βιέννης, από 12 Μαΐου του 1798 (βλ. στο παρόντημα). Οι εφημερίδες "Gratzer Zeitung" της 29ης Μαΐου του 1798, αριθ. 121, σε ανταπόκριση από το Σεμλίνο της 14ης Μαΐου, αναφέρει: "Στις 9 τρέχοντος πέρασαν από εδώ οι οκτώ Έλληνες, τούρκοι υπήκοοι, που συνελήφθησαν στη Βιέννη εξ αιτίας επαναστατικών εντύπων και γι' αυτό παραδόθηκαν στην [Υψηλή] Πύλη. Το πλοίο δεν έπιασε σκάλα εδώ, αλλά μεταφέρθηκαν κατευθείαν στο Βελιγράδι, όπου, όπως λέγεται, οδηγήθηκαν αμέσως σε αιστηρή φύλαξη". Στο μεταξύ η εφημερίδα "Neueste Weltkunde" (η μετέπειτα εφημερίδα του Αμβούργου με την ονομασία "Allgemeine Zeitung") στο υπ' αριθ. 155 φύλλο της 4ης Ιουνίου του 1798 περιέχει μια σημείωση, χωρίς όμως να αναφέρονται οι πηγές, σύμφωνα με την οποία οι οκτώ Έλληνες οδηγήθηκαν μέσα από το Σεμλίνο, δεμένοι δύο-δύο. Η παραλλαγή αυτή παρουσιάζεται επτά εβδομάδες αργότερα από το ίδιο το γεγονός και βρίσκεται σε αντίθεση τόσο με την παραπάνω ανταπόκριση από το Σεμλίνο, όσο και με την επίσημη έκθεση του Geneyne, ο οποίος επίσης αναφέρει ότι το πλοίο με τους Έλληνες δεν προσάραξε πουθενά ("...ohne dass das Schiff unterwegs landen durfte").

95. Βλ. Έκθεση, από 8 Ιουνίου 1797. Zemun, Staatsarchiv, H.K.R.

96. Βλ. Έκθεση, από 27 Ιουλίου 1797. Zemun, Staatsarchiv, H.K.R. Η Edmonds, δ. π., σ. 86, ονομάζει τον τότε πασά του Βελιγραδίου Μαρασλή! Συγκεκριμένα, αναφέρει: "Belgrade was the first destination of the prisoners, and they were sent thither under a strong escort, to be formally

σβάνογλου συνεχίστηκε και όλο το επόμενο έτος 1798, τότε συνάγεται το συμπέρασμα ότι ο Χατζή Μουσταφάς πασάς απουσίαζε από το Βελιγράδι όλο το χρονικό διάστημα που ο Ρήγας και οι σύντροφοί του βρίσκονταν στην πόλη αυτή.

ΝΕΟΣ ΑΝΑΧΑΡΣΙΣ.

ΤΟΜΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ.

Μιταφρασθεὶς, τὰ μὲν 32. 33. καὶ 34.

Κεφάλαια,

παρὰ τῷ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΒΕΝΤΟΥ ΖΑΚΤΝΘΕΙΘ.

Τὰ δὲ

35. 36. 37. 38. & 39.

παρὰ τῷ

ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΗ

ΘΕΤΤΑΛΟΥ

Διορθωθεὶς; ή ἵκδοθεὶς παρὰ τῷ αὐτῷ.

Ἀλεξ.

Ἐν Βιέννῃ. 1797.

O τίτλος του βιβλίου "Νέος Ανάχαρσις, Βιέννη 1797, το οποίο ο Ρήγας μετέφρασε για να ενισχύσει την ιστορική συνείδηση των σκλαβωμένων ραγιάδων.

delivered up to Maraslis, the ruling Pasha of that city, who undertook to transport them to Constantinople".

Οι τίτλοι των χαρτών των επαρχιών Βλαχίας και Μολδαβίας, που ο Ρήγας εξέδωσε το 1797. Η έκδοση τους εντάσσεται στο επαναστατικό του σχέδιο διότι ήθελε να έχει διαιρεμένες τις επαρχίες σε τοπαρχίες για τη διενέργεια εκλογών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΣΤΟ ΒΕΛΙΓΡΑΔΙ - Η ΕΚΤΕΛΕΣΗ

Ο καιμακάμης του Βελιγραδίου φυλάκισε τον Ρήγα και τους συντρόφους του στον Ατρόμητο Πύργο (Nabojšina Kula)⁹⁷, αυτοί δε παρέμειναν εδώ ενάμισι μήνα. Κατά το χρονικό αυτό διάστημα αποφασίστηκε και η τύχη τους. Ο καιμακάμης δεν θεώρησε σωστό να τους αποστείλει στην Κωνσταντινούπολη, γιατί οι δρόμοι την εποχή εκείνη δεν ήταν ασφαλείς λόγω της δράσης των διαφόρων ανεξέλεγκτων ενόπλων ομάδων· έτσι, υπήρχε φόβος οι συλληφθέντες να μπορέσουν κατά την πορεία τους να δραπετεύσουν⁹⁸.

97. Εφημερίδες "Grätzer Zeitung" της 6ης Ιουλίου 1798, αριθ. φύλλου 152, ανταπόκριση από το Σεμλίνο στις 21 Ιουνίου: "Διάφορες εφημερίδες έγραψαν ότι ένας από τους οκτώ Έλληνες κρατικούς [δηλαδή πολιτικούς] κρατούμενους, οι οποίοι μεταφέρθηκαν ήδη πριν από μερικούς μήνες από τη Βιέννη στο Βελιγράδι, αφέθηκε ήδη ελεύθερος. Μπορεί όμως κανείς να θεωρήσει βέβαιο, ότι αυτή η ειδηση δεν ευσταθεί διόλου. Οι οκτώ κρατικοί [δηλαδή πολιτικοί] κρατούμενοι βρίσκονται φυλακισμένοι και υπό αιυτηρή επιτήρηση στον Πύργο Neboisa, και, όπως λέγεται, δεν ανακρίθηκαν ακόμα κανονικά". Αντίθετα, όμως προς την ειδηση αυτή, ο κ. Δρ. Dušan J. Popović στο άρθρο του με τον τίτλο "Τουρκικές πηγές για τους χαίνοντούκους", που δημοσιεύτηκε στο περιοδικό "Brastvo", τ. 24, σ. 54 αναφέρει ότι ο Ρήγας ρίχτηκε στη φυλακή που βρισκόταν κάτω από την Πύλη του Διοικητή (Dizdar Kapija) στην πόλη του Βελιγραδίου (στη φυλακή του διοικητή της πόλης, η οποία, κατά πάσα πιθανότητα, βρισκόταν κάτω από την κύρια πύλη που οδηγούσε από τα περίχωρα στην πόλη). Επειδή η Πύλη του Διοικητή βρισκόταν προς τον ποταμό Σάβο (σήμερα Σου-Πύλη) και πλάι σ' αυτή ήταν το σπίτι του διοικητή, τότε πρέπει να πιστεύσουμε ότι εκεί βρισκόταν και η παραπάνω φυλακή. Βλ. επόμενη στη μελέτη μας "Οι προσπάθειες των Αυστριακών να καταλάβουν το Βελιγράδι" που δημοσιεύτηκε στο περιοδικό "Glas", τ. 98, όπου βρίσκεται συνημμένο το σχέδιο της πόλης του Βελιγραδίου του έτους 1787.
98. Εφημερίδες "Grätzer Zeitung" της 9ης Ιουνίου του 1798, αριθ. 130, ανταπόκριση από το Σρεμ (Syrmien) από 26 Μαΐου. Στην ανταπόκριση βρίσκεται

Η Υψηλή Πύλη πληροφορήθηκε την αποστολή των Ελλήνων αυτών, όπως φαίνεται, πρώτα από τον πρέσβυτο της στη Βιέννη και κατόπιν από τον Herbert. Ο Thugut έστειλε προς αυτόν μια περίληψη των πρακτικών των ανακοίνεων⁹⁹ και κατόπιν με ένα έγγραφό του τον πληροφόρησε για την αποστολή του Ρήγα και των συντρόφων του στο Βελιγράδι. Ταυτόχρονα ο Thugut έδωσε εντολή στον Αυστριακό αυτόν πρέσβυτο στην Κωνσταντινούπολη να ζητήσει από την Υψηλή Πύλη να επιβεβαιώσει την υποχρέωσή της για αμοιβαία ανταλλάγματα, να παραδώσει δηλαδή "όλους τους Αυστριακούς υπηκόους που θα προσπαθήσουν να βρουν άσυλο στην Τουρκία και από εκεί θα προβούν σε ενέργειες για την κατάλυση της τάξης και της ησυχίας της Αυστριακής Μοναρχίας"¹⁰⁰. Τότε ο Herbert γνωστοποίησε στον Ρείς Εφέντη (Υπουργό των Εξωτερικών της Τουρκίας) την παράδοση των συλληφθέντων Ελλήνων και ζήτησε από αυτόν επιβεβαίωση της εν λόγω συμφωνίας, τονίζοντάς του ότι είναι πολύ αναγκαία η αμοιβαία βοήθεια "για να εξαφανιστούν τα πολύ επικίνδυνα σπέρματα της Δημοκρατίας". Ο Ρείς Εφέντης εξέφρασε τις ευχαριστίες του για την τόσο μεγάλη υπηρεσία που προσφέρονταν στην Υψηλή Πύλη και πρόσθεσε ότι ο Τούρκος πρέσβυτος στη Βιέννη τον πληροφόρησε ήδη για την παράδοση των Ελλήνων· ταυτόχρονα ο Ρείς Εφέντης υπογράμμισε ότι για το θέμα της έγγραφης διαβεβαίωσης ή του ανταλλάγματος δεν θα υπάρξουν δυσκολίες. Με την ευκαιρία μιας συνομιλίας με τον διερμηνέα

το εξής χωρίο: "Οι οκτώ κρατικοί [δηλαδή πολιτικοί] Έλληνες κρατούμενοι, που παραδόθηκαν από την Αυλή μας, βρίσκονται ακόμα φυλακισμένοι στο Βελιγράδι και ο πασάς περιμένει πρώτα να λάβει διαταγές από την Κωνσταντινούπολη, οι οποίες θα πρέπει να φθάσουν μέχρι την επόμενη εβδομάδα. Πιστεύεται ωστόσο ότι οι κρατούμενοι θα παραμείνουν ακόμα περισσότερο στο Βελιγράδι, διότι οι δρόμοι είναι εξαιρετικά επικίνδυνοι εξαιτίας κακοποιών στοιχείων".

99. Ο Thugut προς τον Herbert, από 17 Απριλίου του 1798 (βλ. Α.Α.). [Λεγόνδ, Ανέκδοτα..., αρ. εγγράφου 17, σ. 114-127].

100. Ο Thugut προς τον Herbert, από 1 Μαΐου του 1798 (βλ. Α.Α.). [Λεγόνδ, Ανέκδοτα..., αρ. εγγράφου 23, σ. 136-147].

της Υψηλής Πύλης, Υψηλάντη, ο Herbert εξέφρασε την άποψη ότι στον πασά του Βελιγραδίου πρέπει να απαγορευτεί η εξέταση των φυλακισμένων Ελλήνων, να μεταφερθούν αυτοί από το Βελιγράδι στην Κωνσταντινούπολη και εκεί να παραδοθούν στον πατριάρχη "αρχηγόν όντα του έθνους, ιεράρχην συνετόν, πολέμιον των γαλλικών αρχών και είπερ τινά ενδιαφερόμενον υπέρ της συντηρήσεως της τάξεως", ο οποίος θα μπορούσε να χωρίσει από το πλήθος αυτών των αθώων ένα μικρό αριθμό των πραγματικά ενόχων. Η πρόταση αυτή άρεσε στον διερμηνέα, ο οποίος και υποσχέθηκε να την υλοποιήσει, αν φυσικά θα εξαρτιόταν από αυτόν¹⁰¹.

Όταν στην Υψηλή Πύλη έφτασε η είδηση για τη μεταφορά και την παράδοση του Ρήγα και των συντρόφων του στο Βελιγράδι, ο Ρεΐς Εφέντης και ο πανίσχυρος ευνοούμενος του σουλτάνου Γιουσούφ αγάς έδειξαν μεγάλη ικανοποίηση για τη συμπεριφορά της Αυλής της Βιέννης. Για να μπορέσει η Υψηλή Πύλη να αποφασίσει αμέσως για τα μέτρα που έπρεπε να παρθούν για τους παραπάνω Έλληνες και να δώσει ανάλογες εντολές στον καϊμακάμη του Βελιγραδίου, ζήτησε από τον διερμηνέα να μεταφράσει την περίληψη εκείνη των πρακτικών των ανακρίσεων που πήρε από την πρεσβεία της Αυστρίας¹⁰²(αλλά η μετάφραση να είναι πολύ σύντομη). Μετά από λίγες ημέρες η μετάφραση ήταν έτοιμη και ο Ρεΐς Εφέντης την διάβασε. Σε συνομιλία δε που είχε με τον Wallenbourg, διερμηνέα της αυστριακής πρεσβείας, εξέφρασε και πάλι τις ευχαριστίες του για τη μεγάλη υπηρεσία που πρόσφερε η Αυλή της Βιέννης στην Υψηλή Πύλη¹⁰³ και παρακάλεσε οι ευχαριστίες αυτές να διαβιβαστούν και προς τον Thugut¹⁰⁴. Δεν είπε όμως τίποτε το καθορισμένο για το αν

101. Έκθεση του Herbert, από 25 Μαΐου του 1798 (βλ. Λ.Λ.). [Λεγράνδ, Ανέκδοτα..., αρ. εγγράφου 26, σ. 150-157].

102. Ο Wallenbourg, διερμηνέας της αυστριακής πρεσβείας προς τον Herbert, από 31 Μαΐου του 1798 (βλ. Λ.Λ.). [Λεγράνδ, Ανέκδοτα..., αρ. εγγράφου 28, σ. 158-159].

103. Ο Wallenbourg προς τον Herbert, από 5 Ιουνίου του 1798 (βλ. Λ.Λ.), [δ. π. σ. 158-161].

104. Εντολή του Ιμπραΐμ Εφέντη, από 8 Ιουνίου του 1798 (βλ. Staatsarchiv, Turc.).

και τι αποφασίστηκε για την τύχη των συλληφθέντων Ελλήνων· ειπώθηκε μόνο ότι έχουν αποφασίσει να ενεργήσουν με μέτρο και περίσκεψη και ότι η περιληψη των πρακτικών των ανακρίσεων μεταφράστηκε στην τουρκική γλώσσα, για να μπορέσουν έτσι να βρουν το πιο κατάλληλο σχέδιο¹⁰⁵.

Η αβεβαιότητα αυτή έδωσε αφορμή να αρχίσουν να διαδίδονται διάφορες φήμες για τον Ρήγα και τους συντρόφους του που είχαν ριχτεί στη φυλακή, ενώ ο καιμακάμης ανέμενε εντολές από την Κωνσταντινούπολη για την τύχη τους. Ένα μήνα μετά την άφιξη τους στο Βελιγράδι διαδόθηκε ότι ένας απ' αυτούς απελευθερώθηκε και ότι υπάρχουν ελπίδες να αφεθούν ελεύθεροι και οι υπόλοιποι¹⁰⁶. Δέκα ημέρες άμας αργότερα οι εφημερίδες ανακοίνωσαν ότι η είδηση αυτή είναι αβάσιμη, ότι οι οκτώ "κρατικοί υπόδικοι" βρίσκονται στην αυστηρή φυλακή του "Ατρόμητου Πύργου" και ότι ακόμη δεν έχουν ανακριθεί κανονικά¹⁰⁷. Έξι δε ημέρες μετά από αυτό διαδόθηκε ξανά ότι οι παραπάνω Έλληνες δεν βρίσκονται πλέον στις φυλακές, αλλά δραπέτευσαν και σώθηκαν¹⁰⁸. Άλλα η είδηση

105. Έκθεση Herbert, από 9 Ιουνίου του 1798 ((βλ. Staatsarchiv, Turc.).

106. Εφημερίδες "Grätzer Zeitung" της 18ης Ιουνίου του 1798, αριθ. 137. Από άποψη χρόνου και τόπου η ανταπόκριση έχει ως εξής: *Τουρκικά σύνορα, 10 Ιουνίου*. Το τμήμα της ανταπόκρισης, που αφορά τους Έλληνες, περιλαμβάνει τα κάτωθι: "Ένας από τους οκτώ Έλληνες κρατικούς [δηλαδή πολιτικούς] κρατούμενος που μεταφέρθηκαν στο Βελιγράδι αφέθηκε ήδη ελεύθερος· εκφράζεται επίσης η ελπίδα ότι και οι υπόλοιποι επτά θα ανακτήσουν την ελευθερία τους, αν και ο Τάταρος που στάλθηκε στην Κωνσταντινούπολη για να παραλάβει διαταγές έχει ήδη επιστρέψει αλλά το περιεχόμενο των διαταγών σχετικά με αυτό το θέμα δεν είναι γνωστό".

107. Εφημερίδες "Grätzer Zeitung", από 6 Ιουλίου του 1798.

108. "Grätzer Zeitung", από 10 Ιουλίου του 1798, αριθ. 155: "Σεμλίνο, 27 Ιουνίου. - Οι συλληφθέντες στη Βιέννη και παραδοθέντες στο Βελιγράδι κρατικοί [πολιτικοί] κρατούμενοι δε βρίσκονται πλέον στο Βελιγράδι. Ο χώρος στον οποίο ήταν φυλακισμένοι είναι πιτσιλισμένος με πολύ αίμα. Αρχικά ειπώθηκε ότι εκτελέστηκαν όλοι, αλλά μερικά καλύτερα πληροφορημένα άτομα υποστηρίζουν, ότι σώθηκαν δραπετεύοντας. Αυτή η άποψη γίνεται ακόμα πιο πειστική, καθώς είναι σίγουρο, ότι είχαν προσφερθεί μεγάλα ποσά, προκειμένου να ελευθερωθούν οι κρατούμενοι· καθώς αυτό δεν επιτεύχθηκε δια της σωστής οδού, κατέψυγαν [όσοι ήθελαν να τους ελευθερώσουν] στην πονηριά, πράγμα που δεν είναι καθόλου δύσκολο στο

αυτή, όπως θα δούμε, διοχετεύτηκε επίτηδες, για να αποκρυψεί η καταστροφή τους¹⁰⁹.

τουρκικό ιράτος, όταν μπορεί κανείς να χρηματίσει κάποιους από τους κατώτερους. Σε μερικές μέρες η κατάσταση θα γίνει προφανώς γνωστή με μεγαλύτερη ακρίβεια και δεν θα παραλείψουμε να πληροφορήσουμε σχετικά".

109. Σχετικά με τη φυλακιση του Ρήγα και των συντρόφων του στο Βελιγράδι υπάρχουν ορισμένες επεμβάσεις προς όφελός τους. Ορισμένοι ιστορικοί αναφέρουν ότι ο πασάς του Βελιγραδίου δεν τολμούσε να στελει τον Ρήγα και τους συντρόφους του στην Κωνσταντινούπολη, γιατί ο Πασβάνογλου, ο φιλός του Ρήγα, κρατούσε στα χέρια του τις προσβάσεις προς τον Δούναβη και τους δρόμους που περνούσαν από τα Βαλκάνια, και ότι ο Αλή πασάς των Ιωαννίνων έστειλε απεσταλμένο του στο Βελιγράδι, για να ενδιαφερθεί για τον Ρήγα· αλλά όλες αυτές οι προσπάθειες για σωτηρία ερεθίσαν ακόμη περισσότερο τον πασά του Βελιγραδίου, ο οποίος και έσπευσε να προβεί στον αφανισμό τους. Στον Αλή πασά δόθηκε η απάντηση ότι το αίτημά του με ευχαρίστηση θα εκπληρωνόταν αρκεί μόνο οι εν λόγω κρατούμενοι να βρίσκονταν στη ζωή (βλ. Mendelssohn-Bartholdy, τ. 1, σ. 74. Hertzberg, τ. 3. σ. 302). Ο Svet. Nikolajević, Ο Ρήγας Φεραίος, σ. 11, ισχυρίζεται ότι ο Πασβάνογλου, ακούγοντας για την τύχη του Ρήγα και αναμένοντας ότι θα αποστολεί στην Κωνσταντινούπολη μέσω χερσαίου δρόμου, κατέλαβε τους δρόμους και τα στενά της οροσειράς του Αίμου με τον σκοπό να τον απελευθερώσει κατά τη μεταφορά του. Τα ίδια γράφει και η Edmonds, σ. 89-90. Σύμφωνα με μια παραλλαγή, ένας πράκτορας του πρώην ηγεμόνα της Βλαχίας Αλ. Υψηλάντη προσπάθησε να δωροδοκήσει την τουρκική διοικηση του Βελιγραδίου· συγκεκριμένα, πρόσφερε στον πασά της πόλης αυτής 150.000 φράγκα ως λύτρα απελευθερώσεως του Ρήγα (βλ. Mendelssohn-Bartholdy, τ. 1, σ. 74. Edmonds, σ. 87). Στο διάστημα όμως κατά το οποίο ο Ρήγας και οι σύντροφοί του βρίσκονταν στη φυλακή του Βελιγραδίου, ο Πασβάνογλου δεν ήταν κυρίαρχος ούτε των προσβάσεων προς τον Δούναβη ούτε των δρόμων και των στενών γύρω από την οροσειρά του Αίμου· ο πασάς δηλαδή αυτός από τον Απρίλιο του 1798 ως το φθινόπωρο του ίδιου έτους πολιορκούνταν στο Βιδίνι -από ξηρά και από την πλευρά του ποταμού- από τις δυνάμεις του σουλτάνου, με τις οποίες συνέπρατταν με τα στρατεύματά τους, εκτός από τους άλλους, ο πασάς του Βελιγραδίου Χατζή Μουσταφάς και ο Αλή πασάς των Ιωαννίνων· από την πόλη δε του Βιδίνου ο Πασβάνογλου διεξήγε εναντίον όλων αυτών αδιάκοπους αγώνες, προβαίνοντας σε επιθέσεις από την παραπάνω πόλη, από τις οποίες οι πιο σκληρές ήταν εκείνες που έγιναν το Μάιο και τον Ιούνιο, τον χρόνο δηλαδή ακριβώς που ο Ρήγας και οι σύντροφοί του βρίσκονταν στη φυλακή (βλ. για τους αγώνες αυτούς: Novaković, Η Τουρκική Αυτοκρατορία, σ. 363. Διεξοδικότερα θα ασχολη-

Και ενώ διαδίδονταν οι φήμες αυτές για τον Ρήγα και τους συντρόφους του, είχε ήδη λυθεί το ζήτημα της τύχης τους. Το φιρμάνι της Υψηλής Πύλης για το ζήτημα αυτό έφθασε στο Βελιγράδι τις ημέρες ακριβώς εκείνες που είχε διαψευστεί η είδηση για τη σωτηρία τους (γύρω στις 21 Ιουνίου). Σύμφωνα με μια σύγχρονη έκθεση, λίγο μετά το παραπάνω φιρμάνι, τη νύχτα της 24ης Ιουνίου, τον Ρήγα και τους συντρόφους του τους έπνιξαν μέσα στη φυλακή κάτω από μεγάλη μυστικότητα. Μετά τη δολοφονία ο καϊμακάμης άφησε να διαδοθεί ότι αυτοί δραπέτευσαν από τη φυλακή και ότι έστειλε προς καταδίωξή τους άνδρες σε όλες τις κύριες οδικές αρτηρίες¹¹⁰. Η φήμη για τη δραπέτευσή τους διατηρούνταν με πείσμα στην τότε κοινή γνώμη. Τρεις ημέρες μετά τη δολοφονία τους έχουμε μια ανταπόκριση από το Σεμλίνο, στην οποία αναφερόταν ότι η φυλακή τους βρέθηκε να έχει παραβιαστεί και τα κελιά τους ήταν πλημμυρισμένα με αίμα: ότι στην αρχή ειπώθηκε ότι όλοι τους δολοφονήθηκαν, αλλά καλά πληροφορημένοι άνθρωποι ισχυρίζονται ότι δραπέτευσαν και σώθηκαν: ότι η δεύτερη αυτή παραλλαγή είναι περισσότερο πιστευτή και για άλλους λόγους, αλλά και γιατί για την εξαγορά τους προσφέρθηκαν 150.000 γρόσια: επειδή όμως η δουλειά αυτή δεν μπορούσε να γίνει φανερά, κατέφυγαν στους νεότερους υπαλλήλους, τους οποίους και εξαγγράσαν¹¹¹. Και αμέσως έπειτα α-

θούμε με το θέμα σε άλλη περίπτωση). Κατά συνέπεια, η επέμβαση του Πασβάνογλου προς σωτηρία του Ρήγα δεν φαίνεται πιθανή. Από την άλπρος σωτηρία του Ρήγα δεν φαίνεται πιθανή. Από την άλλη πλευρά, ο Άλης πασάς με τον στρατό του συμμετείχε ενεργά στους αγώνες εναντίον του Πασβάνογλου και υφίστατο μεγάλες ήττες. Κάτω, λοιπόν, από τέτοιες συνθήκες, είναι πολύ δύσκολο να πιστεύσει κανείς ότι ο πασάς των Ιωαννίνων είχε γενικά διάθεση να προβεί σε ενέργειες για τη σωτηρία του Ρήγα. Οι παραλλαγές σχετικά με τις προσπάθειες να δωροδοκήσουν τους Τούρκους υπαλλήλους αναφέρονται και σε ορισμένες ανταποκρίσεις εφημερίδων, αλλά δεν μπορεί κανείς να επισημάνει την προέλευση της φήμης αυτής.

110. Ο συνταγματάρχης Schertz, διοικητής της Στρατιωτικής Διοίκησης του Σεμλίνου, προς τον Geneupe, από 28 Ιουνίου του 1798 (βλ. Α. Α.) [Λεγοάνδ, Ανέκδοτα..., αρ. εγγράφου 32, σ. 164-167]. Σχετικά με την ημερομηνία του στραγγαλισμού βλ. στο Παράρτημα, όπου υπάρχει έκθεση της Γενικής Διοίκησης του Μπανάτου, από 29 Ιουνίου του 1798.

111. "Grätzer Zeitung", από 10 Ιουλίου του 1798.

πό δύο ημέρες, σε μια νέα ανταπόκριση από το Σεμλίνο, υποστηριζόταν ότι χωρίς καμιά αμφιβολία οι οκτώ αυτοί Έλληνες διασώθηκαν με τη φυγή τους από τη φυλακή του Βελιγραδίου, αφού οι φίλοι τους κατέβαλαν για την εξαγορά τους 150.000 γρόσια· επίσης, ότι ο πασάς του Βελιγραδίου, εξαιτίας του πράγματος αυτού, βρίσκεται σε πολύ δύσκολη κατάσταση, γιατί γνωρίζει εκ των πρότερων ότι το Διβάνι θα επιρρίψει όλη την ευθύνη σ' αυτόν, μολονότι ο εν λόγω πασάς έκανε τα πάντα για να φυλάσσονται οι Έλληνες υπόδικοι καλά στη φυλακή και ότι αμέσως μετά τη δραπέτευσή τους παρακάλεσε τον διοικητή του Σεμλίνου να ενισχύσει τις φρουρές κατά μήκος των συνόρων, από την άλλη δε πλευρά έστειλε προς όλες τις κατευθύνσεις ιππείς για να τους κυνηγήσουν και να τους συλλάβουν, υποσχόμενος μεγάλη αμοιβή σε εκείνους που θα μπορέσουν να συλλάβουν και να οδηγήσουν μπροστά του, τουλάχιστον έναν από τους δράστες.¹¹² Όπως βλέπουμε, οι ανταποκρίσεις των αρθρογράφων συμπληρώνουν εκείνα που αναφέρει ο διοικητής του Σεμλίνου στην υπηρεσιακή του έκθεση.

Για τον τρόπο θανατώσεως του Ρήγα υπάρχουν επίσης διαφορετικές παραλλαγές. Στην πρώτη θέση βρίσκεται η παραπάνω αυστριακή έκθεση, η οποία αναφέρει ότι τον Ρήγα και τους συντρόφους του τους αποκεφάλισαν μυστικά τη νύχτα. Το στοιχείο αυτό,

112. "Grätzer Zeitung" της 13ης Ιουλίου του 1798, αριθμ. 158: Ανταπόκριση από το Σεμλίνο με ημερομηνία 29 Ιουνίου. Το κείμενο δε έχει ως εξής: "Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι οι οκτώ Έλληνες κρατικοί [Ιτολιτικοί] κρατούμενοι σώθηκαν δραπετεύοντας από τη φυλακή τους στο Βελιγράδι. Οι φίλοι τους προσέφεραν 150.00 πιάστρα για την απελευθέρωσή τους· αφότου όμως δεν μπόρεσαν να την επιτύχουν κατέψυγαν στον προδοτικό χρηματισμό. Ο πασάς του Βελιγραδίου βρίσκεται σε εξαιρετική αμηχανία εξαιτίας αυτού του περιστατικού, γιατί γνωρίζει εκ των προτέρων, ότι η Πύλη θα τον θεωρήσει υπεύθυνο, παρόλο που εκείνος από τη μεριά του έκανε ότι ήταν δυνατό για να κρατήσει τους εγκληματίες υπό αυτοτροχή και ασφαλή φιλαξή. Αμέσως μετά την απόδρασή τους, ο πασάς παρακάλεσε τον εδώ Διοικητή να παρακολουθεί στενά όλη τη συνοριακή γραμμή. Ο Διοικητής του Βελιγραδίου, από την άλλη, έστειλε προς όλες τις κατευθύνσεις ιππείς για τη σύλληψή τους και υποσχέθηκε υψηλή αμοιβή για όποιον συλλάβει έστω και έναν".

που είναι από χρονολογική άποψη το αρχαιότερο, είναι δηλαδή πολύ κοντά στα γεγονότα, και προέρχεται από πηγές που μπόρεσαν να είναι καλά πληροφορημένες, από πηγές άλλωστε που είχαν υποχρέωση να στηρίζονται σε αξιόπιστες ειδήσεις. Σύμφωνα με παραλλαγή, του οπαδούς του Ρήγα τους έριξαν στον Δούναβη και τους έπνιξαν, τον Ρήγα δε, αφού έλυσε τις αλυσίδες τις οποίες θέλησαν να του περάσουν και αφού έριξε με το πόδι κάτω τον πρώτο δεσμοφύλακα που θέλησε να τον πλησιάσει, τον σκότωσαν με τουφέκι έπειτα από διαταγή του πασά. Οι τελευταίες λέξεις, που είπε ήταν: “Ετσι πεθαίνουν τα παλληκάρια· εγώ όμως έσπειρα και θα έλθει η στιγμή που ο λαός μου θα δρέψει τους πλούσιους καρπούς της σπιράς μου”¹¹³. Στη μέση των δύο αυτών παραλλαγών βρίσκεται μια τρίτη, την οποία σημείωσε ο σύγχρονος του Ρήγα, ο Έλληνας Περοριβός: σύμφωνα με την παραλλαγή αυτή, τους συντρόφους του Ρήγα τους έπνιξαν στον Δούναβη, ο δε Ρήγας φονεύτηκε στο φρούριο με τουφέκι και το πτώμα του το έριξαν κατόπιν στον Δούναβη¹¹⁴. Παρόμοια με την παραλλαγή αυτή είναι μια τέταρτη, την οποία ανακοίνωσε ο Νικολάγιεβιτς: πρόκειται για τη διήγηση κάποιου γέροντος Τούρκου που ισχυριζόταν ότι ήταν δεσμοφύλακας του Ρήγα και των συντρόφων του, την οποία σημείωσε ο Έλληνας γλύπτης Κόσσος* στο Βελιγράδι. Ο Τούρκος αυτός διηγήθηκε τα εξής: “Δύθηκε διαταγή σε δύο δήμιους να φονεύσουν έξι από την πύλη έναν - έναν τους δειμένους συντρόφους του. Όταν ήρθε η σειρά του Ρήγα ο σύντροφός του είχε την ανοησία να λύσει από τα δεσμά το δεξί χέρι και να αφήσει σ’ αυτό έναν κρίκο της αλυσίδας. Όταν έσκυψε να του λύσει και το ένα πόδι, ο Ρήγας με μια γροθιά του δεξιού χεριού του τον έριξε κάτω και τον άφησε νε-

113. Mendelssohn-Bartholdy, τ. 1, σ. 74. Hertzberg, τ. 3, σ. 302.

114. Nikolajevic, *Ρήγας Φεραίος*, σ. 12

* [Ιωάννης Κόσσος, (1822 - 1873), φιλοτέχνησε τον ανδριάντα του Ρήγα Βελεστινλή που βρίσκεται στο Κεντρικό Κτίριο του Πανεπιστημίου Αθηνών, δωρεά του Γεωργίου Αβέρωφ· τα αποκαλυπτήρια έγιναν το 1871. Βλ. Η. Γ. Μυκονιάτης, «Οι ανδριάντες του Ρήγα και του Γρηγορίου Ε΄ στα Προπύλαια του Πανεπιστημίου της Αθήνας και το πρώτο κοινό τους», *Ελληνικά τόμ.* 33, 1984, σελ. 355 - 370].

κρό επιτόπου. Εγώ φοβήθηκα και έτρεξα να ανακοινώσω το συμβάν στον διοικητή της πόλυς, αυτός δε έστειλε αμέσως έναν στρατιώτη να φονεύσει τον Ρήγα από μακριά με τουφέκι¹¹⁵. Η πέμπτη παραλλαγή διαφέρει από τις προηγούμενες· και η παραλλαγή αυτή βρίσκεται στον Nikolajević με το εξής περιεχόμενο: "Μία εκτενέστερη ανταπόκριση από το Σεμλίνο, τυπωμένη στις εφημερίδες των Αψβούργων τον Ιούνιο του έτους αυτού, διέλυσε κάθε αμφιβολία για την τύχη του μεγάλου Έλληνα πατριώτη. Όλο το Σεμλίνο βγήκε στο νησί εκείνο, που βρισκόταν απέναντι από την πόλη, και υπήρξε αυτόπτης μάρτυρας, όταν ο Ρήγας φονεύτηκε με τουφέκι στον Δούναβη"¹¹⁶. Η έκτη παραλλαγή, πολύ διαδεδομένη, είναι εκείνη που σημείωσε ο Pirh και σύμφωνα με την οποία τον Ρήγα τον εκτέλεσαν με πριόνι στην άνω πόλη¹¹⁷.

Οι πολλές και διαφορετικές αυτές παραλλαγές προέρχονται αναμφίβολα από το γεγονός ότι η εκτέλεση του Ρήγα και των συντρόφων του έγινε, όπως είδαμε, με μυστικό τρόπο και επισκιάστηκε από τις διηγήσεις για τη δραπέτευσή τους από τη φυλακή· και όταν τελικά έγινε γνωστό ότι εκτελέστηκαν, τότε άρχισαν να κυκλοφορούν διάφορες φήμες για τον τρόπο του θανάτου τους. Η δεύτερη και η τρίτη παραλλαγή δεν βρίσκονται σε αντίθεση με τις επίσημες αυστριακές πληροφορίες, γιατί, και σύμφωνα με αυτές, τα πάντα ήταν δυνατόν να γίνουν στη φυλακή, δηλαδή κρυφά. Γι' αυτό ο καιϊμακάκης του Βελιγραδίου άφησε να διαδοθεί η φήμη ότι οι φυλακισμένοι Έλληνες δραπέτευσαν από τη φυλακή - και ότι έστειλε προς καταδίωξη τους στρατιώτες - φήμη που πράγματι έγινε πιστευτή. Η τέταρτη και η πέμπτη δύμως παραλλαγή παρουσιάζουν την παραπάνω εκτέλεση ότι έγινε κατά το μάλλον ή ήπτον φανερά. Τούτο φαίνεται και στη διήγηση του γέροντος Τούρκου (που τοποθετείται χρονολογικά 63 ολόκληρα χρόνια αργότερα!), αλλά και ακόμη περισσότερο στη διήγηση ότι οι εν λόγω Έλληνες φονεύτηκαν μπροστά σε όλους τους κατοίκους του Σεμλίνου. Στο μεταξύ, έπειτα από μια τέτοια δημόσια εκτέλεση, κανείς, σύτε ο ίδιος

115. Bl. Nikolajević, δ. π, σ. 12.

116. Nikolajević, *Ρήγας Φεραίος*, σ. 11.

117. Pirh, *περιήγηση ανά τη Σερβία το έτος 1829*, σσ. 18-19.

ο καιϊμακάκης του Βελιγραδίου, δεν θα είχε το θάρρος να στείλει στρατιώτες, για να καταδιώξουν τους "δραπετεύσαντες" Έλληνες.

Εκτός απ' αυτό, η παραλλαγή ότι οι κάτοικοι του Σεμλίνου υπήρξαν αυτόπτες μάρτυρες της εκτέλεσης του Ρήγα είναι πολύ προβληματική. Ο Nikolajević, ο οποίος την αναφέρει, παραπέμπει σε "μια εκτενέστερη ανταπόκριση από το Σεμλίνο, που τυπωθηκε στην Αψβούργικη εφημερίδα τον μήνα Ιούνιο το έτος εκείνο, δηλαδή το 1798, κυκλοφορούσε με τίτλο "Neueste Weltkunde" στο Tübingen και αργότερα άλλαξε ονομασία και πέρασε στο Αμβούργο - πράγματι δημοσίευσε τον Ιούνιο μια ανταπόκριση για την εκτέλεση των Ελλήνων· αλλά η ανταπόκριση αυτή είναι εκείνη, που αναφέραμε παραπάνω και η οποία αναφέρει τη βίαιη παραβίαση της φυλακής και για την πιθανή εκτέλεση των Ελλήνων. Εκεί, λοιπόν, δεν αναφέρεται ως σίγουρο ότι οι εν λόγω φυλακισμένοι θανατώθηκαν. Για την εκτέλεσή τους δε ενώπιον όλων των κατοίκων του Σεμλίνου δεν υπάρχει ούτε λέξη. Αντίθετα, δέκα ημέρες αργότερα οι ίδιες εφημερίδες δημοσίευσαν μια σύντομη ανταπόκριση για τον θάνατό τους: σύμφωνα με τη μαρτυρία αυτή, μερικοί από τους παραπάνω Έλληνες πνίγηκαν κατά τη φυγή τους¹¹⁸. Μετά απ' αυτό, στις εν λόγω εφημερίδες δεν αναφέρεται τίποτε για τον Ρήγα και την τύχη του. Η παραλλαγή για τον θάνατό του με πριόνι παρουσιάστηκε, κατά πάσα πιθανότητα, αργότερα· αν η παραλλαγή αυτή δεν ανταποκρίνεται στα πράγματα, τότε πρέπει να δεχτούμε ότι δημιουργήθηκε λόγω της μυστικότητας, κάτω από την οποία η εκτέλεση αυτή έλαβε χώρα. Άλλωστε, η παραπάνω παραλλαγή είναι πάρα πολύ κοντά στην αλήθεια. Είναι πιθανόν όμως τα πτώματα των θανατωθέντων Ελλήνων να ρίχτηκαν στον Δουναβή και απ' εδώ έλκει την προέλευσή της η παραλλαγή εκείνη ότι ο πασάς του Βελιγραδίου, δηλαδή ο καιϊμακάκης, τους έπνιξε στον παραπάνω ποταμό.

118. "Neueste Weltkunde", από 29 Ιουλίου του 1798, αριθ. 210, όπου αναφέρεται: "Τουρκία. - Μερικοί από τους Έλληνες που δραπέτευσαν από τη φυλακή τους στο Βελιγράδι μάλλον πνίγηκαν κατά την απόδρασή τους".

Οι Σέρβοι για το σχέδιο του Ρήγα

Για την ερμηνεία των σχεδίων του Ρήγα και τις αντιλήψεις του για τα Βαλκανικά προβλήματα επικρατούν σε εμάς γενικά οι απόψεις που διατύπωσαν οι Svet. Nikolajević και Sr. J. Stojkonić. Σύμφωνα με τον Nikolajević, τον Ρήγα πρέπει να τον δούμε σαν πρώτο μεγάλο Βαλκάνιο, ο οποίος στο επαναστατικό του πρόγραμμα οδηγήθηκε από την ιδέα για τον σχεδιασμό μιας βαλκανικής ένωσης που θα είχε σαν αρχή "τα Βαλκάνια στους Βαλκανικούς λαούς". Σκοπός της ένωσης αυτής ήταν η απελευθέρωση των χριστιανών της Βαλκανικής από την τουρκική εξουσία και η απόκτηση της ελευθερίας τους "μέσα στην οποία κάθε φυλή, θα μπορούσε να ζει σύμφωνα με τη θρησκεία του και τον δικό του τρόπο". Στην υλοποίηση του προγράμματος αυτού επρόκειτο να προσφέρουν πολλά οι σχέσεις του Ρήγα με τους πασάδες της Υψηλής Πύλης, κύριος όμως αρωγός στον αγώνα για ανεξαρτησία θα ήταν η Γαλλία. Στη Ρωσία ο Ρήγας δεν έτρεφε καμία ελπίδα, εξ αιτίας των ατομικιστικών της σχεδίων, που περιείχε η πολιτική για την Ανατολή. Η πραγματοποίηση των σκοπών του Ρήγα θα έφερνε την καταστροφή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και πάνω στα ερεύπια της οι διάφοροι λαοί θα ενώνονταν και θα ζούσαν ελεύθεροι και ανεξάρτητοι¹¹⁹. Ο Stojkonić συνδέει το όνομα του Ρήγα με την Ελεύθερη Στοά στο Βελιγράδι. Σύμφωνα με αυτόν, ο Ρήγας ήταν "η ψυχή των τότε κινήσεων για την απελευθέρωση των χριστιανών που ζούσαν κάτω από τον οθωμανικό ζυγό και αναμφίβολα ο υποκινητής των προσπαθειών που καταβάλλονταν στο παράρτημα του Βελιγραδίου, το οποίο είχε και έναν ιδιαίτερο σκοπό: τον αγώνα εναντίον των γιανιτσάρων... Διακατεχόμενος από την ιδέα της καθολικής επανάστασης και απελευθέρωσης των Βαλκανικών λαών ο Ρήγας έτρεχε διαρκώς από το Βελιγράδι στο Βινίδι και στο Βουκουρέστι, από το άκρο της Βαλκανικής ως το άλλο, διατηρούσε επαφές και προετοίμαζε το έδαιφος για την πραγματοποίηση του ιδεώδους του. Στη ζωή και στην πατριωτική δράση του Ρήγα αντι-

119. Nikolajević, *Ρήγας Φεραίος*, σ. 16.

καθρεφτίζεται και η εργασία της τότε Ελεύθερης Στοάς στο Βελιγράδι και στα Βαλκάνια¹²⁰.

Ο Nikolajević στήριξε την άποψή του γενικά στην ποίηση του Ρήγα και κυρίως στον πατριωτικό του ύμνο, που μας είναι γνωστός και ως "Θούριος", και τούτο, γιατί δεν είχε στοιχεία για την επαναστατική του δράση. Εδώ ακριβώς οφείλεται και η υπερβολική του εκτίμηση των ιδεών του Ρήγα για κοινή δράση των βολκανικών λαών. Το σχέδιο όμως του Ρήγα για το επαναστατικό ξεσήκωμα προβλέπει κίνημα μόνο στους Έλληνες: με ποιόν όμως τρόπο θα κερδίζοταν το κίνημα αυτό και από τους υπόλοιπους χριστιανούς της Βαλκανικής και πώς θα ξεσπούσε η επανάσταση σε αυτούς, από τα έγγραφα των ανακρίσεων δεν φαίνεται τίποτε με σαφήνεια. Για την ερμηνεία των σχέσεων του Ρήγα με την Ελεύθερη Στοά, τις οποίες ο Stojković, χρειάζονται αξιόπιστα στοιχεία, ο εν λόγω όμως ερευνητής δεν παραθέτει ούτε ένα και γι' αυτό είμαστε υποχρεωμένοι να στηριζόμαστε μόνο στα λόγια του. Ο Stojković θεωρεί τον Ρήγα πρωταγωνιστή της δράσης του παραρτήματος του Βελιγραδίου, αυτό δε ανταποκρίνεται και στον ισχυρισμό του ότι ο Ρήγας "αδιάκοπα έτρεχε από το Βελιγράδι ως το Βιδίνι και το Βουκουρέστι". Στην πραγματικότητα, γι' αυτό "το αδιάκοπο τρέξιμο δεν είναι τίποτε γνωστό, ο δε Ρήγας κατά πάσα πιθανότητα ήρθε στο Βελιγράδι για πρώτη φορά τότε, όταν οι αυστριακές αρχές τον παρέδωσαν στον καϊμακάμη του Βελιγραδίου"¹²¹.

Για τη σωστή κατανόηση των αντιλήψεων του Ρήγα και την εκτίμηση των σχεδίων του, πρέπει να ληφθούν υπόψη οι εξής βασικές πηγές: η Χάρτα της Ελλάδας και το μανιφέστο του, γιατί στην πρώτη διαφαίνεται το επαναστατικό του πρόγραμμα, στη

120. Sr. J. Stojković, *Ελεύθερη Στοά* (έκδ. 3), σ. 160.

121. Το ίδιο λανθασμένος είναι και ο ισχυρισμός του Stojković, που περιλαμβάνεται στην παραπάνω μελέτη του, σ. 162, και η οποία έχει ως εξής: "Ο Μουσταφά παιάς και ο Ρήγας... άφησαν καλές αναμνήσεις... Και οι δύο τους φονεύτηκαν από τους τρομοκράτες νταήδες". Όπως όμως είναι γνωστό, οι νταήδες εμφανίζονται στο Βελιγράδι αρκετό χρόνο μετά τον θάνατο του Ρήγα και κατά συνέπεια δεν υπήρχε καμιά δυνατότητα ο Ρήγας να φονευτεί από τους νταήδες.

δεύτερη δε πηγή περιλαμβάνεται ολόκληρο το Σύνταγμα που προορίζοταν για το νέο κράτος που σκόπευε να δημιουργήσει. Σύμφωνα με τη Χάρτα του, η ευρωπαϊκή Ελλάδα, όπως είδαμε, θα περιλάμβανε όλη τη Βαλκανική Χερσόνησο χωρίς τη Δαλματία και μαζί και τη Βλαχία και μέρος της Μολδαβίας: τέτοιο δε μετακινούμενο βρόχειο σύνορο δεν είχε το Βυζάντιο ούτε κατά την πιο ένδοξη εποχή του. Με τη Χάρτα της Ελλάδας ο Ρήγας έλεγε στους συμπατριώτες του τέτοια περίπου: "Ο εκτενής αυτός χώρος, αυτά τα δρη, αυτοί οι ποταμοί, αυτές οι θάλασσες, αυτοί οι λόφοι, αυτοί οι κόλποι, αυτά τα νησιά, αυτές οι πόλεις με τα περίφημα ονόματα, όλα είναι ελληνικά". Αυτά τα σχέδια των πόλεων και των μαχών είναι μέρη που ζούσαν οι Έλληνες, οι πατέρες σας, όπου πολέμησαν και τα κατέστησαν αθάνατα με το πνεύμα και τα όπλα τους"¹²². Το ότι το πιο μεγάλο μέρος το είχαν καταλάβει ήδη από πολύ παλαιά λαοί που δεν ήταν Έλληνες, από τους οποίους ορισμένοι, όπως π.χ. Οι Σέρβοι, οι Βούλγαροι, καθώς και οι κάτοικοι της Βοσνίας, κατά τη διάρκεια σχεδόν όλου του Μεσαίωνα είχαν δικά τους κράτη και μάλιστα αρκετές φορές ισχυρά και πολύ αξιόλογα, για τα οποία ο λαός διαφύλαξε μεγάλες παραδόσεις.

Η τοιαύτη αντιληψη του Βαλκανικού Προβλήματος, όπως παρουσιάζεται στη Χάρτα του Ρήγα, συμπληρώθηκε κατάλληλα με το Σύνταγμά του, το οποίο είχε ετοιμαστεί για το νέο κράτος: για τη δημιουργία δε του κράτους αυτού είχαν κληθεί να συμμετάσχουν στον αγώνα όλοι οι βαλκανικοί λαοί, αλλά και οι στασιαστές του σουλτάνου. Όπως είδαμε, σύμφωνα με το Σύνταγμα αυτό, το όνομα του νέου κράτους θα ήταν ελληνικό^{**} και τον κεντρικό πυρήνα του θα α-

122. Driault - kherither, τ. 1, σσ. 116-117.

* [Η διατυπωθείσα θέση, ότι ο Ρήγας θεωρούσε ως Ελλάδα όλον τον χώρο της Χάρτας του σημιζεται μάλλον στον τίτλο της Χάρτας, τον οποίο όμως ανέγραψε πιθανότατα για να λάβει από τη λογοκρισία της αυστριακής αστυνομίας την άδεια εκτυπώσεως της και να αποκρύψει έτοι τους πραγματικούς σκοπούς της έκδοσής της, που ήταν η χρησιμοποίησή της ως πολιτικού χάρτη του κράτους του. Βλ. προηγουμένο σχόλιο σελ. 45. [Σημ. επιμ.]).]

** [Στο δημοκρατικό του κράτος ο Ρήγας έδωσε την επωνυμία "Ελληνική Δημοκρατία", χρησιμοποιώντας το πολιτικό πρότυπο του πολιτισμού των κλασσι-

ποτελούσαν οι Ἑλληνες· στην ελληνική γλώσσα θα γράφονταν όλοι οι νόμοι· η ελληνική γλώσσα θα ίσχυε ως επίσημη γλώσσα σε όλο το κράτος, η γλώσσα* δε αυτή θα χρησιμευει και κατά τη διδασκαλία σε όλα τα σχολεία. Οι υπόλοιποι λαοί δεν θα είχαν δικά τους εθνικά κράτη, αλλά θα αποτελούσαν συνθετικά τμήματα του πληθυσμού της Ελλάδας. Ενδιαφέρον είναι ότι στο Σύνταγμα αυτό - τουλάχιστον στα τμήματα που σώθηκαν ανάμεσα στα ανακριτικά έγγραφα - δεν γίνεται καθόλου λόγος για τους Σέρβους ως λαό, μολονότι τα σύνορα του νέου κράτους προβλέπονταν ως τον Δούναβη, τον Σάββο και τον Ούννα και μολονότι στον "Θούριο" του Ρήγα καλούνται οι Σέρβοι, και μάλιστα δύο φορές, στον αγώνα για την ελευθερία. Το κράτος αυτό, όπως το φαντάστηκε ο Ρήγας, πολύ λίγη ομοιότητα είχε προς μια Βαλκανική Ένωση· στην ουσία, υπενθύμιζε περισσότερο την επανιδρυθείσα Ελληνική Αυτοκρατορία, όπως την είχε οραματιστεί στο "ελληνικό σχέδιο" της η τσαρίνα Αικατερίνη Β', αλλά αρκετά βελτιωμένη ως προς τις δημοκρατικές διαδικασίες, παρά με

κάν χρόνων της αρχαίας Ελλάδος, μοναδικό στην ιστορία των αιώνων και στις παραδόσεις των λαών. Επί πλέον η άποψη του Πάντελιτς ότι "τον κεντρικό πυρήνα του νέου κράτους θα αποτελούσαν οι Ἑλληνες" δεν ευσταθεί, διότι οι Ἑλληνες αποτελούσαν μικρή μειοψηφεία στους πολυπληθείς πληθυσμούς της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, την οποία θα αντικατατούσε το κράτος του Ρήγα. Αντίθετα, οι Ἑλληνες ως μικρό πληθυσμιακά σύνολο θα είχαν μικρή αντιπροσώπευση στην δημοκρατική πολιτεία του Ρήγα. (Σημ. επιμ.).]

* [Σχετικά με τη χρησιμοποίηση της ελληνικής γλώσσας ως επίσημης γλώσσας του κράτους του, παρατηρούμε ότι ο Ρήγας στο Σύνταγμά του, άρθρο 53, συγκεκριμένα γράφει: «Όλοι ο νόμοι και προσταγαί γίνονται εις την απλήν των Ελλήνων γλώσσαν, ως πλέον ευκατάληπτον και εύκολον να σπουδασθῇ από όλα τα εις το βασιλειον (=κράτος) γένη». Δεν καταλήγει στη διατύπωση αυτής της διάταξης από ιδιοτελείς σκοπούς, όπως νομίζεται, αλλά από καθαρά πρακτική άποψη, για να λειτουργήσει το κράτος του. Στη θέση της τουρκικής γλώσσας του οθωμανικού κράτους, ο Ρήγας προτείνει για το δικό του κράτος την ελληνική γλώσσα, διότι την εποχή εκείνη ήταν η πλέον διαδεδομένη στο βαλκανικό χώρο. Επί πλέον σημειώνει πως θα πρέπει να χρησιμοποιείται η ελληνική γλώσσα «ως πλέον ευκατάληπτον και εύκολον να σπουδασθῇ από όλα τα εις το βασιλειον (=κράτος) γένη». Συμπληρώνουμε ακόμη ότι ο Ρήγας θα έπρεπε να προτείνει ως επίσημη γλώσσα του κράτους του μια γλώσσα από τις ομιλούμενες από τους λαούς που το απαρτίζουν, και όχι άλλη π.χ. τη γλώσσα της διπλωματίας της εποχής του, τη γαλλική (Σημ. επιμ.)].

μια Βαλκανική Ομοσπονδία, στην οποία οι επιμέρους λαοί θα ήταν πράγματι "ελεύθεροι και ανεξάρτητοι" και "θα μπορούσαν να ζουν σύμφωνα με τη θρησκεία και τα έθιμα τους". Σύμφωνα με αυτό, ο Ρήγας μας φαίνεται περισσότερο ως μεγάλος Έλληνας παρά ως μεγάλος Βαλκανιος.

Η πατριωτική και η επαναστατική δράση του Ρήγα επηρεάστηκε από το μεγάλο απελευθερωτικό και δημοκρατικό κίνημα, το οποίο επικράτησε κατά το τέλος του 18ου αιώνα στη Γαλλία και απ' εκεί επεκτάθηκε σε ολόκληρη την Ευρώπη. Στο μεγάλο ευρωπαϊκό στρόβιλο, που δημιουργήσε η γαλλική επανάσταση, εξαφανίστηκαν από τον πολιτικό χάρτη της Ευρώπης σπουδαία και παλαιά κράτη, όπως π.χ. η Πολωνία (1797), και δημιουργήθηκαν γερήγορα νέα, όπως π.χ. η πέραν των Άλπεων Δημοκρατία. Γι' αυτό και δεν ξενίζει το γεγονός, που κάτω από την επήρεια των παραπάνω συνταρακτικών μεταβολών άρχισαν να αναζωπυρώνονται και οι εθνικές ελπίδες πολλών διαμελισμένων και υπόδοσυλων λαών της Ευρώπης, οι οποίοι παντελώς ή σχεδόν παντελώς υπολόγιζαν τις πραγματικές δυσκολίες που στέκονταν εμπόδια στην πορεία τους προς απόκτηση της ελευθερίας τους. Σύμφωνα με τις προσδοκίες των τότε ανθρώπων, η Τουρκία, όπως και συνέβη και με άλλα κράτη, θα εξαφανίζόταν και έτσι θα μπορούσε να αναστηθεί και η Ελλάδα ή για να είμαστε ακριβέστεροι το Βυζάντιο*. Η αρνητική πλευρά για τον Ρήγα βρισκόταν στο ό-

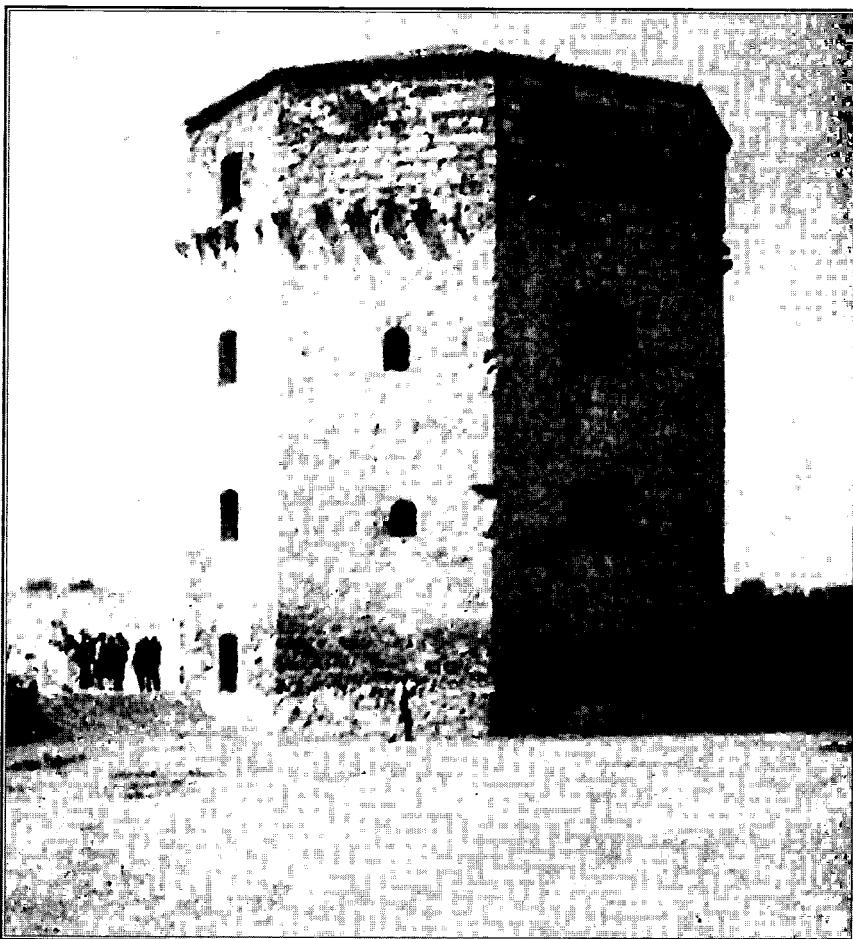
* [Από τη μελέτη του επαναστατικού έργου του Ρήγα δεν προκύπτει ότι είχε σκοπό να ανασυστήσει το Βυζάντιο. Απεναντίας ήθελε στη θέση της απολυταιχικής οθωμανικής εξουσίας να δημιουργήσει ένα δημοκρατικό κράτος με αιρετούς άρχοντες. Γι' αυτό εξ άλλου στην καταγραφή των αυτοκρατόρων του Βυζαντίου, που αναγράφει στο κάτω περιθώριο του δευτέρου και τρίτου φύλλου της Χάρτας του, ο Ρήγας δεν σταματάει στον Κωνσταντίνο Παλαιολόγο, 1453, τον τελευταίο αυτοκράτορα του Βυζαντίου, αλλά συνεχίζει με τους μετέπειτα κυρίαρχους, τους σουλτάνους, αναγράφοντας τον σουλτάνο της εποχής του, τον Σελίμ τον Γ'. Η αναγραφή αυτή επεξηγεί την πολιτική πρόθεση του Ρήγα, ο οποίος δεν ήθελε να αναστήσει, όπως αναφέρεται από τον Πάντελιτς, το Βυζάντιο. Ήθελε απλά και μόνο στην περιοχή της οθωμανικής επικράτειας να αντικαταστήσει την απολυταιχική εξουσία του σουλτάνου με εκείνη τη δημοκρατική εξουσία, με την εξουσία των εκλεγμένων αιρετών αρχόντων. (Σημ. επιμ.)].

τι άρχιζε την επαναστατική του δράση σε μια χώρα που δεν ήταν καθόλου διατεθειμένη να ανεχτεί τέτοια κινήματα, γιατί η κυβέρνηση της ήταν παντελώς αντίθετη προς κάθε δημοκρατική και επαναστατική κίνηση γενικά και, όπως ήταν φυσικό, και εθνική. Γι' αυτό ήταν υποχρεωμένος να κρατάει τις προετοιμασίες και τα σχέδιά του μυστικά, ανακοινώνοντάς τα μόνο σε ένα μικρό αριθμό φίλων του. Και όταν αποφάσισε να τεθεί επικεφαλής του όλου εγχειρήματος, τότε απροσδόκητα εμποδίστηκε*. Έτσι η δράση του σταμάτησε τότε ακριβώς, όταν επρόκειτο να ολοκληρωθεί και να αποδεξεί κατά πόσο ήταν ορθά τα μέτρα, τα οποία είχαν παρθεί ως τότε.

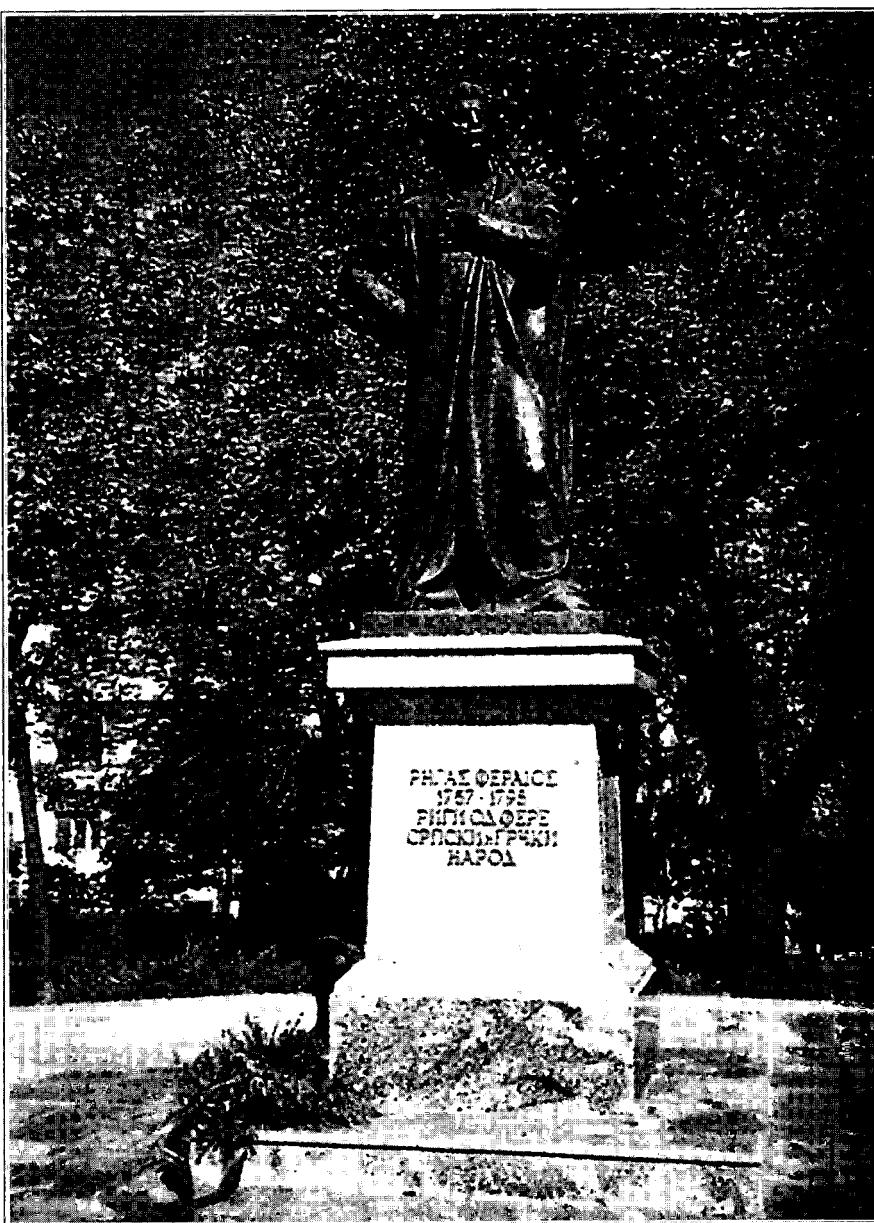
Το τραγικό τέλος του Ρήγα μας παραπέμπει στην τύχη, που είχε κάποιος παλαιότερος σύγχρονός του Σέρβος, ο Κότσο Αντζέλκοβιτς, με τον οποίο είχε αρκετές ομοιότητες. Και οι δύο μετέφεραν το εθνικοαπελευθερωτικό πνεύμα στους σύγχρονούς τους: μόνο που ο Ρήγας μετέδωσε το πνεύμα αυτό με την λογοτεχνική του δουλειά, όπως έπραξαν αργότερα οι Νεολαίοι μας στα 1860, γιατί και αυτός πίστευε στον ξεσηκωμό του λαού, όπως ακριβώς και οι Νεολαίοι μας: αντίθετα, ο Κότσο αναζήτησε την πραγματοποίηση του εθνικοαπελευθερωτικού ιδεώδους με το όπλο στο χέρι. Και ο ένας και ο άλλος βρήκαν τραγικό θάνατο στον Δούναβη. Ο Κότσο κοντά στο μέρος Τέκιγια, ο δε Ρήγας στο Βελιγράδι, με χρονική διαφορά μόνο 10 ετών. Άλλα οι καρποί της δράσης και του ενός και του άλλου ήταν οι ίδιοι: ο εθνικοαπελευθερωτικός αγώνας των Σέρβων, που υποκινήθηκε από την εξέγερση του Κότσο εναντίον των Τούρκων, δεν θα σβήσει πλέον και θα οδηγήσει στην Α΄ Σερβική Επανάσταση

* [Η ανακοπή του επαναστατικού σχεδίου του Ρήγα έγινε μετά από την προδοσία του Έλληνα εμπόρου Δημητρίου Οικονόμου. Ο Ρήγας είχε κατορθώσει να αποκρύψει το επαναστατικό του σχέδιο και να αποφύγει την παρακολούθηση της αυστριακής αστυνομίας, αν και είχε επαφές με πολλούς Έλληνες και υψηλά πρόσωπα, όπως π.χ. τον καθηγητή της Ιατρικής της Βιέννης και γιατρό της αυτοκρατειρας Πέτρο Φράνκ και είχε τυπώσει τη Χάρτα και τα άλλα βιβλία του. Μάλιστα κατόρθωσε να πάρει διαβατήριο από την Βιέννη για να φύγει στην Ελλάδα. Μετά την προδοσία η αυστριακή αστυνομία και ο υπουργός της Pergen, καθώς και ο αυτοκράτηρας Φραγκίσκος καταταράχθηκαν, που μέσα στη Βιέννη εξυφανόταν η «συνωμοσία» του Ρήγα, ο οποίος έτσι εξουδετέρωνε την τόσο καλά οργανωμένη αυστριακή αστυνομία. (Σημ. επιμ.)].

(1804-1813), από την άλλη δε πλευρά, οι Έλληνες, υποκινούμενοι από την επαναστατική λογοτεχνική δράση του Ρήγα, θα πάρουν τα όπλα εναντίον της Τουρκίας μόλις 10 χρόνια έπειτα από την επανάσταση των Σέρβων.

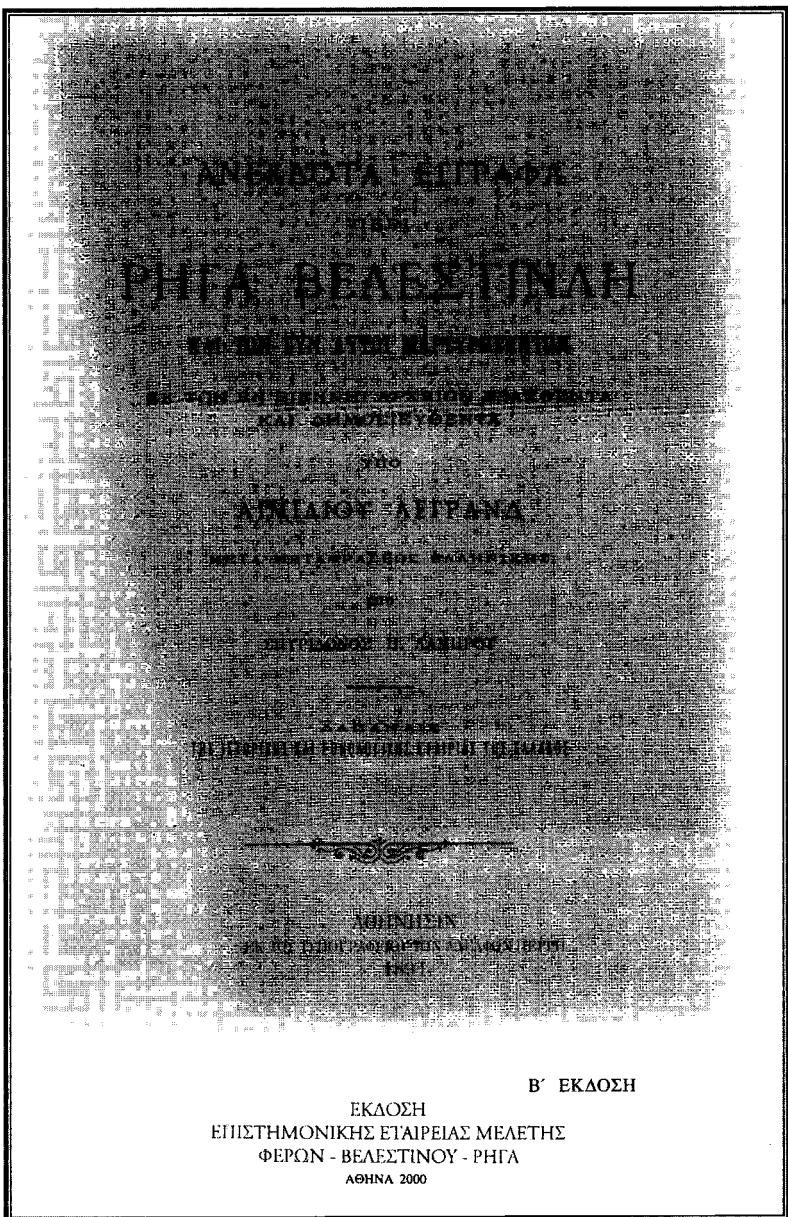

Ο Πύργος Νεμπόϊζα του Βελιγραδίου, όπου ο Ρήγας και οι επτά Σύντροφοί του βοήκαν μαρτυρικό θάνατο τον Ιούνιο του 1798 για την ελευθερία των Ελλήνων και των άλλων Βαλκανικών λαών.

Ο ανδριάντας του Ρήγα Βελεστινλή στο Βελιγράδι, ο οποίος στήθηκε μετά από εκατό και πλέον χρόνια από την πρόταση κατά το 1889 των Σβετ. Νικολάγιεβιτς (βλ. σχετικά στη σελ. 12).

ПАРАРТНМА

Ο τίτλος του βιβλίου με τα έγγραφα από τα αρχεία της Βιέννης που έφερε στο φως ο Αιμ. Λεγοάνδ το 1891 και επανεκδόθηκαν με την προσθήκη ευρετηρίου το 1996 από την Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα.

Α'. Η ΑΦΙΞΗ ΤΟΥ ΡΗΓΑ ΣΤΗ BIENNH (1796)

1. Αντίγραφο μίας επιστολής του προξένου της Α. βασιλικής και αυτοκρατορικής M. Merkelius από το Βουκουρέστι στον Feldzeugmeister κόμη Mittrowsky, στις 4 Αυγούστου 1796.

Σύμφωνα με αξιόπιστες πληροφορίες ένας γραμματέας, ονόματι Ρήγας, αναχώρησε από εδώ στις αρχές αυτής της εβδομάδας για να μεταβεί μέσω του Κόκκινου Πύργου¹ στη Βιέννη, με σκοπό να τυπώσει εκεί έναν ελληνικό χάρτη. Αυτός ο Ρήγας, είχε στενή γνωριμία με τον εδώ ευρισκόμενο γάλλο απεσταλμένο Gaudin, πράγμα που θα ήθελα να αναφέρω στην Εξοχότητά σας, ευπειθέστατος.

(Kriegsarchiv, H.K.R., 1796. 36. 225.)

2. Ο Mittrowsky προς τον Πρόεδρο του Πολεμικού Συμβουλίου της Αυλής της Βιέννης.

Ευγενέστατε κόμη! ... Σε μία επιστολή του προξένου της Α. βασιλικής και αυτοκρατορικής M. που μόλις έφθασε από το Βουκουρέστι και η οποία επισυνάπτεται, θίγεται το ταξίδι ενός κάποιου Ρήγα στη Βιέννη. Καθώς το άτομο αυτό μπορεί, σύμφωνα με το περιεχόμενο της επιστολής, να εκληφθεί ως ύποπτος, θεωρώ καθήκον μου, να πληροφορήσω την Εξοχότητά σας. Με κ.λ.π.

Herrmannstadt, 10 Αυγούστου 1796.

Mittrowsky

(Kriegsarchiv, H.K.R., Fasz. 75).

3. Προς τον...Υπουργό της Αστυνομίας, κόμη von Pergen.

Βιέννη, 27 Αυγούστου 1796.

... Όπως θα δείτε από την επιστολή του προξένου της Α. βασιλικής και αυτοκρατορικής M. στο Βουκουρέστι προς τον Γενικό Διοικητή της Τρανσυλβανίας, κόμη Mittrowsky, της οποίας επισυ-

1. Πέρασμα στα Καρπάθια.

νάπτεται εδώ ένα αντίγραφο, ένας γραμματέας, ονόματι Ρήγας, φαίνεται να αναχώρησε στις αρχές Αυγούστου από το Βουκουρέστι για να μεταβεί μέσω του Κόκκινου Πύργου στη Βιέννη.

Επειδή ο αναφερθείς Ρήγας μπορεί σύμφωνα με το περιεχόμενο της παραπάνω επιστολής να θεωρηθεί ύποπτος, σας ανακοινώνουμε το γεγονός προκειμένου να δοθούν οι περαιτέρω αναγκαίες οδηγίες. (...).

(Kriegsarchiv, H.K.R. 1796. 39, 225).

Β'. Ο ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ ΓΙΑ ΤΟ ΚΙΝΗΜΑ ΤΟΥ ΡΗΓΑ

4. Ο Οικονόμου προς τον Brigido, διοικητή της Τεργέστης.

Το χρέος και η πίστη του υπηκόου προς το θρόνο της Αυτού Μεγαλειότητας, η φιλανθρωπία και η αγάπη προς τον πλησίον με παρακίνησαν έντονα να καταγγείλω στην Εξοχότητά σας το παράτολμο εγχείρημα του Ρήγα Βελεστινλή, το οποίο θα μπορούσε να κοστίσει τη ζωή χιλιάδων αθώων. Καθώς ωστόσο οι συνεργοί συνελήφθηκαν στην Βιέννη και ο εδώ τούρκος απεσταλμένος θα έχει αναμφίβολα πληροφορηθεί το γεγονός, είναι πιθανόν να γνωστοποιήσει στην Υψηλή Πόρτα τα ονόματα των συλληφθέντων και τότε θα έπρεπε να φοβόμαστε ότι η τουρκική αυλή θα καταδικάσει τους συγγενείς των συλληφθέντων.

Γι' αυτό παρακαλώ ταπεινότατα την Εξοχότητά σας να χειριστεί την υπόθεση έτσι, ώστε, όχι μόνο να μου προσφερθεί η υψηλή προστασία της αυτού Μεγαλειότητας και να παρουσιαστεί σωστά στον τούρκο απεσταλμένο αυτό το εγχείρημα, το οποίο δεν ανέλαβαν παρά μερικοί παράτολμοι και απελπισμένοι νεαροί, αλλά και να δοθεί εντολή στον έξαρχο της Α. βασιλικής και αυτοκρατορικής Μ., να παρουσιάσει αυτή την υπόθεση στην Υψηλή Πόρτα, έτσι όπως αυτή συνέβη, και παράλληλα να υπενθυμίσει ότι ο υπογράφων Δημήτριος Οικονόμου, Συνέταιρος των εμπόρων Μεσσηνέζη, Βλαστού και Σιά που διαμένουν στην Κωνσταντινούπολη, είναι εκείνος που αποκάλυψε το εγχείρημα. Αυτός ο δια-

κριτικός χειρισμός αποβλέπει στην προστασία του τελευταίου και είναι ακόμα περισσότερο αναγκαίος, τη στιγμή που ο μπλεγμένος στην υπόθεση, ολιγόμυαλος Αντώνιος Κορωνιός, είναι συγγενής του Μεσσηνέζη, για τον οποίο η απλή συγγένεια αίματος, η οποία σε άλλες περιπτώσεις δεν αποτελεί έγκλημα, μετατράπηκε αυτοχώς σε κατηγορητήριο. Συγχρόνως παρακαλώ ταπεινότατα την Εξοχότητά σας, όχι λόγω του ολιγόμυαλου εγκληματία Κορωνιού, αλλά για χάρη τόσο πολλών καημένων οικογενειών, να καλέσετε με μυστικότητα όσο το δυνατόν λιγότερους [προς ανάκριση], όταν θα έρθει για να εξεταστεί, κι ας δώσει ο θεός να είναι αθώος.

Τεργεστη, 10 Ιανουαρίου 1798.

Ταπεινότατος δούλος της Εξοχότητάς σας,
Δημήτριος Οικονόμου

(Staatsarchiv, Turcika, Weisungen).

5. Ο Brigido προς τον υπουργό Pergen.

Ευγενέστατε βαρώνε, Ευμενέστατε κύριε!

Ο εδώ κατοικών έμπορος Δημήτριος Οικονόμου, ο οποίος, από αξιέπαινη αύσθηση χρέους και πίστη εκ μέρους των υπηκόων κινούμενος και προκειμένου να προληφθούν δυσάρεστες συνέπειες, μου κατήγγειλε τα σχέδια του φυλακισμένου Ρήγα Βελεστινλή για ταραχές στην Ανατολή, και ο οποίος είναι ακριβώς εκείνο το αξιέπαινο πρόσωπο, του οποίου το όνομα επιφυλάχθηκα στην αναφορά μου της 20ης του προηγουμένου μηνός να αναφέρω αργότερα, εκφράζει στην ακόλουθη παρουσίαση την ανησυχία, ότι, αν ο τούρκος απεσταλμένος, που βρίσκεται στη Βιέννη, διαβιβάσει τα ονόματα των εκεί συλληφθέντων συνεργών στην Υψηλή Πόρτα, θα προκαλέσει στους συγγενείς τους που ζούν στην Ανατολή το μεγαλύτερο κακό. Έτσι παρακαλεί, προκειμένου να προληφθεί αυτό, να ενημερωθεί η Υψηλή Πόρτα μέσω του Εξάρχου της Α. βασιλικής και αυτοκρατορικής Μ. για τις πραγματικές διαστάσεις της υπόθεσης. Παρακαλεί επίσης να προσφερθεί υψηλή προστασία στον ίδιο και στους συνεταίρους του στην Κωνσταντινούπολη, Μεσσηνέζη, Βλαστό και Σία.

Καθώς ο Οικονόμος συνέβαλε αποφασιστικά μέσω της καταγγελίας, που έκανε ορμώμενος από γνήσιο πατριωτισμό, στην απο-

τυχία του εν λόγω επαναστατικού εγχειρήματος, και γι' αυτό αξίζει να λάβει τόσο μία εξαιρετική αμοιβή, όσο και τη μέγιστη χάρη, δεν διστάζω να θέσω ταπεινά υπόψη της Εξοχότητάς σας και να υποστηρίξω το αίτημά του, το οποίο βεβαιώνει άλλωστε ακόμα περισσότερο τον καλό τρόπο σκέψης του. Δεχτείτε να προωθήσετε τις οδηγίες που κρίνετε ως κατάλληλες προς καθησυχασμόν του καταγγέλοντος και να με πληροφορήσετε για το τι πρέπει να του ανακοινώσω. Ο οποίος εξάλλου κ.λ.π.

Τεργέστη, 11 Ιανουαρίου 1798.

Κόμης Brígido.

(Οπ. π.)

6. Προς τον Έξαρχο της Α. βασιλικής και αυτοκρατορικής Μ., βαρώνο von Herbert, 2 Φεβρουαρίου 1798.

... Η έρευνα σχετικά με την ελληνική συνομωσία, για την οποία έκανα λόγο αναλυτικά στην αναφορά μου στις 2 Ιανουαρίου, και η οποία είχε διακοπεί για σύντομο χρονικό διάστημα εξαιτίας της απόπειρας αυτοκτονίας του αρχηγού των ταραξιών, Ρήγα Βελεστινλή, συνεχίζεται και πάλι, αφότου ο ίδιος ανάρρωσε από το σοβαρό τραυματισμό του και μεταφέρθηκε από την Τεργέστη εδώ, και ελπίζω ότι σύντομα θα ολοκληρωθεί.

Εν τω μεταξύ, καθώς ανάμεσα στους συλληφθέντες συνενόχους ήταν και ο γνωστός Έλληνας αρθρογράφος Πούλιος, ο οποίος παρά τη λογοκρισία, κατάφερε πριν από λίγο καιρό να παρεμβάλει στην εφημερίδα του διάφορα απρεπή, απαγορεύτηκε από τις αρχές η έκδοση αυτής της ελληνικής εφημερίδας κι έτσι εκπληρώθηκε και σε αυτό το σημείο η επιθυμία, που είχε συχνά διαπιπωθεί εκ μέρους της Υψηλής Πόρτας.

Τέλος, οφείλω - μετά από την ιδιαίτερα ευνοϊκή επέμβαση του Κυβερνήτη της Τεργέστης κόμη Brígido - να καταστήσω σαφείς στην Εξοχότητά σας τις ανησυχίες που εξέφρασε ενώπιον του κόμη Brígido ο εν Τεργέστη διαμένων έμπορος Δημήτριος Οικονόμου (που είναι το άτομο που κατήγγειλε στο Κυβερνείο τις ταραχές που σχεδίαζε ο Ρήγας στην Ανατολή και φοβάται ότι με την καταγγελία αυτή προκάλεσε την εχθρότητα πολλών συμπατριωτών

του εναντίον του προσώπου του). Διαβεβαιώστε τους συνεταίρους του, Μεσσηνέζη, Βλαστό και Σία, ότι, αν παρουσιαστεί ανάγκη και ανάλογα με την περίσταση, δεν θα διστάσετε να κάνετε κατά τρόπο ακίνδυνο κάποια διαβήματα στο τουρκικό Υπουργείο.

(Βαρώνος von Thugut).

(Οπ. π.)

Γ'. Η ΔΙΑΤΑΓΗ ΓΙΑ ΤΗ ΜΕΤΑΦΟΡΑ ΤΟΥ ΡΗΓΑ ΚΑΙ ΤΩΝ ΣΥΝΤΡΟΦΩΝ ΤΟΥ

Πρωτόκολλο του πολεμικού συμβουλίου της Αυλής της Βιέννης, Lit. B, No 1834:

7. Ο κόμης Pergen, Υπουργός της Αστυνομίας, υπενθυμίζει στις 23 Απριλίου 1798 ότι, όπως γνωστοποίησε η αυλική και κρατική Καγκελαρία και κατά τη συμφωνία που συνάφθηκε με την Υψηλή Πύλη, εκείνοι οι οκτώ Έλληνες και τούρκοι υπήκοοι, οι οποίοι συνελήφθηκαν λόγω ταραχοποιών σχεδίων σχετικά με τις Οθωμανικές επαρχίες και ανακρίθηκαν στο εδώ κτίριο της Αστυνομίας, πρόκειται να μεταφερθούν με στρατιωτική συνοδεία μέσω Σεμλίνου και να παραδοθούν στον καϊμακάμη του Βελιγραδίου· ο εδώ τούρκος πρέσβης σκέπτεται να στείλει μαζί τους στο Βελιγράδι έναν έμπιστο τούρκο από τη συνοδεία του και ζητά να δοθούν οι απαραίτητες οδηγίες για την παραλαβή των οκτώ κρατουμένων και την περαιτέρω μεταφορά τους.

Διευθέτηση του Exhibiti (24 Απριλίου): Το περιεχόμενο αυτού του εγγράφου κοινοποιήθηκε στον εδώ διοικούνται στρατάρχη Kinsky· η μεταφορά των κρατουμένων, καθώς πρόκειται να γίνει μέσω του ποταμού, να οργανωθεί σε συνεννόηση με τον ταγματάρχη Magdebourg, κατά τρόπο που οι κρατούμενοι και η συνοδεία τους να ξεκινήσουν από εδώ οπωσδήποτε στις 27 αυτού του μηνός, το πρωί· να ενημερωθεί τόσο ο Υπουργός της Αστυνομίας κόμης Pergen όσο και ο τούρκος πρέσβης για τον καθορισμό της ημέρας και της ώρας (της αναχώρησης), ιδιαίτερα όσο αφορά τον τελευταίο, όσον αφορά στην αποστολή ενός τούρκου της συνοδεί-

ας του, να τηρηθεί μία φιλική ατμόσφαιρα: η συνοδεία των κρατούμενων να απαρτιστεί από έναν εξαιρετικά έμπιστο αξιωματικό, από δύο έμπιστους υπαξιωματικούς και από 24 απλούς στρατιώτες, να μη συμπεριληφθεί ωστόσο κανένας από εκείνους που είναι ορθόδοξοι παράλληλα η ομάδα συνοδείας να λάβει αμοιβή διπλάσια της συνηθισμένης και να αναμένετε την πρόταση σχετικά με την πρόσθετη αμοιβή του αξιωματικού που θα μεταφέρει τους τούρκους κρατούμενους. Έπειτα να ενημερωθούν ο στρατάρχης Geneyne και ο στρατάρχης Kavanagh για αυτές τις διατάξεις με ένα αντίγραφο σχετικά με τη διεύθυνση και την επιτήρηση και να γίνει υπενθύμιση στον πρώτο να δώσει τις κατάλληλες οδηγίες ώστε ο στρατιωτικός διοικητής του Σεμλίνου, συνταγματάρχης Schertz - λόγω της ασφάλειας της παραδοσης των κρατουμένων έναντι βεβαίωσης της παραλαβής - να μην κρατηθεί κατά την επιστροφή του στο Σεμλίνο στην εκεί καραντίνα περισσότερο, απ' ό,τι καθιστά απαραίτητο η κατάσταση υγείας που επικρατεί αυτή την εποχή στις τουρκικές περιοχές.

(Kriegsarchiv, H.K.R., Exhib.-Protokoll 1798, B., No. 1834).

8. Ο Βαρδώνος Thugut, Υπουργός των εξωτερικών υποθέσεων, θέτει στις 22 Απριλίου 1798 το εξής αίτημα, όπως και ο Υπουργός της Αστυνομίας κόμης Pergen, στο προηγούμενο No 1834 λόγω της παραλαβής των οκτώ κρατουμένων και της περαιτέρω μεταφορά τους στο Βελιγράδι.

Διευθέτηση του Exhibiti: Παράλληλα ενημερώθηκε ο Υπουργός της Αστυνομίας κόμης Pergen και η Αυλική και Κρατική Γραμματεία για τις διευθετήσεις που επίκεινται και η τελευταία διαβεβαιώθηκε για την αποστολή της απόδειξης παραλαβής.

Αποστολή: Στον εδώ διοικούντα στρατάρχη κόμη Kinsky, στον εν Σλαβονία διοικούνται στρατάρχη Geneyne· στον εν Ουγγαρία προσωρινά διοικούντα στρατάρχη Kavanagh· στον Υπουργό της Αστυνομίας κόμη Pergen· στην Αυλική και Κρατική Γραμματεία. (Όπ. π. No. 1835).

Δ'. Η ΜΕΤΑΦΟΡΑ ΤΟΥ ΡΗΓΑ ΚΑΙ Η ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΤΟΥ ΣΤΟΥΣ ΤΟΥΡΚΟΥΣ

9. Ο στρατάρχης Kavanagh, εν απουσίᾳ του διοικούντα στρατηγού στην Ουγγαρία, Πέστη, 30 Απριλίου 1798, αναφέρει σχετικά με την επιστολή της 24ης τρέχοντος, Νο 1834, ότι οι οκτώ Έλληνες και Τούρκοι κρατούμενοι που επρόκειτο να μεταφερθούν από εδώ στο Σεμλίνο, έφτασαν εδώ χθες και αναχώρησαν σήμερα για τον προορισμό τους.

(Όπ. π., Sessio 37-a ddo. 9. Maij 1798, pras. 4η Μαΐου, No. 2001).

10. Ο στρατάρχης Geneyne, στο Peterwardein, στις 12 Μαΐου (1798) αναφέρει σχετικά με την επιστολή της 24ης Απριλίου Νο 1834, ότι οι οκτώ συλληφθέντες τούρκοι υπήκοοι που επρόκειτο να παραδοθούν στον καϊμακάμη του Βελιγραδίου:

Ο Ρήγας Βελεστινλής, Παναγιώτης Εμμανουήλ, Αντώνης Κορωνιός, Ιωάννης Καρατζάς, Θεόδωρος [sic] Γεωργίου Τορούντζιας, Ευστράτιος Αργέντης, Δημήτριος Νικολίδης και Ιωάννης Εμμανουήλ -

ο υπολοχαγός Lazar του συντάγματος του Splen και η ομάδα του έφτασαν στο Peterwardein και χωρίς να επιτρέπεται στο πλοίο να πιάσει στο ενδιάμεσο σκάλα, έφτασαν στις 9 Μαΐου χωρίς απρόσπτα στο Βελιγράδι, όπου παρέδωσαν τους κρατούμενους στον εκεί καϊμακάμη τηρώντας τα αναγκαία μέτρα σε θέματα υγιεινής. Ο Τούρκος της πρεσβείας, που συνδέευε τους κρατούμενους από τη Βιέννη, δεν κρατήθηκε διόλου στην καραντίνα αλλά επέτρεψε, όπως δείχνει η βεβαίωση παραλαβής, στη Βιέννη μαζί με τη στρατιωτική ομάδα Splen.

Διευθέτηση: Αυτή η αναφορά ανακοινώθηκε στην Αυλική και Κρατική Γραμματεία.

(Όπ.π. No. 2237).

11. Ο κόμης Kinsky, στρατάρχης και εδώ διοικών στρατηγός, Βιέννη 9 Ιουνίου 1798 καταθέτει σύμφωνα με διαταγή της 24ης Απριλίου Νο 1834 μία αναφορά του συντάγματος του Splen, με την οποία γνωστοποιείται, ότι οι εδώ συλληφθέντες

Τούρκοι υπήκοοι παραλήφθησαν εδώ από τον υπολοχαγό Lazar στις 27 Απριλίου και σύμφωνα με τη συνειμμένη απόδειξη παράδοσης παραδόθηκαν όλοι στις 10 Μαΐου στο Βελιγράδι. Πέραν τούτου ζητά ο διοικών στρατάρχης οδηγίες για το αν μπορεί να δοθεί σ' αυτόν τον αξιωματικό του παραπάνω αναφερθέντος συντάγματος η αποζημίωση των 38 fl. και 30 x. που είχε προταθεί για τα έξοδα του ταξιδιού του.

Διευθέτηση του Exhibiti: Εγκρίνεται αποζημείωσης 38 fl. προς τον λοχαγό Lazar, ο οποίος μετέφερε τους οκτώ εδώ συλληφθέντες Τούρκους υπηκόους στο Βελιγράδι· το ποσόν μπορεί να χορηγηθεί στον παραπάνω λοχαγό από το πολεμικό ταμείο.

Εστάλθη στον στρατάρχη κόμη Kinsky.

(Όπ. π., No. 2597). - Ορισμένα αποσπάσματα των τελευταίων εγγράφων δημοσιεύτηκαν στη συλλογή των Λεγχάνδ-Λάμπρου, σσ. 162-166.

12. Προς τον Έξαρχο της Α. βασιλικής και αυτοκρατορικής Μ., βαρώνο von Herbert, 19 Ιουνίου 1798.

... Εν τω μεταξύ ... πρέπει να αποκαλυφθεί και ο πίσω από διάφορες φήμες κρυμμένος, αληθινός προορισμός του γαλλικού στόλου, ο οποίος απέπλευσε ήδη τον προηγούμενο μήνα από την Τουλών κάτω από τις διαταγές του στρατάρχη Βοναπάρτη και να φανεί σε λίγο, αν ο στόχος είναι όντως μία επίθεση στην Αίγυπτο - την οποία θα ευνοούσε αυτή την εποχή η άνοδος της στάθμης του Νείλου και οι επικρατούντες βόρειοι άνεμοι - ή αν είναι η κατάληψη της Κρήτης, ενός νησιού που η Γαλλία επιθυμεί από καιρό να καταπιεί, ή αν είναι μία επανάσταση στην Ελλάδα που έχει προετοιμαστεί εδώ και καιρό σε μυστική συνεννόηση με τους ντόπιους, ή κάτι άλλο. Ίσως μία ακριβέστερη εξέταση των συνωμοτών που πρόσφατα παραδώσαμε στην Υψηλή Πύλη θα βοηθούσε στο να βγάλουμε κάποια συμπεράσματα και στο να ανακαλύψουμε τα χνάρια του πυροκροτητή της δυσαρέσκειας και της αγανάκτησης που παραμονεύει εδώ κι εκεί στις επαρχίες της ευρωπαϊκής Τουρκίας σιγοκαίοντας κάτω από τις στάχτες να βρει μία καλή ευκαιρία για την έκρηξη. Όπως και να 'χει το πράγμα, εμείς α-

πό τη μεριά μας δεν μπορούμε παρά να αφήσουμε να συμβεί, εκείνο που η Υψηλή Πύλη θα διατάξει και θα θεωρήσει σωστό σχετικά με αυτό.

(Staatsarchiv, Turcica).

Ε'. Η ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ ΤΟΥ ΡΗΓΑ

Πρωτόκολλο του Πολεμικού Συμβουλίου της Αυλής της Βιέννης, Lit. B. No. 2924.

13. Η Γενική Διοίκηση του Bannat διαβιβάζει εμπιστευτικά στις 29 Ιουνίου (1798), μία ανιχνευτική αναφορά του ανώτερου Donnau-Kordons-Kommando, σύμφωνα με την οποία οι οκτώ Έλληνες που εκδόθηκαν λόγω προδοσίας και μεταφέρθηκαν από εδώ στο Βελιγράδι, εκτελέστηκαν κατά την 24η τρέχοντος η Υψηλή Πύλη σύμφωνα με την αναφορά είχε δώσει στον Hacsi Mustafa πασά για τον τερματισμό της πολιορκίας του Βιδινίου ένα περιθώριο 15 ημερών στην περίπτωση θανατικής ποινής.

(Kriegsarchiv, H. K. R., Exhib.-Protokoll 1798, B. No. 2924).

Ορισμένες παραλήψεις ή ορθογραφικά λάθη στο Παράρτημα αυτό διορθώθηκαν από εμάς.

Dr. DUSAN PANTELIC.

[Η μετάφραση των εγγράφων του Παραρτήματος έγινε από την Dr Ιουλία Χατζηπαναγιώτη - Sangmeister].

ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΡΟΣ ΔΙΑΔΟΣΙΝ ΩΦΕΛΙΜΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

Τίθυθεις τη 1899 ὑπό Δ. Βικέλο

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΚΑΙ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

7

7

Κ. ΑΜΑΝΤΟΥ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

**ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΕΓΓΡΑΦΑ
ΠΕΡΙ ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΗ**

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΠΩΛΗΣΙΣ
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ Ι. Ν. ΣΙΔΕΡΗ
1930

ΕΚΔΟΣΗ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΜΕΛΕΤΗΣ
“ΦΕΡΩΝ – ΒΕΛΕΣΤΙΝΟΥ – ΡΗΓΑ”
ΑΘΗΝΑ 1997

Ο τίτλος των βιβλίων με τα έγγραφα από τα αρχεία της Βιέννης, που δημοσίευσε
ο Κων. Αμαντος το 1930 και επανεκδόθηκαν με την προσθήκη ευρετηρίου το 1997
από την Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα.

EYPETHPIO

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ

Δέν ευρετηριάζεται το όνομα Ρήγας Βελεστινλής διότι απαντάται σε όλες σχεδόν τις σελίδες.

- Αβέρωφ, Γεώργιος 92
Αγγλία 49
«Άγιος Σάββας» σύλλογος 12
Αγραφα 43
Αδελφοσύνη 69
Αδελφότης 61
Αδριατική Θάλασσα 45, 49, 78
Αθήνα 11, 12
Αθηναίοι 54
Αιγαίον Πέλαγος 29, 32, βλ. και
 Αρχιπέλαγος
Αιγύπτιοι 15
Αίγυπτος 112
Αικατερίνη Β' τσαρίνα 32, 98
Αίμου έθνη 13, οροσειρά 89, Χερ-
 σόνησος 10, 14
Ακαδημία Αθηνών 8, 65
Ακ Κερμάνιον 44
Αλβανία 54, 60, 62
αλβανικά σώματα 32
Αλβανοί 14, 32, 41, 55, 56
Αλέξανδρος Μέγας 28, 37, 47, 71
Αλή πασάς 89, 90
Αλπεων Δημοκρατία 41, 99
αλυσίδες στα πόδια και
 στα χέρια 63, 64
Αμαντος Κων. 7, 21, 26, 34, 47,
 52, 55, 60, 65, 71, 77, 80, 114
Αμβούργο 82, 94
 Αμοιρος, Κωνσταντίνος 66, 71, 77
 Αναγέννηση 11
 ανακτοβούλιο Βιέννης 75
 ανάρρωση Ρήγα 74
 Ανατολή 31, 50, 95, 107, 108,
 Ανατολής λαοί 13, 15
 ανδριάντας Γρηγορίου Ε' 92,
 Ρήγα 92, 102
 ανεξαρτησία 31, 95, Ελλάδος 26
 ανθρώπινα δικαιώματα 61
 Αννα τσαρίνα 31
 ανταλλάγματα αμοιβαία 86
 Αντιβάρεως λιμάνι 45
 Ανώτερη Παιδαγωγική Σχολή
 Βελιγραδίου 19
 απελευθέρωση χριστιανών 95
 απελευθερωτικός αγώνας 36, 51
 αποζημίωση 112
 Αραπιά 43
 Αρβανίτες 15, 43
 Αργανθόνιον όρος Βιθυνίας 44
 Αργέντης Ευστράτιος 16, 42, 43,
 46, 51, 53, 57, 60, 66, 68, 71, 73,
 76, 111
 άρματα 43
 Αρματολοί 30, 32, 60
 Αρμένηδες 55
 Αρχεία Βιέννης 55, 114
 Αρχείο Πολέμου Βιέννης 46

Το Ευρετήριο συντάχθηκε από τον Δημ. Καραμπερόπουλο.

- αρχηγός του έθνους 87
 Αρχιπέλαγος (= Αιγαίο
 Πέλαγος) 29, 73
 ἀρχοντες αιρετοί 99
 Αστυνομία Βιέννης 36, 40, 45,
 60, 70, 71, Αστυνομίας Διεύ-
 θυνση 52, 53, 80
 Ατίφ Αχμέτ Εφέντης 75
 Ατρόμητος Πύργος 85, 88, 101,
 βλ. και Νεμπούζα Πύργος
 Αυλή Αυστρίας 78, Βιέννης 65, 87
 Αυστρία 19, 30, 39-41, 49, 50, 54,
 62, 70, 73, 76-80, Αυστρίας
 αυτοκράτειρα 100
 Αυστριακή Αστυνομία 39, 40,
 59, 100, Μοναρχία 79, 80, 86,
 υποκούτης 79
 Αυστριακοί 20, 79, 85, υπήκοοι
 86, 74
 αυστροτουρκικός πόλεμος 78
 αυτοκτονίας απόπειρα 108
 άφιξη στη Βιέννη 105
 Αψβούργων Αυτοκρατορία 40,
 54, Μοναρχία 57, Οίκος 39
- Βάλιεβον, επαρχία 10
 Βαλκανία 18, 50, 89, 95, 96
 Βαλκανικά έθνη 13
 Βαλκανικά Σύμμεικτα 18
 Βαλκανικές χώρες 41
 Βαλκανική 95, 96, Ένωση, 95,
 98, Ομοσπονδία 98, Χερσό-
 νησος 31, 43, 45, 49, 97
 Βαλκανικό πρόβλημα 95, 97
 Βαλκανικοί λαοί 95-97, 101
 Βαλκανιολογικό Ινστιτούτο
 Σερβικής Ακαδημίας Επι-
 στημών και Τεχνών 24
 Βαλκάνιος 99
- Βασιλεία 52
 Βέλγιο 32, 53
 Βελεστίνο 34
 Βελιγράδι 9, 10, 12, 16, 17, 19,
 20, 24, 26, 76, 78, 80-83, 86,
 88-92, 94, 94-96, 100, 109-113,
 Βελιγραδίου βεζίρης 82, διοι-
 κητής 91, Πασαλίκι 20, 21,
 πασάς 75, 87, 89, 91, 94
 Βενετία 30, 31, 41, 54, 63, 75,
 Βενετίας Δημοκρατία 54
 βενετική αριστοκρατία 41
 βενετικός στόλος 41
 Βενετών κτήσεις, ολιγαρχία 49
 Βέρνη 10
 Βερολίνο 10, Βερολίνου αρχεία 19
 Βιδίνι 15, 89, 95, 96, Βιδινίου
 πασάς 38, πολιορκία 113
 Βιέννη 27, 38, 41, 42, 44, 53, 66,
 69-71, 75, 76, 105-107, Βιέν-
 νης Γενική Διοίκηση 81, έμ-
 πορος 42
 Βιθυνία 44
 Βλαστός 106-109
 Βλάχος Άγγελος 62
 Βιέννης αρχεία 14, 19, 21, 25, 26,
 Φιλοσοφική Σχολή
 Πανεπιστημίου 19
 Βλαχία 31, 38, 46, 60, 65, 79, 97,
 βλ. και Δακία
 Βλάχοι 55, 56
 βοήθεια Γαλλίας 37, Γάλλων
 36, μεγάλης δύναμης 59, ξέ-
 νη 53
 Βοϊβοντίνα 20
 Βόλος 34
 Βοναπάρτης Ναπολέων 28, 35-37,
 41, 49-51, 54, 62, 63, 65, 112
 Βόργκορατς 45

- Βοσκοπούλα των Άλπεων** 47
Βοσνία 46, 97
Βούκελιτς Μίροσλαβ 24
Βουκουρέστι 35, 37-39, 46, 47, 54, 57, 59, 62, 63, 75, 95, 96, 105, 106
Βουλγαρία ή Κάτω Μυσία 46
Βούλγαροι 14, 15, 43, 55, 56, 97
Βρανούστης Λέανδρος 15, 16
Βρυξέλλες 10, 53
Βυζάντιο 44, 97, 99
Βύρων 11
- Γαλικία** 79
Γαλλία 33, 34, 40, 50, 51, 53, 54, 59-61, 65, 67, 73, 78, 95, 112, **Γαλλίας βοήθεια** 71, **θαλάσσια δύναμη** 49, **μυστικοί απόστολοι** 75
γαλλικές αρχές 87, **ιδέες** 33
Γαλλική Δημοκρατία 40, 51, 64, 65, **Επανάσταση** 33, 39, 69, 99, **κυβέρνηση** 34, 53, **φιλολογία** 33
γαλλική γλώσσα 55, 69, 98
γαλλικό πνεύμα 50
γαλλικός στόλος 112, **στρατός** 34
Γάλλος-οι 36, 37, 41, 49, 52, 62, **διπλωμάτες** 79, **πράκτορες** 36, **πρόξενος Τεργέστης** 51
Γερμανοί 35
Γεωγραφία 35
Γιάννενα 32, 48, 54
γιατρός 42, 63
Γιοβάνοβιτς Γιόβαν 20
Γιουγκοσλαβία 20
Γιουσουφ αγάς 87
Γκαβρίλοβιτς Μιχαήλ 20
Γούδας Αναστάσιος 13, 17
Δακία 46, βλ. και **Βλαχία**
- Δαλματία** 45, 54, 64, 78, 97
Δειναρικές Άλπεις 45
Δελτίον της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος 25
διαβατήριο 60, 61, 63, 100
δεσμοφύλακας 92, 93
διακήρυξη 49
δήμιοι 92
δημογέροντες 29
Δημοκρατία 61, 69, 75, **αντιπροσωπευτική** 45, **Δημοκρατίας ιδέες** 50, **σπέρματα** 86
δημοκρατικές ιδέες 39, 41, 79
Δημοκρατική Κατήχηση 47, 71
δημοκρατική εξουσία 99
δημοκρατικό κίνημα 40, 73, **κράτος** 58, 99, **οργάνωση** 41, **σύστημα** 49, 50
Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης 7
Διβάνι 91
Διευθυντήριο 51, 53
δικαιώματα λαϊκά 68
δικαστήρια 80
δικαστικές αρχές 80
δολοφονία 90
Δούκας Κωνσταντίνος 66, 68, 72, **Τριαντάφυλλος** 12
Δούναβης 15, 44, 81, 89, 92-94, 98, 100
δραγουμάνος 30
δραπέτευση 90, 91, 93
- έγγραφα ανακριτικά** 98
έθιμα 99
εθνική συνείδηση 29-31, 68
εθνικό φρόνημα Ελλήνων 69
εθνικοαπελευθερωτικό ιδεώδες 100, **πνεύμα** 100

- έθνος 56
ειρήνη 79, 80
έκδοση συλληφθέντων Ελλήνων 75
εκτέλεση οκτώ Ελλήνων 85, 93, 94
Ελεύθερη Στοά Βελιγραδίου 11, 95, 96
ελευθερία 33, 43, 49, 56, 61, 66, 69, 95, 99, 101, εθνική 34
Ελλάδα 14, 26, 30, 32, 34, 35, 37, 38, 45, 48, 50, 51, 53, 55, 59, 62, 71, 99, 100, 112, αρχαιά 35, 98, τουρκοκρατούμενη 31, Ελλάδος απελευθέρωση 41, 50
Έλληνες 9, 13, 14, 18, 22, 26, 28-31, 33, 37, 41, 43, 44, 47, 51, 52, 54-57, 62, 67, 68, 70, 72, 86, 80, 94, 97, 98, 100, 101, 113, αριστοκράτες 30, αρχαίοι συγγραφείς 48, Βελιγραδίου 12, Βιέννης 41, 42, 46, 48, 59, 74, έμποροι 41, 42, 100, ένοχοι, 76, θανατωθέντες 94, ιστορικοί 26, καισαρικών χωρών 69, κρατούμενοι 111, Κωνσταντινουπόλεως 36, πατριώτες 79, 93, ραγιάδες 30, συγγραφείς 35, συλληφθέντες 67, 73, 74-76, 79, 81, 86, 88, Τεργέστης 65, Τουρκίας 66, υπόδικοι 91, φυλακισμένοι 97, 91, 93, χωρικοί 32, Ελλήνων απελευθέρωση 36, 53, γλώσσα 30, 68, εθνικό φρόνημα 69, εκτέλεση 94, ελευθερία 101, ελπίδες 31, 41
Έλληνίδα 55, 56
Έλληνικά 7
Έλληνικές Κοινότητες 30
Έλληνική γλώσσα 17, 55, 56, 61, 68, 69, 73, 98, παροικία Βιέννης 38, Χερσόνησος 38
Ελληνική Αυτοκρατορία 98, Δημοκρατία 55, 97, Ορθόδοξος Εκκλησία 29
«Ελληνική Μασσαλιώτισσα» 43
«Ελληνική ταβέρνα» Βιέννης 27
Ελληνικό έθνος, 68, κράτος 54, 55
Ελληνικός λαός 31, 33, 34, 48, 56, 67
εμβατήριο 43
Εμμανουήλ Ιωάννης 16, 48, 57, 70, 71, 76, 111, Παναγιώτης 16, 66, 71, 111
εμπορικοί Οίκοι 31, 38
εμπόριο 31, 34, Ανατολής 36
Ενεπεκίδης Πολυχρόνης 47
ενετικές κτήσεις 49, 54
Ενετική Δημοκρατία 49, κυριαρχία 30
εξαγορά 90, 91
εξέγερση 47
επανάσταση 50, 51, 54, 59, 60, 62, 69, 80, 112, εθνική 36
Επαναστατικά 7
επαναστατικά έντυπα 80
επαναστατική διάθεση 33, 36, δράση 96, 100, κίνηση 100, λογοτεχνική δράση 101, φωτιά 69
επαναστατικό εγχείρημα 108, έργο 99, πρόγραμμα 95, 96, σχέδιο 45, 50, 64, 66, 70, 84, 100
επαρχία 45, 46, 68, 84, 112
επιστήμες θετικές 31
Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα 7-9, 15, 24-26, 104, 114
Ερδελίου Γενική Διοίκηση 37
«Εταιρεία» 38, 67
ευρωπαϊκή δύναμη 30, πολιτική 35
Ευρώπη 31, 34, 44, 99, Νοτιοανα-

- τολική 44
εφημερίδα ελληνική 108, Πούλιου 74
- Ζάγιετσαρ 19
Ζαγορά 64
Ζάρα 61
Ζβέζνταν 19
- Ηγεμόνας Βλαχίας 35, 36, 48, 53, 64
Ηγεμονίες 31
Ηθική 69
Ηθικός Τρίπους 47, 71
Ήπειρος 32
Ήπειρώτες 54
- Θανατική ποινή 113
θάνατος Ρήγα 91, 94, 100, 113
Θεοφίλου Γεώργιος 13
Θεοχάρης Γεώργιος 66, 68, 72
Θεραπεία 64
Θεσσαλία 34, 64,
Θεσσαλοί 54
Θούριος 15, 37, 42-44, 50, 51, 54, 71, 96, 98
Θράκη 46
Θρησκεία 55, 56, 69, 95, 99
- Ιάγκοβιτς, Αυλάρχης 12
Ιακωβινισμός 37
Ιακωβίνοι 39, Ιακωβίνων λέσχη 40, συνωμοσία 40
Ιάσιο 46, 47, 54, 71
Ιατρική 67, Σχολή Βιέννης 100, Ιατρικής σπουδαστής 46, φοιτητής 42
Ιλλυρία 46
Ιλλυρική (= Σερβική) γλώσσα 52
Ιλλυριοί (= Σέρβοι) 41
Ιμπραήμ Εφέντης 73, 75
- Ιόνια Νησιά 49, 50, 54
Ιόνιον Πέλαγος 44
Ιουστινιανός 44
Ισμότ 45
ισοτιμία 33, 49, 61, 66, 69
Ιστορία Γιουγκοσλαβικών λαών 19, Λογοτεχνίας 10, 11
ιστορική συνείδηση 83
ιστορικοί Έλληνες 34, Σέρβοι 7, 9, 20
Ίστρια 54
Ιταλία 35, 36, 40, 41, 49, 50, 63, Ιταλίας απελευθέρωση 41
Ιταλική γλώσσα 55, χερσόνησος 36
Ιταλικός πόλεμος 36
Ιταλοί δημιουργοί 35, δημοκράτες 41
Ίψεν 11
Ιωαννίνων πασάς 90, βλ. και Άλη πασάς
- Καγκελαρία κρατική 109
Καϊμακάρης Βελιγραδίου 76, 81, 85, 87, 88, 90, 93, 94, 96, 109, 111
Καμποφόρμιο συνθήκη 54, 77, 79
Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο 16
Καραμπερόπουλος Δημ. 8, 9, 21, 24-26, 45
καραντίνα 110, 111
Καρατζάς Ιωάννης 16, 69-71, 76, 111
Καρμανιόλα 47
Καρπάθια όρη 44, 105
Καστοριά 16, 48
κάστρα 36
κατάλυνση τάξης 86
κατηγορητήριο 107
Κάτταρο 61

- Κεβενχύλλερ στρατάρχης 47, βλ.
και Khevenhüller Marschall
- Κέρκυρα 49
- κίνημα 106
- Κιουτσούκ Καϊναρτζή συνθήκη 32
- Κλέφτες 32, 60
- κοινοτισμός 30
- Κοινότητες 30
- κοινωνική οργάνωση 29
- κοινωνικό σύστημα 79
- Κόκκινος Πύργος 105, 106
- Κορσικανοί 51
- Κορωνιός Αντώνιος 16, 44, 47, 51,
54, 60-65, 70, 71, 76, 107, 111
- Κόσσος Ιωάννης 16, 92
- Κότσο Αντέλκοβιτς 20, 100
- κρατητήριο 65-67
- κρατούμενοι πολιτικοί 76
- Κρήτη 112
- Κυβερνείο 108
- κυβέρνηση εθνική 67, λαϊκή 68
- Κυκλαδες 30
- Κύπρος 16
- Κωνσταντινούπολη, 29, 30, 34, 54,
62, 78, 85-89, 106, 107
- Λάμπρος Σπυρίδων 15, 17, 25-
27, 112
- Λάζαρος ανθυπολοχαγός 81, βλ.
και Lazar
- Λεγράνδ Αιμίλιος 14, 17, 21, 25, 27,
36, 44, 47, 48, 50, 51, 53, 54, 60,
64, 74, 76, 77, 81, 86, 87, 104, 112
- Λεόβεν ανακωχή 49, 50
- Λειψία 51
- Λεσσιάνιν, στρατηγός 12
- λέσχες μυστικές 40
- Λευκωσία 16
- Λιβυκό Πέλαγος 44
- Λιμάνια 36
- λόγιοι 42
- Λογοκρισία 45, 72, 97
- Λοιμβαρδία 35
- Λονδίνο 10
- Λουδοβίκος ΣΤ' 39
- Μάϊν ποταμός 53
- Μακεδόνες 43
- Μακεδονία 46, 59
- Μάνη 51
- Μανιάτες 32, 43, 59, 60
- μανιφέστο 96
- Μαρασλής 82, 83
- Μαρία Αντουανέττα 39
- Μαρμοντέλ 47
- Μαρτίνοβιτς 40, 70
- Μασούτης 66, 67, 71, 77
- Μαυροβούνι 15, 43
- Μαυροβουνιώτες 15
- Μαυρογένης Ιωάννης 53, 68
- Μεγάλη Σχολή Βελιγραδίου 10,
11, 12
- Μεσαίων 97
- Μεσσηνέζης 106, 107, 109
- Μεσόγειος Θάλασσα 31, 49
- μεταρρύθμιση δημοκρατική 39,
Σελίμ Γ' 33
- Μεταστάσιο 47
- μεταφορά κρατουμένων 110,
Ρήγα 109, 111
- Μικρά Ασία 44
- Μιλάνο 51, Μιλάνου βασιλέας 11
- Μνημείο Ρήγα στο Βελιγράδι 12,
13
- Μολδαβία 31, 46, 97
- Μολδοβλαχία 79
- Μοναρχία 57, 61, 70, 80
- Μοναρχική Ευρώπη 35
- μοναρχικό πολίτευμα 80

- μοναστήρια ελληνικά 60
 Μοντεσκιέ 11
 Μοράβας ποταμός 46
 Μοριάς 59
 Μουσική 35
 Μουσικός Ιωάννης, Έλληνας πρεσβευτής 12
 μουσουλμάνοι 32
 Μουσταφά πασάς 96
 Μπαλκάνι (= Αίμος) 15
 Μπανάτου Γενική Διοίκηση 90, 113
 Μπάτσκα 20
 Μπενδέρι 15
 Μπογιάνα ποταμός 45
 Μπόσνα 43
 Μπραήλα 15
 Μυκονιάτης Η. Γ. 92
 Μύρα Λυκίας 44
 Μυσία Άνω (= Σερβία) 46, Κάτω (= Βουλγαρία) 46
 Ναπολέων Βοναπάρτης, βλ. Βοναπάρτης Ναπολέων
 ναυτικοί Έλληνες 33
 ναυτιλίας ανάπτυξη 31
 Νέα Κοινωνιολογία 30
 Νείλος 112
 Νεμπόϊζα Πύργος 85, 88, 101, βλ. και Ατρόμητος Πύργος
 Νεολαίοι 100
 Νέος Ανάχαρσις 37, 38, 46, 61, 67, 68, 71, 83
 Νέος Ελληνομνήμων 7
 Νέος Κουβαράς 13
 νησιά ελληνικά 42
 Νικολάγιεβιτς Σβετομίρ 10-18, 25, 35, 43, 63, 89, 92-96, 102
 Νικολίδης Δημήτριος, ιατρός 48,
- 66, 68, 71, 76, 111
 Νιώτης Αντώνιος 60, 66
 νομίσματα 44
 Νομισματική υπηρεσία Βιέννης 44, 47
 Νομοδοτικό Σώμα 56
 νομοθεσία 80
 Νομοθετικό Σώμα 55
 νταήδες τρομοκράτες 96
 Ντάϊτς Έντουαρτ 23
 Ντουλτσίνο
 Ξυλογραφία 67
 Οθωμανική Αυτοκρατορία 30, 45, 95, 98, εξουσία 58, 99, επαρχία 109, επικράτεια 99
 οθωμανικό κράτος 98
 οθωμανικός ζυγός 38
 Οικονόμου Δημήτριος 61, 74, 100, 106-108
 Ολλανδία 35
 Ολύμπια 47
 Όλυμπος 15, 43
 Ομπρένοβιτς Μίλος 16
 οπαδοί 92
 Ο πρώτος ναύτης 47
 Ορθόδοξη Ελληνική Εκκλησία 29
 ορθόδοξο δόγμα 81
 ορθόδοξοι λαοί 31, στρατιώτες 110
 Ορλωφικά 32
 Οσμάν πασάς, καιμακάμης Βελιγραδίου 82
 Ουγγαρία 40, 46, 111, Κάτω 45
 Ούννας ποταμός 44, 45, 98
 παιδεία 31
 Παλαιολόγος Κωνσταντίνος 99
 Παλατίνος 69, 70

- Παλιγγενεσία Ελλάδος 31, 49
 παλληκάρια 91
 Πανεπιστήμιον 67, Αθηνών 92,
 Βελιγραδίου 12
 Πανταζόπουλος Νικόλαος 30
 Πάντελιτς Ντούσαν 7, 9, 19-22,
 23, 34, 45, 98, 99, 113
 Πάντοβα 35, 41
 Παπαδριανός Ιωάννης 7, 12, 18, 22
 Παπακωστόπουλος Παναγιώτης 18
 Παπαρρηγόπουλος Κων. 13
 Παπικό κράτος 35
 Παπισμός 19
 παράδοση των οκτώ Ελλήνων 80,
 82, 111, 112
 παραλαβή των οκτώ Ελλήνων 82,
 110, 111
 Παρίσι 10, 51, 53
 Πασαλίκι Βελιγραδίου 20, 21
 Πασάροβιτς ειρήνη 21
 Πασβάνογλου, πασάς Βιδινίου 15,
 38, 78, 82, 83, 89, 90
 Πάτρα 54
 Πατριαρχείο Κωνσταντινουπό-
 λεως 29
 Πατριάρχης 29, 87
 Πατρίδα περιοδ. 10, 13, 25, βλ.
 και Otadzbina
 πατριωτισμός 107
 Πατρίς 55
 Πάβλοβιτς Ντραγκολιούμπ 20
 Πελοπόννησος 29, 30, 42, 51
 Περίληψη πρακτικών ανακρί-
 σεως 87, 88
 Περραιβός Χριστόφορος 13, 35,
 65, 92
 Πέστη 54, 69, 70, 111
 Πέτροβιτς Παύλος 51, Φίλιππος
 51-53, 60, 66, 70, 72
 Πέτρος Μεγάλος 31
 Πιροτσάνατς 12
 πλοίο 111
 ποίησης διάθεση 37, τέχνη 47, 71
 Πολεμικό Συμβούλιο Αυλής Αυ-
 στρίας 39, 80, 82, 105, 109, 113
 πολεμικό ταμείο 112
 πολιτειακό σύστημα 69
 πολίτευμα μοναρχικό 80
 Πολίτης N. 35
 πολιτική ιδεολογία 35
 πολιτικοί κρατούμενοι 88, 91
 Πολιτικός σύνδεσμος εθνών Αί-
 μου 13, χάρτης Ευρώπης 99
 πολιτικός προσανατολισμός Ελ-
 λήνων 35
 Πολωνία 79, 99
 Πολωνοί 76, 79
 Πολύζος, γιατρός 66, 68, 70
 Ποντγκόριτσα 45
 Ποντίφικας 35
 Πούλιος Γεώργιος, τυπογράφος 47,
 48, 50, 57, 66-68, 72, 74, 82, 108
 Πρακτικά Ακαδημίας Αθηνών 65
 Πρέβεζα 60, 62
 πριόνι 93
 πρόγονοι αρχαίοι 48
 προδοσία 113
 πράκτορας Γαλλίας 39
 Προκήρυξη 54, 57, 60, 64, 66-70, 73
 Προξενείο 64
 προπαγάνδα 40, εθνική 47, φιλο-
 λογική 48
 προστασία Γαλλίας 62
 Πύλη του Διοικητή 85
 ραγιάδες 35, 83, Έλληνες 33
 Ραγούζα 45
 Ράντουσι, χωριό 10

- Ρασίντ-Μεχμέτ Ρεΐς Εφέντης 75
 Ρεΐς Εφέντης (= Υπουργός Εξω-
 τερικών Τουρκίας) 73, 75, 86, 87
 Ρήνος ποταμός 35, 77
 Ροζοσπαστών κόμμα 11
 Ρουμάνοι 14
 Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία 45
 Ρωμαϊκός λαός 36
 Ρωμιοί 15, 43
 Ρωμυλία 46
 Ρωσία 30-35, 53, 95
 ρωσικά συμφέροντα 32
 ρωσική πολιτική 33
 ρωσικό εμπόριο 33
 ρωσικός στόλος 32
 Ρώσος-οι 33, πράκτορες 32, πρέ-
 σβυς 78, πρόξενοι 32, υπήκοος 72
 Ρωσοτουρκικός πόλεμος Α' 32,
 Β' 33
- Σάβας ποταμός 15, 44, 85, 98
 Σακελλάριος Γεώργιος 46, 68
 Σελίμ Γ' σουλτάνος 33, 38, 99
 Σεμλίνο 44, 76, 81, 82, 85, 90, 91,
 93, 94, 109-111
 Σερβία 11, 15, 43, 93, (= Ἀνω
 Μυσία) 46, Σερβίας Νεότερη
 Ιστορία 20
 Σερβική Ακαδημία Επιστημών
 19-21, 24, Βασιλική Ακαδη-
 μία 20
 Σερβική Επανάσταση 20, 21, 34,
 100, κοινωνία 13, λογοτεχνία 10
 Σέρβοι 10, 12-15, 18, 20, 21, 43, 52,
 97, 98, 100, 101, (= Ιλλυριοί) 41,
 ιστορικοί 7, 9, 20 φιλέλληνες 10
 Σιάτιστα 16
 Σιλίστρα 15
 σκλαβιά 43
- Σκλαβονία 46, 78, 110
 Σκόδρας λίμνη 45
 Σμαήλι 15
 Σμύρνη 46
 Σουλιώτες 32, 43, 59, 60
 σουλτάνος 33, 45, 87, 89, 97, 99
 Σουμαντίγια 15
 Σοφία 82
 Σπυρομήλιος Μ. Μ. 13
 Σπυρούδη Πασχαλίνα 7, 9
 Σρέμ 51, 85
 Στερεά Ελλάδα 59
 στόλος 49
 στρατιωτική ακολουθία 80
 Στρατιωτική Ακαδημία 19
 Στρατιωτικόν Εγκόλπιον 47
 σύλληψη 61, 66
 συνείδηση εθνική 29-31, 68
 συνοδεία κρατουμένων 110,
 στρατιωτική 81, 82, 109
 συνομολόγηση ειρήνης 77
 Σύνταγμα 60, 97, 98, Γαλλικό του
 1793 40, 50, 55, δημοκρατικό 61
 Σύνταγμα 34, 54
 συνωμοσία 67, 71, 73-75, 80,
 100, 108, 112
 Σύριοι 15
 σχολεία 31, 34
 Σχολείον ντελικάτων εραστών 72
- Τάκιτος 11
 τακτική πολέμου 35
 Ταλλεύραν 62
 ταξιδίου έσοδα 112
 ταραξιών αρχηγός 108
 Τάταρος 88
 Ταῦγετος 32
 Τέκιγια 100
 τέκτονες ελεύθεροι 40

- τελωνείο Βιέννης 66
 Τεργέστη 44, 46, 51, 60, 61, 63-
 67, 70, 73, 75, 106, 108
 τίτλοι ευγενείας κληρονομικοί 72
 τοπαρχία 45, 56, 84
 Τούλλιος Κωνσταντίνος 70, 72
 Τουρκία 31, 32, 34, 36, 50, 60, 62,
 66, 67, 69, 73, 76-79, 86, 94, 99,
 101, Ευρωπαϊκή 112
 τουρκική αυλή 106, γλώσσα 88,
 98, διοίκηση 30, 89, εξουσία
 95, περιοχή 110
 Τουρκική Αυτοκρατορία 30, 34,
 75, 89,
 τουρκικό κράτος 89, υπουργείο 109
 τουρκικός ζυγός 36, 68, 79, στρα-
 τός 78
 Τουρκοκρατία 30
 Τούρκος-οι 15, 26, 30-33, 42, 52,
 55, 62, 78, 80, 81, 86, 100, 111,
 γέρων 17, κρατούμενοι 110,
 υπάλληλοι 90, υπήκοοι 72, 73,
 75, 109, 111, 112
 Τουρούντζας Θεοχάρης 16, 57,
 69-71, 76, 111
 τουφέκι 92, 93
 τραγούδια απελευθερωτικά 61
 Τρανσυλβανία 105
 τραιματίας 64
 τυπογραφείο 67, 68
 Τύραννος 43

 υγεία 110
 υγιεινής θέματα 111
 υπήκοοι Τούρκοι 72, 73, 75, 109,
 111, 112
 υπηκοότης αυστριακή 72,
 τουρκική 74-76
 υπόδουλοι λαοί 99

 Υψηλάντης, διερμηνέας Υψη-
 λής Πύλης 87
 Υψηλάντης Αλ., Ηγεμόνας Βλα-
 χίας 89
 Υψηλή Πόρτα 106-108
 Υψηλή Πύλη 29-33, 73-77, 79, 82,
 86, 87, 90, 91, 95, 109, 112, 113

 Φανάρι 30
 Φερές 34
 Φιλέλληνες 44
 φιλολογικές εργασίες 35, 50
 φιλοσοφία ευρωπαϊκή 31, φυ-
 σική 35
 φιρμάνι 82, 90
 Φραγκίσκος Β', αυτοκράτωρ Αυ-
 στρίας 39, 40, 67-70, 77, 80, 100
 Φράνκ Πέτρος 100
 Φραγκφούρτη 53
 Φρούριο 92, Βελιγραδίου 12
 φυλακή 91, 93
 Φυσικής απάνθισμα 57
 φυλάκιση 89

 Χαΐντούκοι 85
 Χαρήτε τη ζωή 47
 Χάρτα της Ελλάδος 8, 38, 44-46,
 58, 71, 96, 97, 100
 Χάρτης Βλαχίας 48, 84, γεω-
 γραφικός 68, ελληνικός 105,
 Μολδαβίας 48, 84, πολιτικός
 58, 97
 χαρτογραφία 35
 Χατζή Μουσταφάς πασάς 82,
 83, 89
 Χατζηπαναγιώτη - Sangmeister
 Ιουλία 7, 113
 Χίος 16, 42
 Χορβάτοβιτς 12

- Χοτίνι 15
 χριστιανικές κοινότητες 29
 χριστιανικοί λαοί 29
 Χριστιανοί 10, 30, 43, 77, Βαλκανικής 32, 43, 96, Χριστιανών απελευθέρωση 95
- Allgemeine Zeitung* 54, 82
- Barthélemy 37, 38, 52
 Bernadotte στρατηγός 62, 77
 Bill 40
 Bourgeois Émile 36
 Brechet 64
 Brigido 61-66, 10-108
- Danicić Djiura 10
 Divox 51
 Djordjevic Vladan 34
 Driault, Edouard 34
- Edmonds E. M. 25, 35, 38, 82, 89
- Fournier 40, 49, 63
- Gaudin 37, 75, 105
 Gentili στρατηγός 49
 Geneyne στρατηγός 78, 81, 82, 90, 110, 111
 Gessner 47
Grätzer Zeitung 82, 85, 88, 90, 91
- Herbert 37, 73-76, 78, 79, 86-88, 108, 112
 Hertzberg Gustav Friedrich 34, 51, 62, 89
- Huggele Frans 67
- Kavanagh στρατάρχης 110, 111
 Khevenhüller Marschall von 47, βλ. και στρατάρχης Κεβενχύλλερ
 Kinsky, στρατάρχης 81, 109-112
- Jorga N. 78
- Lakic, Janko 43
 Lazar υπολοχαγός 111, 112, βλ. και Λάζαρος
 Lenz, Maximilian 36, 49, 51
 Ley Διευθυντής Αστυνομίας 34, 60, 68, 70, 71, 80
 Lheritier Michel 34
- Mably Gabriel Bonnot de 48
 Magdebourg ταγματάρχης 109
 Mayer F.M. 40
 Mendelssohn - Bartoldy 62, 92
 Mercantini Luigi 25
 Merkelius Αυστριακός Πρόξενος στο Βουκουρέστι 37, 39, 105
 Mittrowsky στρατηγός 37, 39, 105
 Montebello ανάκτορα Μιλάνου 51
 Munich στρατηγός 31
 Mustafa Hacsi πασάς 113
- Neueste Weltkunde* 53, 82, 94
 Novaković Stojan 10, 34, 89
- Orsi Pietro 36, 49

Pergen 39, 40, 52, 53, 55, 56, 60-71, 75-77, 80, 81, 100, 105, 107, 109, 110

Peters Kaspar 70, 72

Peterwardein 111

Pichler τυπογραφείο 68

Pirth 93

Pittoni κόμης 63

Popović Dušan 85

Pouqueville 43

Rastatt 77

Schertz συνταγματάρχης 81, 89, 90, 110

Revue Géographic 46

Roloff Gustav 49

Sieyès αββάς 52, 53, 70

Splen σύνταγμα 81, 111

Stanic M. 19

Stefanović Radmilo 21

Stojancević Vladimir 19

Stojković Sr. J. 95, 96

Sybel H.C.L. 49, 77

Thugut βαρώνος 71, 73-79, 81, 86, 87, 104, 110

Tige στρατηγός 81

Tubingen 94

Ubicini A. 46

Wallenbong διερμηνέας 87

Zinkeisen Johann Wilhelm 78

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	σελ.
Προλογικά στην ελληνική έκδοση Δημητρίου Καραμπερόπουλου	7
Εισαγωγικό σημείωμα Ιωάννου Παπαδριανού	9
Πρόλογος	25
 ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ	
Η προετοιμασία για την Επανάσταση	29
Τα πρώτα χρόνια του Ρήγα	34
Ο Ρήγας Βελεστινλής στη Βιέννη	38
Θουύριος	42
Η «Χάρτα της Ελλάδος»	44
Ο Βοναπάρτης στην Ιταλία.....	49
Το Σύνταγμα	54
 ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ	
Στα χέρια της Αυστριακής Αστυνομίας	59
 ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ	
Η παράδοση του Ρήγα και των Συντρόφων του στους Τούρκους	73
 ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ	
Στο Βελιγράδι - Η Εκτέλεση	85
Οι Σέρβοι για το σχέδιο του Ρήγα	95
 ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	
Α'. Η άφιξη του Ρήγα στη Βιέννη.....	105
Β'. Ο Δημήτριος Οικονόμου για το κίνημα του Ρήγα	106
Γ'. Η διαταγή για τη μεταφορά του Ρήγα και των Συντρόφων του	109
Δ'. Η μεταφορά του Ρήγα και η παράδοση του στους Τούρκους.....	111
Ε'. Η ημερομηνία του θανάτου του Ρήγα	113
 ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ	 117

**ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΜΕΛΕΤΗΣ
ΦΕΡΩΝ - ΒΕΛΕΣΤΙΝΟΥ - ΡΗΓΑ**

**ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΗ
ΤΑ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΑ
ΒΙΕΝΝΗ 1797**

Επαναστατική προκήρυξη, τα Δίκαια του ανθρώπου, το Σύνταγμα, ο Θουριος, Ύμνος Πατριωτικός,
Α' έκδοση Αθήνα 1994. Δ' έκδοση Αθήνα 1998.

**ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΗ
ΤΑ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΑ
Βουλγαρική έκδοση. Σόφια 1998.**

**ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΗ
ΤΑ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΑ
Ρουμανική έκδοση. Βουκουρέστι 1999.**

**ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΗ
ΤΑ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΑ
Σερβική έκδοση. Βελιγράδι 2000.**

**ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΗ
ΤΑ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΑ
Ιταλική έκδοση. Τεργέστη 2000.**

**ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΗ
ΦΥΣΙΚΗΣ ΑΠΑΝΘΙΣΜΑ
ΒΙΕΝΝΗ 1790**
Φωτοαναστατική έκδοση, με ευρετήριο ονομάτων και πραγμάτων.
Αθήνα 1991, Γ' έκδοση Αθήνα 2000.

**ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ
ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΡΗΓΑ ΒΕ-
ΛΕΣΤΙΝΑΗ**
Α' έκδοση Αθήνα 1994, Β' έκδοση Αθήνα 1998.

**ΥΠΕΡΕΙΑ, ΤΟΜΟΣ 1ος
ΠΡΑΚΤΙΚΑ Α΄ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ "ΦΕΡΑΙ-
ΒΕΛΕΣΤΙΝΟ-ΡΗΓΑΣ"**
(ΒΕΛΕΣΤΙΝΟ 1986) - Αθήνα 1990.

Επιμέλεια: Παν. Καμηλάκης και Αιχ. Πολυμέρου-Καμηλάκη.

**ΥΠΕΡΕΙΑ, ΤΟΜΟΣ 2ος
ΠΡΑΚΤΙΚΑ Β΄ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ "ΦΕΡΑΙ-
ΒΕΛΕΣΤΙΝΟ-ΡΗΓΑΣ"**
(ΒΕΛΕΣΤΙΝΟ 1992) - Αθήνα 1994.
Επιμέλεια: Δημ. Καραμπερόπουλος και Ευαγ. Κακαβογάννης.

**ΥΠΕΡΕΙΑ, ΤΟΜΟΣ 3ος
ΠΡΑΚΤΙΚΑ Γ΄ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ "ΦΕΡΑΙ-
ΒΕΛΕΣΤΙΝΟ-ΡΗΓΑΣ"**
(ΒΕΛΕΣΤΙΝΟ 1997) - Αθήνα 2000.
Επιμέλεια: Δημ. Καραμπερόπουλος.

**ΑΙΜ. ΛΕΓΡΑΝΔ - ΣΠ. ΛΑΜΠΡΟΥ
ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΕΓΓΡΑΦΑ ΠΕΡΙ ΡΗΓΑ
ΒΕΛΕΣΤΙΝΗ ΚΑΙ ΤΩΝ ΣΥΝ ΑΥΤΩ
ΜΑΡΤΥΡΗΣΑΝΤΩΝ ΕΚ ΤΩΝ ΕΝ
ΒΙΕΝΝΗ ΑΡΧΕΙΩΝ ΕΞΑΧΘΕΝΤΑ**
ΑΘΗΝΑ 1891 - Α' έκδοση Αθήνα 1996,
Β' Έκδοση Αθήνα 2000.
Φωτοαναστατική επανέκδοση με ευρετήριο ονομάτων.

**ΚΩΝ. ΑΜΑΝΤΟΥ
ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΕΓΓΡΑΦΑ ΠΕΡΙ ΡΗΓΑ
ΒΕΛΕΣΤΙΝΗ**
Αθήνα 1930, Αθήνα 1997
Φωτοαναστατική επανέκδοση με ευρετήριο ονομάτων.

**ΜΑΡΙΑ ΜΑΝΤΟΥΒΑΛΟΥ
Ο ΡΗΓΑΣ ΣΤΑ ΒΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΜΕ-
ΓΑΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ**
Αθήνα 1996.

νοδεύεται από το ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ της και
τις μελέτες "Η Χάρτα της Ελλάδος του
Ρήγα. Τα πρότυπα της και νέα στοιχεία",
"Τα νομίσματα της Χάρτας του Ρήγα".

**ΔΗΜ. ΚΑΡΑΜΠΕΡΟΠΟΥΛΟΥ
ΟΝΟΜΑ ΚΑΙ ΚΑΤΑΓΩΓΗ ΤΟΥ ΡΗΓΑ
ΒΕΛΕΣΤΙΝΗ.**

Αθήνα-Βελεστίνο 1997, Β' Έκδοση Α-
θήνα 2000.

**ΝΤΟΥΣΑΝ ΠΑΝΤΕΛΙΤΣ
Η ΕΚΤΕΛΕΣΗ ΤΟΥ ΡΗΓΑ
ΒΕΛΙΓΡΑΔΙ 1931 - Αθήνα 2000.**
Μετάφραση από τα Σερβικά υπό Π.
Σπυρούδη, Εισαγωγή Ι. Παπαδριανός.
Επιμέλεια Δημ. Καραμπερόπουλος.

**ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΗ
ΘΟΥΡΙΟΣ**
BIENN 1797, Β' Έκδοση Αθήνα 1998.
**ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΕΣ ΜΟΥΣΙΚΕΣ ΠΑ-
ΡΑΛΛΑΓΕΣ ΚΑΙ ΠΡΟΕΠΑΝΑΣΤΑ-
ΤΙΚΕΣ ΜΕΛΩΔΙΕΣ**
Έκδοση σε ψηφιακό δίσκο (CD) και
κασσέτα.

**NIKOLAOS PANTAZOPOULOS
RIGAS VELESTINLIS
LEGEND AND REALITY**
Αθήνα 1994.

**ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΗ
ΜΕΓΑΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ**
(BIENN 1797) - Αθήνα 2001.

**ΝΕΣΤΟΡΟΣ ΚΑΜΑΡΙΑΝΟΥ
ΡΗΓΑΣ ΒΕΛΕΣΤΙΝΗΣ
ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ
ΓΙΑ ΤΗ ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ**
Εισαγωγή - μετάφραση - σχόλια Αθαν.
Β. Καραθανάσης
Αθήνα 1999.

**ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΗ
ΝΕΟΣ ΑΝΑΧΑΡΣΙΣ**
ΤΟΜΟΣ 4ος BIENN 1797
Επανέκδοση του τέταρτου τόμου, του ο-
ποίου τα περισσότερα κεφάλαια
μεταφράστηκαν από τον Ρήγα, (υπό ε-
κτύπωση).

**ΛΕΑΝΔΡΟΥ ΒΡΑΝΟΥΣΗ
ΡΗΓΑΣ ΒΕΛΕΣΤΙΝΗΣ 1757-1798**
Αθήνα - Βελεστίνο 1997.

**ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΗ
ΗΘΙΚΟΣ ΤΡΙΠΟΥΣ**
BIENN 1797
Φωτομηχανική Επανέκδοση, με ευρετή-
ρια ονομάτων, Αθήνα 2001.

**ΓΙΑΝΝΗ ΚΑΡΑ
ΓΕΡΜΑΝΙΚΕΣ ΕΠΙΑΡΑΣΕΙΣ ΣΤΗ
ΣΚΕΨΗ ΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΤΗΣ ΝΕΟΕΛ-
ΛΗΝΙΚΗΣ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗΣ. ΣΤΕΦΑ-
ΝΟΣ ΔΟΥΓΚΑΣ
Η ΠΕΡΙ ΦΥΣΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ**
Αθήνα 1993.

**ΡΗΓΑ ΒΕΛΕΣΤΙΝΗ
ΧΑΡΤΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ**
BIENN 1796-1797 - Αθήνα 1998
Μοναδική αυθεντική επανέκδοση των
δώδεκα φύλλων της ΧΑΡΤΑΣ, που συ-

**ΔΗΜ. ΚΑΡΑΜΠΕΡΟΠΟΥΛΟΥ
ΓΝΩΣΕΙΣ ΑΝΑΤΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΦΥΣΙΟ-
ΛΟΓΙΑΣ ΤΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΥ ΔΙΔΑΣΚΑ-
ΛΟΥ ΤΟΥ ΓΕΝΟΥΣ ΑΝΘΙΜΟΥ ΓΑΖΗ**
Αθήνα 1993.